

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

**ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**

**ТЕЗИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«VII МЕТОДОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ – СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА НАУКА:
НОВІ ВИКЛИКИ ТА КОНТЕКСТИ
(ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ВАЛЕРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА ДЕНИСЕНКА)»**

11 грудня 2020 р., м. Львів

Львів – 2020

Збірник тез затверджено та видано згідно з рішенням Вченої ради філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 247/7 від 28 грудня 2020 р.).

***VII Методологічні читання – Сучасна політична наука: нові виклики та контексти (пам'яті професора Валерія Миколайовича Денисенка):** Матеріали сьомої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 11 грудня 2020 р.) / За наук. ред. д. політ. н., Г.В. Шипунова; відп. за вип. А.М. Сабара, Г.В. Іленьків. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. – 223 с.*

До збірника увійшли матеріали учасників сьомої Всеукраїнської науково-практичної конференції «VII Методологічні читання – Сучасна політична наука: нові виклики та контексти (пам'яті професора Валерія Миколайовича Денисенка)», присвяченої актуальному стану та перспективам розвитку політичної науки в Україні та світі за такими напрямками: теорія та історія політичної науки; політичні інститути та процеси; політична культура та ідеологія; етнополітологія; міжнародні політичні процеси; політичні виміри державного управління: теоретичні принципи та прикладні аспекти.

Для викладачів, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться питаннями сучасної політичної науки.

Усі матеріали видані в авторській редакції. Відповідальність за інформацію, подану в публікаціях, несуть автори.

***Валерій Миколайович Денисенко (31.05.1955–15.10.2019)** – професор, доктор політичних наук, завідувач кафедри теорії та історії політичної науки філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Видатний український науковець, політолог та філософ. Один із засновників Львівської школи політичної науки. Досліджував проблеми філософії політики, теорії систем, політичної аксіології та антропології. Автор 14 монографій, 6 підручників, 5 навчальних посібників, а також понад 120 наукових статей та понад 170 тез доповідей на конференціях. Під його керівництвом було захищено десятки кандидатських та докторських дисертацій. Більшість з його учнів продовжують розвивати політичну науку не лише на теренах Львова та області, а й усієї України.*

ЗМІСТ

Ольга Бабкіна	
«Неконфронтаційна концепція політики як сфери узгодження суспільних інтересів»	9
Валерій Бортніков	
«Виборчий процес як категорія політологічного аналізу»	12
Віра Бурдяк	
«Теоретико-методологічні підходи західних вчених до дослідження політичних еліт»	16
Галина Зеленюк	
«Кризи політичного розвитку в новітній історії України»	19
Олена Кіндратець	
«Психологічна війна: теорія та практика»	22
Олег Кондратенко	
«Криза зовнішньої політики України як криза нацбезпеки»	25
Тетяна Ляшенко	
«Соціально-економічні причини кризи розподілу в Україні»	29
Світлана Наумкіна	
«The Condition of development of local democracy in Ukraine»	32
Юрій Остапець	
«Інституціоналізація партійної системи України (1998–2020): характеристика процесу та начерк методології дослідження»	35
Микола Примуш	
«Системна трансформація місцевого самоврядування в Україні»	39
Ніна Ржевська	
«Реінтеграція окупованих територій Донбасу: пошук ефективної моделі»	43
Інна Семенець-Орлова	
«Citizenship patriotism as a new model of patriotism»	47
Лілія Хорішко	
«Деякі аспекти взаємодії політичної еліти та суспільства в процесах модернізації у концепції Г. Алмонда»	51
Ольга Анісімович-Шевчук	
«Політичний туризм: питання ідентифікації суспільно-політичного феномену»	54
Світлана Була	
«Моделі взаємодії місцевої та державної влади на місцях внаслідок реформи децентралізації»	57

Вікторія Бунь	
«Процеси етнополітичної інтеграції: особливості класифікації»	60
Ольга Волянчук	
«Незалежні політологічні дослідження як чинник суспільно-політичного розвитку»	63
Андрій Гарбадин	
«Принцип Пітера у аналізі ефективності прийняття рішень»	66
Мар'яна Голинська	
«Перехід Китаю до промисловості та урбанізації (гуманітарна катастрофа та економічна трагедія)»	69
Михайло Зан	
«Лейпхарт vs Горовіц: до дискусії про «ефективну модель» політичної репрезентації міноритарних етнічних груп»	72
Галина Іленьків	
«До проблеми політичного ідеалу в сучасній політичній філософії»	76
Тетяна Каменчук	
«Політична стратегія і тактика в системі управління»	79
Олександра Кендус	
«Інституції демократії доби Гетьманщини у державницькій діяльності Б. Хмельницького та П. Орлика»	81
Світлана Матвієнків	
«Роль ідеології державності в інтерпретації розколотого суспільства»	84
Олександра Арделі	
«Інтеграційні процеси в країнах Центрально-Східної Європи»	88
Микола Бушев	
«Методи дослідження інформаційної агресії Росії в рамках гібридної війни проти України та Грузії»	91
Святослава Возняк	
«ЗМІ як інструмент політичної мобілізації»	94
Володимир Гнатюк	
«Суб'єктивні методика в рамках субнаціональних досліджень: умови здійснення та їх специфіка»	97
Діана Ільницька	
«Сучасний політичний режим Туреччини та динаміка його трансформації (2014 - 2020 рр.)»	99
Руслана Клим	
«Особливості антикорупційної політики Республіки Болгарія»	102
Олександр Стояновський	
«Проблема відкритості у творчості Ю. Габермаса»	105

Юлія Залевська	
«Проблеми, які виникають при залученні та використанні Україною міжнародної технічної допомоги»	108
Вікторія Швець	
«Політична ідеологія як практична основа політичної діяльності та суспільний регулятив»	110
Алла Бортнікова	
«Місцеве самоврядування у Волинському воєводстві в політиці Г. Юзевського»	113
Ігор Вдовичин	
«Модернізаційні виклики для України (застосування теоретичної спадщини С. Гантінгтона)»	118
Наталія Жигайло, Маріанна Кохан	
«Психологічні механізми розвитку інформаційної духовності в умовах дистанційного навчання»	123
Василь Климончук	
«Цінності як проблема політики: стан наукового дослідження»	129
Анатолій Ключкович	
«Методологічні можливості теорії соціально-політичних розмежувань у дослідженні партійно-політичних процесів у «нових демократіях» (словацький контекст)»	133
Василь Лисий	
«Поняття політичної науки як системи теоретичного знання і шляхів її побудови»	137
Геннадій Шипунов	
«Ідеї як основна складова ідеологій політичних партій: особливості концептуалізації»	140
Олег Кукарцев	
«Неограмшанська епістемологія міжнародних відносин»	143
Оксана Лич	
«Життєстійкість політиків похилого віку»	146
Мар'ян Лопата, Михайло Галушак	
«National minorities in Poland and possibilities of their participation in politics»	149
Ореста Лосик	
«Етика відповідальності у політичній культурі інтелектуала»	152
Святослав Мотрен	
«Едуард Бернштейн і критичний перегляд марксистського «золотого канону»	154

Андрій Наконечний	
«Розуміння національної свободи у Д. Донцова: соціально-політичний аспект»	157
Олександр Новицький	
«Політичний тригер: розуміння, підходи та види»	160
Алевтина Пехник	
«Рідна мова як засіб формування національного мислення»	163
Інна Проноза, В. Гладка	
«Феномен політичної культури в сучасному суспільстві»	166
Світлана Ростецька, Ю. Петрук	
«Особливості протестної поведінки в політиці»	171
Світлана Савойська	
«Етапи формування політичної мережі як явища, концепту та складової моделі мовної політики»	175
Юрій Тишкун	
«Проблема окреслення сутності глобальної політики крізь призму ідеї простору Джона Агню»	179
Оксана Шурко	
«Політичний міф як спосіб ірраціонального впливу на свідомість індивіда»	182
Едуард Щербенко	
«Кризи ідентичності як чинник розвитку модерної поліції: парадигмальний зріз»	185
Олена Щурко	
«Міфологізація суспільної свідомості у недемократичних державах»	187
Олена Дмитренко	
«Межі визначення поняття неурядового сектору»	190
Михайло Ковальчук	
«Біологічні засади політики в концепції політичного розвитку Ф.Фукуями»	193
Марія Розік	
«Особливості фінансування парламентських виборчих кампаній 1998 – 2019 рр.»	195
Вікторія Романчук	
«Історична публіцистика як публічна історія на сторінках журналу «Універсум» (1993-2018)»	198
Яна Сичова	
«Мішель Фуко: політика ідентичності як дискурсивна дисциплінарна практика»	201

Оксана Стемковська	
«Європейська Хартія місцевого самоврядування 1985 року в контексті імплементації її положень у законодавство України»	204
Владислав Стрелков	
«Делегітимація президентської влади в електоральному та позаелекторальному періоді політичного процесу»	209
Лідія Токарева	
«Особливості політичної раціональності у постмодернізмі»	212
Марія Залуцька	
«Геополітичні фактори формування та реалізації зовнішньої політики Японії у ХХІ столітті»	215
Леся Угрин	
«Громадянська компетентність як чинник розвитку демократії у цифрову епоху»	218

БАБКІНА О.В.,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
м. Київ

НЕКОНФРОНТАЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ ПОЛІТИКИ ЯК СФЕРИ УЗГОДЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

Серед важливих тенденцій сучасного світового розвитку саме демократизація актуалізує проблематику розробки і поширення неконфронтаційної концепції політики як соціального явища, зокрема подолання пануючого ставлення до неї як до боротьби чи змагань за пріоритети. Зміст такої нової концепції демократичної політики, яка поширюється у сучасному світі, передбачає низку ключових положень: стабільність суспільства можлива тільки як співіснування різних за інтересами соціальних груп; політика є не лише наукою перемог, а ще й мистецтвом співжиття, адже справжнім, не ілюзорним успіхом вважається перемога усіх; насильство у політиці є ознакою внутрішньої слабкості, відтак справжні громадянські чесноти полягають не у політичній затягості, а у шануванні й захисті громадянського суспільства.

Важливо розуміти політику як таку сферу людського життя, в якій проявляються відмінності інтересів соціальних груп, класів, націй тощо, при цьому ці інтереси не лише стикаються і протиставляються, але й погоджуються. Політика у процесі суспільної діяльності формується саме внаслідок необхідності узгоджувати, підпорядковувати приватні, групові інтереси загальнішому інтересу – спільному, зокрема збереженню єдності в суспільстві. Тут вкотре важливим є застереження В. Денисенка про дворівневе осмислення ціннісних основ людського буття, серед яких особиста свобода, можливість самореалізації, а також можливості для рівних форм спільнот (громад, класів, верств і т.д.) [1, с. 87]. Попри все розмаїття індивідуальних і групових інтересів, завжди існують чесноти, в яких зацікавленні всі члени суспільства – збереження безпеки, дотримання певного порядку, встановлення правил взаємодії та життя, прийнятне і можливе за конкретних умов розв'язання соціальних суперечностей. Визначальна для нової філософії політики ідея множинності сучасного світу, напрямків і способів політичної діяльності в наш час передусім передбачає також збереження цілісності суспільства.

Сучасна політична теорія розуміє політику як діяльність та організацію публічної влади, але також наголошує на її ширшому характері, на її тлумаченні як соціального процесу, як відносин між соціальними суб'єктами, що репрезентують власні інтереси. Тож

політика охоплює як інституалізовані (владні), так і неінституалізовані дії суб'єктів. Окреслення політики виключно як сфери владних впливів призводить до недооцінки розвитку морально-політичного потенціалу суспільства, від якого значною мірою залежить характер влади, політичних режимів, консенсус, громадянський мир, міжетнічна злагода. Центральною ланкою парадигми демократичної політики для майбутньої цивілізації відтак є людина, рівною мірою наділена свободою та відповідальністю. Такий антропоцентричний вимір політичних процесів спрямований на розвиток інтелектуалізації суспільства, як головного напрямку розвою нації, гарантування державної незалежності, недоторканості кордонів суверенітету, що особливо актуально для українського суспільства. Цей напрям викликає помітний інтерес серед сучасних політологів, зокрема й в Україні [див., напр., 2].

Окреслені вище новітні тенденції розвитку теорії політики розгортаються на противагу все ще домінуючому розумінню політики як сукупності настанов та цілей, що визначаються інтересами правлячих еліт, інших соціальних груп, партій, держав, якими вони керуються у внутрішніх і міжнародних справах, а також їх практичної діяльності по здійсненню напрацьованого курсу й досягненню намічених цілей. Натомість ознаками демократичної, стабільної політики є готовність до компромісу, врахування інтересів меншості, гарантування її прав, розв'язання протиріч шляхом узгодження позицій, діалогічне суперництво.

Сутнісними вимірами сучасної політики є її напрям та стійкість. Напрямок формування політики значною мірою визначають якості об'єкта ціннісної орієнтації (суспільство, держава, політичний режим, політичні інститути та лідери тощо), а також потреби та інтереси суб'єктів політичних цінностей. Стійкість самої системи політичних цінностей залежить від діалектики політичних цілей і засобів їх реалізації. Часто саме аморальні суб'єктивні засоби реалізації навіть моральних політичних цілей знищують позитивну оцінку об'єктивно сформованих політичних цінностей. небезпечною є тенденція, коли політичні суб'єкти підривають довіру до об'єктивних за своєю природою політичних цінностей: суверенна держава, демократична влада, єдність інтересів політичних еліт і громадян тощо.

Політика, яка не має ціннісних основ, не отримує належної моральної підтримки та обґрунтувань, приречена на поразку. Новітня політична історія свідчить, що моральні відносини, моральні якості людей визначальні для політики, адже йдеться про людяність і прагнення до вищого блага; панування розуму над афектами; добру волю й безкорисливість намірів; здатність мирного співжиття в людському суспільстві; взаємне дотримання соціальних норм тощо. Однак у цій сфері часто відображаються усталені політичні практики та історичний досвід. Зокрема у посткомуністичних системах правові й моральні норми, як

правило, мали корпоративну спрямованість, тобто закони створювалися і порушувалися на догоду певним груповим інтересам, а моральним вважалося те, що не суперечить цим інтересам. Водночас динаміка політичних процесів у ХХ ст. загалом супроводжувалась залученням широких мас у політику. Це також суперечливі процеси, що значною мірою окреслюють сучасне переосмислення політики. Вони однаково актуальні і для перехідних режимів, і для усталених демократій [див., напр., 4].

Нові виклики ХХІ ст., зокрема, вимагають перегляду підходів до вивчення та аналізу феномену мас у політиці. Поряд із кількісним зростанням ролі мас у політиці, науковці наголошують на їхніх якісних змінах. Досі слушними є застереження Х. Ортеги-і-Гассета: «те, що раніше сприймалось як кількість, тепер постає перед нами як якість; вона стає загальною соціальною ознакою людини без індивідуальності, яка нічим не відрізняється від інших» [3, с. 197]. Визначальними у політичній поведінці мас все частіше стають не раціональні, стійкі, усвідомлені, прагматичні позиції, а швидкозмінні настрої, продиктовані як динамізмом суспільно-політичного життя, так і широкими контекстами економічних, соціальних, культурних потреб сучасної людини, можливостями їх задоволення. Відтак у практичному сенсі потрібно передбачати переростання настроїв у політичні дії, зокрема характер, зміст і спрямованість таких дій, їхню масштабність і можливі політичні наслідки.

Цивілізоване суспільство визнає єдність і відмінність, взаємну детермінованість і відносну самостійність, тому моральні норми та соціальні цінності складають визначальні орієнтири його життя, в тому числі й політичного. Поняття духовності у сучасній теорії політики утверджується та осмислюється не менш значущим чинником політичного процесу, аніж матеріалістичні умови суспільно-політичного розвитку. Усвідомлення сучасною людиною своїх політичних інтересів пов'язане з її моральним вибором, відтак і органічний зв'язок політики та моралі беззаперечний. Духовне спрямування політики – це її людиноцентричний зміст, який має замінити традиційне уявлення про неї як сферу виключно владних відносин.

Список літератури

1. Денисенко В. М. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії. Львів : ПАІС, 1997. 274 с.
2. Козьма В. В. Особистість і політика: між традицією та модернізацією: монографія. Київ: Видавництво «Альфа-ПК», 2019. 328 с.
3. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. *Психология масс* / сост., ред. Д. Я. Райгородский. Самара: Изд-во СГУ, 1998. 592 с.
4. Shapiro I. The moral foundations of politics. London: Yale University Press, 2003. 293 p.

БОРТНІКОВ В.І.
*доктор політичних наук,
професор кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Непересічною подією на шляху реформування політичної системи України, впорядкування електорального процесу та вдосконалення інституту виборів загалом, стало прийняття в грудні 2019 р. Виборчого кодексу України. Цей кодифікований законодавчий акт визначає гарантії права громадян на участь у виборах, регулює підготовку та проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, сільських, селищних, міських, районних у містах рад, сільських, селищних, міських голів, старост села, селища [1].

Зокрема, першу спробу реалізувати ідею Виборчого кодексу здійснено на початку 2000-х рр. Щоправда тоді передбачалося кодифікувати нормативно-правову базу не лише виборів у представницькі та законодавчі органи влади, а й проведення референдумів. У 2000 р. разом з Комітетом Виборців України кілька експертів розробили «Проект концепції Кодексу про вибори, референдуми в Україні (Виборчого кодексу України)» [4].

Прийняття Виборчого кодексу України знаменує не лише початок нового етапу розвитку виборчого законодавства, а й фактично перехід на більш високий рівень функціонування інститутів демократії загалом. Ця подія засвідчила послідовність євроінтеграційного курсу України, оскільки в Європі існує тенденція об'єднувати всі основні норми виборчого законодавства в єдиному кодексі. В Україні ж, до останнього часу існували законодавчі і нормативні акти, які окремо регулювали президентські, парламентські та місцеві вибори, що створювало додаткові перешкоди в організації виборів, залишало широке поле для маніпуляцій та використання недобросовісними політиками різноманітних технологій з метою спотворення справжнього волевиявлення українських громадян.

У цьому контексті доцільним є звернути увагу на поняття «виборчий процес». Проблема процесуальності виборів, з точки зору їх суб'єктності, тривалості, змісту етапів, точного визначення строків початку і закінчення тощо, має не лише теоретичне, а й практично-політичне значення. Як зазначено в матеріалах Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія), вибори – «це більше, ніж просто технічне питання. Виборчі процеси є частиною угоди між громадянами та урядом, який їх

представляє. Вибори показують, як уряд через широку номенклатуру інституцій та процесів ставиться до громадян та наскільки поважає їх» [2, с. 290].

Виборчий процес розглядають як систему законодавчо визначених процедур, яка «охоплює визначену законодавством сукупність процесуальних форм проведення виборів, що визначають кількість і зміст його стадій. Це не тільки і не стільки адміністративний технологічний процес, скільки публічний, конкурентний, у межах якого розгортається політична правосуб'єктність громадян-виборців» [6, с. 100]. Характерно, що у Виборчому кодексі України з'являється ст. 23 «Публічність і відкритість виборчого процесу», де визначено головні принципи проведення виборів відповідно до європейських вимог транспарентності політичної влади.

Поняття «виборчий процес» у Виборчому кодексі України трактується як «здійснення суб'єктами... процедур, пов'язаних із підготовкою і проведенням відповідних виборів, встановленням та оприлюдненням їх результатів (ч. 1, ст. 20). Суб'єктом же виборчого процесу відповідних виборів є: 1) виборець, який має право голосу на відповідних виборах; 2) виборча комісія, уповноважена здійснювати підготовку і проведення відповідних виборів; 3) партія (організація партії), яка висунула кандидатів на відповідних виборах; 4) кандидат, зареєстрований для участі у відповідних виборах у порядку, встановленому цим Кодексом; 5) офіційний спостерігач від кандидата чи партії (організації партії) – суб'єкта відповідного виборчого процесу або від громадської організації, зареєстрований у порядку, встановленому цим Кодексом (ч. 1, ст. 21).

Виборчий процес за Кодексом включає такі етапи: 1) висування та реєстрація кандидатів у депутати; 2) утворення окружних та дільничних виборчих комісій; 3) проведення передвиборної агітації; 4) утворення спеціальних виборчих дільниць, що існують на тимчасовій основі; 5) складання списків виборців, їх перевірка та уточнення; 6) голосування; 7) підрахунок голосів виборців, встановлення підсумків голосування і результатів виборів депутатів та їх офіційне оприлюднення; 8) припинення повноважень окружних та дільничних виборчих комісій (ст. 137).

У Кодексі чітко визначено час початку виборчого процесу чергових виборів народних депутатів, який офіційно розпочинається за дев'яносто днів до дня голосування. Центральна виборча комісія оголошує про початок виборчого процесу не пізніше як за дев'яносто один день до дня голосування (ч. 2, ст. 136) і завершується він через п'ятнадцять днів після дня офіційного оприлюднення Центральною виборчою комісією результатів виборів депутатів (ч. 2 ст. 137).

Однак у Виборчому кодексі України не унормовується передвиборчий етап, який є дуже важливим з точки зору порядку і часових меж розроблення законодавства про вибори, яке визначає його порядок і стабільність. Зміна правил проведення виборів безпосередньо перед виборами не лише дестабілізує політичний процес загалом, а й надає перевагу правлячій більшості. У цьому контексті особливо небезпечними є маніпулятивні конституційно-правові технології. За їх допомогою можливе забезпечення перемоги на виборах певних політичних сил унаслідок маніпуляції зі змістом конституції та законами, які змінюються відповідно до політичній кон'юнктури. Вони включають: порядок застосування окремих норм виборчого законодавства, тип виборчої системи, розмір прохідного бар'єру, дозвіл або заборону участі у виборах блоків політичних партій, нових політичних партій, залежно від часу їх створення і реєстрації, порядок формування виборчих комісій та ін.

Зокрема, у Кодексі належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії йдеться про таке: «Основні елементи виборчого закону, зокрема виборчу систему, склад виборчих комісій і визначення меж виборчих округів, не можна переглянути менш як за рік до проведення виборів, або ж їх треба закріпити в конституції чи в акті, що має більш високий рівень, ніж звичайний закон» [3, с. 57].

Також у Кодексі за межі виборчого процесу винесено процедуру реєстрації обраних кандидатів на відповідні посади або в органи представницької влади. Натомість вона є процедурою принципово важливою, оскільки процес електоральної легітимації політичної влади закінчується не разом із офіційним закінченням виборчого процесу, а із завершенням процедури легітимації (!) обраних депутатів, глави держави, міських голів, старост села, селища тощо. Такі висновки зумовлено метою виборів – формування законодавчого, представницького органу влади або обрання голів місцевих органів влади, глави держави тощо. Якщо такий орган не сформовано, (із виконанням усіх обов'язкових процедур легітимації, включно складання присяги), вважати електоральний процес, як процес електоральної легітимації політичної влади, закінченим не уявляється можливим. Не випадково, що у першому варіанті Виборчого кодексу 2000-го року, останню стадію виборчого процесу визначено у такому формулюванні: «реєстрація обраних осіб (курсив мій – В. Б.) і опублікування підсумків виборів/референдуму» [4, с. 19].

Важливу роль у виборчому процесі грають виборчі комісії (окружні/територіальні та дільничні), які забезпечують реалізацію конституційного права громадян України в організації підготовки та проведення виборів відповідно до Закону України «Про Центральну виборчу комісію», яка будує свою діяльність «на принципах верховенства права, законності, незалежності, об'єктивності, компетентності, професійності, колегіальності

розгляду і вирішення питань, обґрунтованості прийнятих рішень, відкритості і публічності» (ч. 2, ст. 2) [5].

Водночас, попри відкритий характер формування та діяльності виборчих комісій, порядок їх утворення залишає можливість маніпуляції з їх складом і встановлення монопольного контролю над ними з боку впливових політичних сил, особливо коли йдеться про провладні партії. Це досягається за рахунок штучно створених, так званих технічних партій – суб'єктів виборчого процесу. Представники таких псевдопартій мають можливість впливати на якісний склад виборчих комісій і грати там роль «п'ятої колони».

Отже, попри прийняття Виборчого кодексу, що є свідченням позитивних змін в організації демократичних виборів, залишаються питання щодо приведення у відповідність окремих етапів виборчого процесу з проблемою легітимації новобраних депутатів.

Список літератури

1. Виборчий кодекс України № 396-IX від 19 грудня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n4128> (дата звернення: 18.03.2020).
2. Доповідь про часові рамки та перелік політичних критеріїв оцінки виборів. *Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права*: матеріали Венеціанської комісії. Вид. 3-е, випр. і доповн. / за ред. Ю. Ключковського. В 2-х част. Ч. 1., Київ: Логос, 2016. С. 284–290.
3. Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та пояснювальна доповідь. CDL-AD (2002) 23rev. *Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права*: матеріали Венеціанської комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. / за ред. Ю. Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. Київ, 2009. С. 50–81.
4. Проект концепції Кодексу про вибори, референдуми в Україні (Виборчого кодексу України). Київ: Факт, 2000. 54 с.
5. Про Центральну виборчу комісію: Закон України № 1932-IV від 30 червня 2004 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1932-15> (дата звернення: 12.02.2020).
6. Шведа Ю. Псефологія: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. 396 с.

БУРДЯК В.І.,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології та державного управління
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЗАХІДНИХ ВЧЕНИХ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ

Завдяки науковим пошукам італійського соціолога В. Парето, впродовж ХХ ст. значного поширення у суспільних науках набув термін «еліта». В. Парето, Г. Моска і Р. Міхельс стали авторами і класиками елітології – одного з провідних напрямів сучасної політичної науки. Заслуга цих вчених полягає в тому, що вони визначили дихотомію «еліта–маса» як основу соціальної структури будь-якого суспільства. Попередня класова теорія еліт основною причиною стратифікації суспільства вважала економічну нерівність, натомість елітологічний підхід головним визначив різний статус груп щодо політичної влади.

З середини ХХ ст. у західній політичній думці активно розроблялися нові теорії еліт. Відзначимо, що дослідження політичних еліт були доволі різні. Серед них доцільно виділити два сучасних напрями в дослідженнях еліт: демократичний, який утверджує плюралізм еліт і конкуренцію між елітними групами, що унеможливує монополізацію влади однією групою; та ієрархічний чи ресурсний напрям, який розглядає як еліту тих, хто займає вищі позиції в політичних, економічних інститутах і володіє реальними ресурсами влади. До першого напрямку відноситься теорія «демократичного елітизму», в межах якої еліта розглядається як необхідна умова існування будь-якого демократичного суспільства. Концепція плюралізму еліт (Д. Трумен, Д. Рісман, Р. Даль) відображає ідеї демократичного елітизму. Певною умовою демократичного управління концепція вважає конкуренцію і співпрацю між елітними групами. Елітні групи формуються на підставі якогось політичного інтересу. Важливо, що еліти відстоюють інтереси різних соціальних груп, і жодна з них не здатна домінувати відразу в усіх сферах життя та монополізувати політичну владу. Головними критеріями розвитку політичної еліти за плюралістичною теорією є не лише «змагальність» і «участь», а й набір громадянських політичних прав і свобод, які обмежують і контролюють політичну еліту [4].

Теорії плюралізму еліт зазнали серйозної критики, оскільки не відповідали тогочасним політичним реаліям. Дійсно, елітні групи володіють різними можливостями і ресурсами влади. Так, великі бізнесмени мають переважаючий вплив на політику, хоч їх інтереси часто суперечать інтересам інших представників економічних і ділових кіл. Тож,

один з найяскравіших прихильників плюралістичної теорії, Р. Даль у праці «Вступ до економічної демократії» заявив про необхідність запровадження економічних і політичних обмежень, які могли б служити противагою надмірного впливу інтересів великих корпоративних організацій [3].

За теорією технологічного детермінізму (Д. Белл, Е. Тоффлер, Дж. Гелбрейт) в умовах постіндустріального інформаційного суспільства критерієм визначення еліти є особисті заслуги і гідність. Тут система рекрутування еліти максимально відкрита для талановитих вихідців з усіх верств населення. Представники даного підходу поділяють суспільство на «інтелектуальну еліту», до якої входять вчені, кваліфіковані фахівці у сфері обчислювальної техніки, інформаційних технологій і маси. Ця «нова еліта» – меритократія, оскільки вона об'єднує найбільш гідних і компетентних представників суспільства [7]. За теорією суспільного вибору соціальні політичні групи мають різні, а часом протилежні інтереси. На думку американського економіста Дж. Б'юкенена, докази, що люди «прагнуть до влади над своїми побратимами» – відсутні [2, с. 48]. Тож політична діяльність є лише торгом і обміном владними ресурсами. Політика у цьому випадку – кооперативна гра, суб'єктами якої є конкурентні групи еліти.

Якщо повернутися до ієрархічного напрямку, то його представники часто ґрунтували свої дослідження на критиці демократичних теорій. Так, критика плюралістичного напрямку відображена в теоріях Ч. Р. Міллса і Ф. Хантера, за якими головним критерієм виділення політичної еліти є володіння командними позиціями, керівними посадами в найважливіших бюрократичних інститутах держави. Представники еліти «займають у соціальній системі стратегічні командні пункти, в яких зосереджені дієві засоби, що забезпечують владу, багатство і популярність, якими вони користуються» [5, с. 24]. Саме влада забезпечує підбір кадрів на ключові позиції в економічних, політичних, військових інститутах і цим конструє еліту. Ч. Р. Міллс стверджував, що не можна говорити про плюралізм еліт, так як в будь-якому, в тому числі і демократичному суспільстві, править пануюча політична еліта. Досліджуючи структуру влади в США, Ч. Р. Міллс у книзі «Пануюча еліта» і Ф. Хантер у роботі «Верховне лідерство США» доводять, що панівна еліта фінансового капіталу неподільно править у суспільстві Америки, і «всі розмови про демократію в США звучать як знуцання» [5, с. 24]. Об'єднуючим чинником пануючої еліти є не лише спільна зацікавленість елітних груп у збереженні свого привілейованого становища, а й близькість соціального статусу, освітнього, культурного рівня, духовних цінностей, стилю життя та наявність тісних неформальних особистих і родинних зв'язків. П. Бурдье в межах концепції соціального поля стверджував, що місце індивіда в соціальному просторі визначається його

владними ресурсами. У межах соціального простору індивіди володіють різними видами капіталів (культурним, символічним, соціальним, економічним тощо). Саме капітал забезпечує індивідам провідний статус, вищі політичні позиції і виступає систематизуючим фактором сучасних груп політичної еліти [1, с. 17-18]. Останні можна дещо умовно поділити на дві категорії – «політичні керівники» і «бюрократія». До керівників належать ті, хто володіє політичним символічним капіталом і високим ступенем впливу на прийняття рішень, але не має посад у владних структурах (лідери політичних партій, відомі політичні журналісти, впливові діячі науки і мистецтва). Бюрократія включає в себе посадових осіб, які займають керівні посади в органах державного управління та здійснюють постійний інституційний вплив на політичний процес. Важливим фактором розвитку політичної еліти є ступінь поділу цих груп. На думку П. Бурдьє, поєднання «професіоналів» і «політиків» досить небезпечно, адже при цьому чиновники неминуче самі стають свого роду «політичними діячами». Тоді домінує апаратний ресурс (капітал), який стає центром влади. П. Бурдьє зазначав, що «коли політика «професіоналізується» і партії «бюрократизуються», боротьба за політичну владу все більше перетворюється в конкурентну боротьбу за владу над апаратом, яка розгортається всередині апарату виключно між професіоналами» [1, с. 18].

Отже, вказані процеси неминуче спонукають розвиток неформальних патрон-клієнтарних відносин, які, в свою чергу, не лише впливають на прийняття політичних рішень, а й визначають інституційне середовище влади. З 1980-х рр. посилюється інтерес світової політичної науки до вивчення еліт. Праці Р. Патнема та Дж. Філда, інших представників неоелітизму визначили елітоцентричну парадигму як основну методологію аналізу суб'єктного поля сучасної політики [6, с. 433-435]. Тож, західна політична наука створила значний теоретико-методологічний інструментарій для глибокого дослідження еліт, який широко використовують політологи всіх континентів та держав світу, зокрема й українські науковці.

Список літератури

1. Бурдьє П. Социальное пространство и генезис классов // Вопросы социологии. 1992. № 1. С. 17–36.
2. Бьюкенен Дж., Таллок У. Расчет согласия / Сочинения. М., 1997.
3. Даль Р. Введение в экономическую демократию. М., 1991.
4. Даль Р. Полиархия, участие и оппозиция. М., 2010.
5. Миллс Р. Властвующая элита. М., 1959.
6. Современная политическая наука: Методология. М., 2019.
7. Bell D. The Cultural Contradictions of Capitalism. N. Y., 1976.

ЗЕЛЕНЬКО Г.І.,
доктор політичних наук, професор,
завідувачка відділу теоретичних та прикладних проблем політології
Інституту політичних та етнопонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України,
м. Київ

КРИЗИ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Сучасний історичний період характеризується найбільш глибокою і всебічною кризою тоталітарних і авторитарних політичних режимів в різних країнах світу. Основну роль в концепціях політичного розвитку відіграє теорія політичної модернізації. Політична модернізація означає соціальну мобілізацію та політичну участь. Йдеться про модель глобального процесу цивілізації, суть якого полягає в переході від традиційного суспільства до сучасного в результаті науково-технічного прогресу через модернізацію.

Виділяються два типи модернізації: 1) Оригінальна, спонтанна модернізація. Характерна для країн сталої демократії. 2) Навздогінна або неорганічна модернізація, характерна для країн, що відстали у своєму розвитку і намагаються наздогнати передові країни. Україна, як і решта посткомуністичних країн, належить до країн навздогінної модернізації. Більшість цих країн зіштовхуються з т.з. «кризовим синдромом модернізації», який є результатом розриву між соціальними змінами і політичною інституціоналізацією; між системою суспільних цінностей і народжуваними змінами, між очікуваними благами і реальними наслідками політичних рішень і складається з п'яти криз:

Криза легітимності (розвал конституційної моделі) виникає в результаті неузгодженості цілей і цінностей правлячого режиму з уявленнями більшості громадян про необхідні форми і засоби політичного регулювання, норми справедливого правління і з іншими цінностями масової свідомості. Відповідність цілей режиму і масових уявлень сприяє підтримці і зростанню легітимності правлячих структур, а невідповідність – падінню легітимності і дестабілізації державності.

Досягнення необхідного ступеня підтримки масами правлячих структур, відповідного консенсусу між елітою і неелітою змушує їх вступати в різноманітні переговори, торги, взаємно стимулювати поведінку один одного. Нерідко ступінь підтримки влади населенням навіть не залежить від ефективності управління і застосування влади. Проте, за інших рівних умов ефективність економічних або соціальних реформ, правових або політичних перетворень служить найбільш серйозною основою для забезпечення підтримки режиму правління з боку населення. Але досягти ефективного функціонування економіки в умовах її структурного реформування вкрай складно, якщо взагалі можливо. У будь-якому випадку

для цього потрібен час, якого перехідні уряди найчастіше не мають. Тому нерідко замість позитивного соціально-економічного і політичного будівництва правлячі режими вибирають інші методи забезпечення масової підтримки, здатні навіть залучити на їх бік політичних опонентів, консервативні кола суспільства. Йдеться про спроби інтеграції суспільства під прапором протиборства з зовнішнім (або внутрішнім) ворогом, стимулювання патріотичних почуттів і навіть громадянської самопожертви. Однак такі методи забезпечення легітимності режиму, як правило, не носять довгострокового характеру.

Криза розподілу полягає у нездатності правлячої еліти забезпечити прийнятне для суспільства зростання матеріального добробуту і його розподілу. Далеко не завжди органи державної влади в перехідний період здатні забезпечити населенню стійке зростання матеріального добробуту. Владі доводиться стикатися з позиціями тих, хто: 1) позитивно ставиться до колишніх принципів соціального контракту з державою (стабільна праця – стабільність соціального існування), але вважає привабливими для себе нові стандарти споживання; 2) позитивно оцінює минулі принципи розподілу і негативно – нові; 3) негативно ставиться до раніше домінуючих норм і способів отримання продукту і позитивно сприймає нові принципи отримання матеріальних і культурних благ.

Криза участі полягає у створенні правлячою елітою штучних перешкод для включення в політичне життя груп, які претендують на владу і обумовлена ламкою звичних форм і механізмів залучення громадян в політику при збільшенні числа громадян, які прагнуть участі в управлінні і створенні нового балансу політичних сил. В умовах модернізації інтенсивно ростуть спеціалізовані групи інтересів, що змагаються за доступ до важелів влади. Найчастіше криза участі посилюється слабким розвитком системи представництва соціальних інтересів, невідповідністю політичних структур та інститутів запитам і сподіванням населення, а також нерішучістю влади у припиненні діяльності політичних радикалів і терористів. Перешкоди для врегулювання даного типу відносин створюють і посилюють спротив опозиції, сепаратистські тенденції і національно-територіальні конфлікти, бюрократизацію еліти, спроби її окремих ланок і утворень перехопити невластиві їм функції в процесі прийняття рішень. Свій внесок в посилення кризи участі додає й індиферентність населення, що знецінює спроби влади перетворити політичні структури, небажання (і невміння) широких соціальних верств відбирати гідних і компетентних представників своїх інтересів в органи управління.

Криза проникнення полягає у зниженні здатності держави управляти соціумом. В умовах модернізації суперництво груп за ресурси влади, панування своїх цінностей, владні повноваження, призводить до появи безлічі центрів впливу, які мають можливість змінювати

на свою користь управлінські рішення органів центральної влади. На зміну характеру прийнятих рішень можуть претендувати не тільки місцеві правлячі еліти, які прагнуть до додаткових повноважень і прерогатив при вирішенні політичних питань, а й опозиція. Знижують ефективність політичного регулювання також і різномірність позицій різних груп і верств населення, відсутність у громадян політичного досвіду, ірраціональні риси масової свідомості, що впливають на неадекватне сприйняття рішень центру. В результаті закони, постанови та інші нормативні розпорядження влади багато в чому втрачають свою регулюючу здатність, тобто не проникають достатньою мірою у соціальні і політичні відносини, що спричиняє корупцію, непотизм, неправові практики тощо.

Криза ідентичності настає тоді, коли розпад ідеалів і цінностей, які лежали в основі раніше домінуючої політичної культури змушує людей шукати нові духовні орієнтири для усвідомлення свого місця в суспільстві і своїх зв'язків з державою. Це змушує людей переглядати ставлення до традицій, минулого досвіду, символам державності, домінуючої ідеології. Особливо гострі проблеми постають перед людьми у зв'язку з розумінням ними своєї спільності з великими, макросоціальними, групами – класами, народами, державами, які зазнають в цей період найбільш суттєвих змін. Вельми відчутно це сьогодні в Україні, де народ – як мультисоціальна спільнота – формується не тільки у зв'язку з появою нових прошарків, що розвиваються на базі виникнення приватного укладу, товарних відносин, але і на основі масової міграції населення, викликаній змінами у національно-державному устрої. В результаті у багатьох районах змінюється співвідношення місцевого і некорінного населення, виникають етнічні диспропорції, ускладнюються конфесійні та інші зв'язки.

Явно негативне забарвлення ідентичність набуває у громадян, які вбачають у нових формах соціального і поліетнічного життя не додаткові можливості для особистого існування, а «обман» державою населення, невиконання нею своїх зобов'язань, а то і «змову» проти громадян. Усвідомлення відсталості своєї країни нерідко стимулює почуття соціальної замкнутості, схильність до радикалізму, посилює недовіру до держави і демократичних цінностей. Ці руйнівні емоції перешкоджають розвитку більш раціональних поглядів на становище людини в суспільстві і на характер держави.

Отже, невирішення ряду перерахованих проблем призводить до нового і нового відтворення «криз політичного розвитку», що виливається у масові суспільно-політичні кризи, майдани, популізм і радикалізм, політичний абсентеїзм. Тому розв'язання цих проблем потребує цілого комплексу інституційних змін, які б дозволили розірвати замкнене коло імітованої модернізації, яка має місце в Україні.

КІНДРАТЕЦЬ О.М.,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології
Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГІЧНА ВІЙНА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Інформаційна безпека держави набуває особливого значення в умовах гібридної війни. Нині використовуються різні способи, технології інформаційного впливу на свідомість і поведінку громадян України, а тому дослідження проблем інформаційно-психологічного впливу є надзвичайно актуальними.

Варто зауважити, що інформаційно-психологічний вплив на військових супротивника та на цивільне населення використовувався ще в стародавньому світі. Звичайно, способи ведення інформаційного протиборства змінювалися і постійно вдосконалювалися, як вдосконалювалися і методи інформаційно-психологічного впливу (переконання та навіювання).

Держава може здійснювати вплив на громадян іншої держави з метою зміни ціннісних орієнтацій, поглядів, стереотипів: під час війни («звичайної», «холодної» чи «гібридної»); в період підготовки до війни, з метою створення в країні-жертві майбутньої агресії «п'ятої колони»; в період переділу зон впливу, перебудови світої системи тощо. Така діяльність держав визначається найчастіше як «інформаційна війна». Але крім цього поняття використовуються й інші поняття: «психологічна війна», «психологічна операція». Зазвичай поняття «психологічна війна» та «психологічна операція» використовуються як синоніми. «Інформаційна війна» є більш широке поняття, ніж поняття «психологічна війна». Так, нині одними з форм інформаційної війни є кібератаки, ведення радіоелектронної боротьби, направленої на створення перешкод зв'язку, розвідки, управління. Це означає, що в інформаційній війні на відміну від психологічної війни об'єктами впливу є не тільки свідомість, психіка людини, її поведінка, а й інформаційна інфраструктура. Коли скритий конфлікт між державами переходить у відкриту стадію, тоді противник (країна-агресор) намагається паралізувати інфраструктуру управління. Одночасно з цим поширюється дезінформація, здійснюється маніпулювання свідомістю людей, ведеться пропаганда. Весь цей комплекс дій, заходів має сприяти досягненню цілей війни.

Отже, психологічна війна є складовою частиною інформаційної війни. Щоб підкреслити важливість цієї складової інформаційної війни часом використовують поняття «інформаційно-психологічна» війна.

Дослідження психологічних аспектів війни почалися ще в XIX ст. У 1893 р. були опубліковані роботи Ф. фон Ліхтенште «Психологічні елементи у наступі та обороні» та К. фон Біндер-Крігельште «До питань психології великої війни». В роки Першої світової війни інтерес вчених до психологічних аспектів війни зріс (Г. І. Патрик «Психологія війни», Троттер «Стадні інстинкти в дні миру і війни»). У 1927 р. Г. Лассуел опублікував книгу «Техніка пропаганди у світовій війні». У роботі вчений пропаганду розглядав як особливий вид зброї, що впливає на моральний стан ворога. Він вивчав створені під час Першої світової війни спеціальні органи пропаганди в європейських державах та психологічні операції, що ними проводилися.

Поняття «психологічна війна» в науковий обіг в США і Німеччині ввійшло в часи Другої світової війни. П. Лайнбарджер у книзі «Психологічна війна» (1948) вказав на те, що така війна не вписується в звичайні концепції війни, бо вона в силу самого характеру методів і завдань, починається задовго до оголошення бойових дій і триває після їх закінчення [1]. На думку Д. Ольшанського, «психологічна війна» є неодмінним компонентом будь-якої війни і збройного конфлікту. В такій війні «зброєю» є «спецпропаганда», розрахована на війська і мирне населення реального супротивника. Кінцевою метою психологічної війни є зміна масової свідомості та масових настроїв [2]. Під час «холодної війни» операції з психологічного впливу зайняли одне з центральних місць серед засобів впливу на противника та його послаблення. «Проголошене» завершення «холодної війни» не означало припинення використання психологічних методів впливу колишніх її учасників. Після розпаду СРСР Росія стала « правонаступницею » тих напрацювань, які були в СРСР в сфері психологічної війни. Ще у 1940 році в Радянському Союзі був створений спеціальний відділ пропаганди серед військ і населення супротивника Головного управління політичної пропаганди Червоної армії (пізніше – Сьоме спеціальне управління Головного політичного управління Радянської Армії і Військово-Морського Флоту). Згодом був створений відділ спецпропаганди (психологічної війни).

У 2013 році на зростання ролі невійськових засобів досягнення політичних і стратегічних цілей вказував Начальник Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації В. Герасимов. Ці невійськові засоби досягнення цілей наряду з військовими використовуються в гібридній війні проти України. Очевидно, що задовго до окупації частини території України Росія використовувала невійськові засоби впливу, проводила психологічні операції. Сили психологічних операцій (ПсО) РФ складаються з декількох компонентів: сили та засоби ПсО військових формувань; сили та засоби ПсО спецслужб; цивільні державні структури, які залучені до проведення інформаційних операцій; цивільні

недержавні структури (підконтрольні уряду) – які залучені до проведення інформаційних операцій; релігійні організації, які залучені до проведення інформаційних операцій [3].

В Україні інформаційні операції проводяться з використання не тільки російських ЗМІ, але і українських. Скритий контроль Росії над частиною формальних та неформальних інформаційних потоків в Україні підриває основи інформаційної безпеки. Полегшує виконання завдань психологічної війни ряд чинників: хоча нині в Україні існує багато наукових досліджень психологічної війни (психологічних операцій), однак вони не є комплексними; розуміння цього явища (психологічної війни) не достатньо для захисту від нього. Напрацьовані методи, прийоми, підготовлені кадри є важливими умовами ефективного захисту в психологічній війні; важливою умовою протистоянню в психологічній війні є сформованість політичної нації. Існування різних ідентифікацій, збереження старих стереотипів у частини населення України, як то «братній народ», некритичність мислення полегшує виконання завдань ворожій державі. Тому важливими є ще і громадянська просвіта, виховання патріотизму. Країна, що проводить агресивну зовнішню політику проти країни, що дотримується міжнародного права, на початку війни завжди має переваги. Ситуація змінюється за умови, що цілі та наміри країни-агресора стають зрозумілими не тільки політичній еліти, але і суспільству.

Отже, нині уряди країн світу мають зважати на загрози національній безпеці психологічних операцій. Одним з об'єктів атаки можуть бути демократичні інституції. Провокування безпорядків, радикалізація суспільства за допомогою «невійськових засобів», шляхом поширення неправдивої інформації, маніпуляцій – сьогодні є ефективними видами «зброї» в гібридній війні. Важливим є здійснення ряд заходів для посилення інформаційної безпеки держави, в тому числі розробити та використовувати на практиці сучасні технології моніторингу інформаційного простору.

Список літератури

1. Лайнбарджер П. Психологическая война. Теория и практика обработки массового сознания. URL: <https://www.litres.ru/p-m-laynbardzher/psihologicheskaya-voyna-teoriya-i-praktika-obrabotki-mass/chitat-onlayn/>
2. Ольшанский Д. Психологическая война. Приемы психологической войны URL: <https://psyfactor.org/lib/psywar41.htm>
3. Підрозділи психологічних операцій російської армії URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/pidrozdily-psyhologichnyh-operatsij-rosijskoyi-armiyi/>

КОНДРАТЕНКО О.Ю.,
доктор політичних наук,
доцент, провідний науковий співробітник
відділу теоретичних та прикладних проблем політології
Інституту політичних та етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України,
м. Київ

КРИЗА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЯК КРИЗА НАЦБЕЗПЕКИ

Перманентність соціально-економічної та політичної кризи України більшою чи меншою мірою проектується й на її зовнішню політику та національну безпеку. Вже на 1991 р. постало питання встановлення геостратегічних пріоритетів України та їх документованого делегування в основи зовнішньополітичної стратегії. В перші роки незалежності євроатлантичний вектор української зовнішньої політики було визначено у якості пріоритетного. Примітно, що 10 березня 1992 р. Україна стала першою пострадянською державою, яка вступила до Ради північноатлантичного співробітництва (РПАС), а 8 лютого 1994 р. приєдналася до програми «Партнерство заради миру» НАТО (ПЗМ). Також домінантою зовнішньополітичного курсу визначено активізацію економічних зав'язків з найбільш розвиненими країнами світу. На початкових етапах незалежності Україна у виробленні основ своєї зовнішньополітичної доктрини мусила виходити не лише з огляду на механізм втілення своїх геополітичних прагнень і вигід, а й рахуватися із інтересами сусідніх країн, груп (блоків) держав, різних транснаціональних угруповань на локальному, регіональному та глобальному рівнях [1, с. 77].

Зауважимо, що українській дипломатії як в перші роки незалежності, так і на інших наступних етапах реалізації європейської зовнішньополітичної стратегії, варто було домагатися надання Україні чітких перспектив набуття повноправного членства в ЄС та НАТО. У свою чергу, Україна запропонувала ЄС диференційований підхід щодо своїх євроінтеграційних устремлінь у плані не зводити до спільного знаменника такі європейські прагнення всіх пострадянських країн. Як відзначав С. Віднянський: «Для української влади часів Кучми “європейський вибір”, безумовно, був свідомим. І так само свідомо він залишався декларацією. Цей вибір не впливав на характер розвитку, проте створив привабливу декорацію, став одним з інструментів утвердження самої влади, її багатофункціональним стабілізатором» [2, с. 742-743].

Згодом виявилось, що євроінтеграційний шлях для України став занадто довгим і тернистим, а завищені очікування від Заходу з приводу надання Києву перспектив членства в ЄС і НАТО породили нові розчарування серед українського політикуму й широких

соціальних верств. Проте необхідно визнати й відсутність в Україні вагомих підстав для швидкого входження в клуб високорозвинених держав. Все це в комплексі породило кризу української зовнішньої політики, що активно проявилася в «коливальній амплітуді» між євроатлантичним, проросійським вектором й так званою багатовекторністю. Ухвалена Верховною Радою України від 2 липня 1993 р. постанова «Про основні напрями зовнішньої політики України», що заклала концептуальне підґрунтя зовнішньополітичної діяльності України, стала основою до здійснення багатовекторного зовнішньополітичного курсу в контексті балансування своїх інтересів між Заходом і Сходом. Врешті під проявом зовнішніх факторів – головно тиску США та Росії з приводу ядерного роззброєння, а згодом проблем пов'язаних зі статусом Криму та Чорноморського флоту, Україна остаточно змушена була перейти до стратегії позаблоковості та нейтралітету.

Дедалі частіше попри заяви Києва щодо намірів інтеграції до ЄС і НАТО українським політикумом декларувалася стратегія багатовекторності, яка передбачала тим самим і зближення України з РФ. Означена тенденція посилилась за політичної ізоляції Л. Кучми на фоні так званих касетного та кольчужного скандалів – відповідно у 2000 р. та 2002 р. Захід, зі свого боку, все ж таки більше уваги приділяв відносинам з РФ, котра розглядалась ним свого часу у якості фактора стабільності на пострадянському просторі. Саме цим частково пояснюється повільний процес зближення України з Європою, адже Україна в першій половині 1990-х рр. була цікава Заходу лише в плані ядерного роззброєння.

Стратегія багатовекторності фактично взаємовиключала східний та західний напрям української зовнішньої політики, що можна вважати проявом її перманентної кризи, а прагнення позиціонувати Україну у якості моста між Сходом і Заходом можна розцінювати лише як спроби завуалювати її поглиблення. Україна за часів президенства Л. Кучми, здавалось би, намагалася поєднати непеєднуване – євроінтеграцію та інтеграцію до євразійських структур (ЄврАзЕС, СЕП), що були передусім геополітичними проектами Росії. Все це призвело як до поглиблення кризи політики багатовекторності, так і зовнішньої політики України загалом. Тому багатовекторність у зовнішній політиці України не можна вважати навіть здобуттям тактичної перемоги, оскільки така стратегія лише загальмувала інтеграцію України до європейських та євроатлантичних структур на багато років вперед.

Помаранчева революція 2004 р. відкривала Україні нові шанси на посилення євроатлантичного вектора, а новобраний президент В. Ющенко відкинув політику багатовекторності свого попередника Л. Кучми та заявив про належність України до європейської цивілізації. Тим самим було проголошено курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію у якості безальтернативного. Здавалось би вироблення

пріоритетів зовнішньої політики України вписувалося в сучасний геополітичний контекст розвитку світових процесів і тенденцій [3, с. 58].

Однак на посилення внутрішньоєвропейських суперечностей стосовно вироблення чіткої стратегічної позиції щодо України наклалися тоді внутрішньополітичні чвари між двома гілками виконавчої влади президентською та прем'єрською – головно по лінії «В. Ющенко – Ю. Тимошенко». Тому швидка ейфорія від нової прозахідної влади змінилася тоді швидким розчаруванням. Вже у 2005 р. на експертному європейському рівні було констатовано, що: «проєвропейськи налаштований глава держави не сформулював цілісну та довготривалу стратегію інтеграції України до Європейського Союзу» [4]. Ганебним наслідком амбіційної боротьби між президентом та прем'єром став розпад коаліції, що призвело до руйнації більшості здобутків Помаранчевої революції та відкрило шлях до приходу/реваншу в Україні проросійських політичних сил на чолі з В. Януковичем.

Намагання адміністрації В. Януковича догодити та не дратувати Росію, страх і нерішучість щодо прийняття участі в роботі міжнародних інституцій, діяльність яких суперечить інтересам РФ, значною мірою унеможливлювало як процес зближення Києва з ЄС та НАТО, так і зовнішньополітичний розвиток України загалом. Тим часом відбулося укладення харківських домовленостей між В. Януковичем та Д. Медведевим у квітні 2010 р., відповідно до яких зниження ціни на російський газ ув'язувалася з продовженням перебування на території України російських військово-морських баз до 2042 р. Україна взяла курс на нейтралітет та позаблоковість у зовнішній політиці. Пролонгацію В. Януковичем перебування Чорноморського Флоту РФ на території України варто розцінити не чим іншим як зрадою національних інтересів держави, адже саме зміцнення російської військово-морської бази в Криму стало однією з ключових причин його анексії у 2014 р.

Відсторонення авторитарного режиму у 2014 р. відкрило нові можливості для України в плані транзиту від багатовекторної (здебільшого проросійської) політики до нового утвердження європейського і євроатлантичного зовнішньополітичного напрямку. Новообраний український президент П. Порошенко проголосив курс України на інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур у якості безальтернативного, стратегічного й пріоритетного. Відтак інтеграція до ЄС та НАТО розглядалася як необхідна умова екзистенційного виживання України у зв'язку з гібридною агресією Росії, яку вона розв'язала з метою унеможливлення зближення України з європейськими та євроатлантичними структурами. Наслідком гібридної агресії РФ стало порушення нею

українського суверенітету і територіальної цілісності – анексії Криму та підтримки терористичних організацій – Л/ДНР, що контролюють український Донбас.

Україні слід назавжди відмовитися від багатовекторної, а тим паче проросійської зовнішньої політики. Втім, поки вступ України до НАТО і ЄС залишається предметом віддаленої перспективи держава може реалізувати транзит до європейських структур через колективну суб'єктність завдяки наданню безпекового виміру ОДЕР-ГУАМ та/або перспективам участі в співдружності Міжмор'я. Україні слід врахувати, що військовий конфлікт з РФ залишатиметься найбільшим викликом для її нацбезпеки ще тривалий час. Тому Київ на шляху до НАТО і ЄС має всіляко працювати над стратегією асиметричних відповідей на гібридні виклики, що активно тиражує Російська Федерація.

Список літератури

1. Гай-Нижник П. Кримський вузол і питання Чорноморського флоту РФ у російсько-українських воєнно-політичних взаєминах (1991–2013 рр.). *Гілея*. 2017. Вип.117 (№2). С.77–90.
2. Віднянський С.В. Україна в європейському геополітичному просторі: проблеми та перспективи інтеграції. *Україна дипломатична. Науковий підручник*. 2009. Вип. 10. С. 739–748.
3. Зеленько Г. Новій Україні – нову зовнішню політику. *Політика і час*. 2005. № 2. С. 47–60.
4. Посельський В. У пошуках оптимальної стратегії євроінтеграції. *Дзеркало тижня*. 2006. 11 лютого.

ЛЯШЕНКО Т.М.,
*доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник відділу
теоретичних та прикладних проблем політології
Інституту політичних та етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України,
м. Київ*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРИЧИНИ КРИЗИ РОЗПОДІЛУ В УКРАЇНІ

Управління демократичною державою в кризовий період вимагає методів, адекватних новому часу та проблемам. Повинна зростати роль науки в усіх галузях. Пандемія коронавірусу нагадала всім, що наука є ключовою для розуміння поточної ситуації. Наприклад, у Швеції ключова роль у боротьбі з пандемією належить вченим, саме вони приймають рішення щодо стратегії боротьби проти коронавірусу в країні. Сенат США проводить опитування вчених для визначення наукових пріоритетів країни. В Україні під час пандемії коронавірусу вчені коментують цю тему в ЗМІ, але не впливають на політичні рішення. Верховенство політики над наукою може бути прийнятним лише за умови, що політичні рішення приймаються на основі науково обґрунтованих висновків.

Проблема полягає в тому, що політики рідко хочуть використовувати такі методи управління. Вони найчастіше керуються питаннями рейтингів, короткочасною вигодою, втрачаючи довгострокові переваги виваженої, науково обґрунтованої стратегії. «Неможливо подолати хаос, який пронизує соціально-економічні відносини, якщо короткострокова політика не пов'язана з довгостроковою стратегією розвитку. ...Мудра стратегія повинна завжди базуватися не тільки на хорошому розумінні початкової ситуації, але й використовувати уяву. Тоді менше сюрпризів» [1]. Більше того, спостерігаючи за політичними процесами, стає очевидним, що політики більше дбають про свої індивідуальні інтереси, ніж про загальне благо, навіть в часи кризи.

Суттєвим фактором, який негативно впливає на перебіг кризи є незацікавленість політиків у здійсненні своєчасних змін у соціальній політиці. Реформи, пов'язані з соціально-економічною сферою, не стали достатньо важливою темою в політичних дебатах і причиною для значних змін, особливо щодо зменшення нерівності доходів та зниження рівня безробіття. Інтерес політиків до аналізу реальних соціально-економічних процесів залишається другорядним у порівнянні з боротьбою за рейтинги. А якщо і піднімається в загальнополітичному контексті, то набуває чітко виражених ознак популізму. «Політики викликають хаос навмисно. Це стан дисбалансу, своєрідна розгубленість, безлад, розлад, що виникає в часі та просторі... Проблема полягає в тому, що концепції нового, кращого

порядку тут не видно, а навпаки – все спрямоване на підтримку хаосу як зручної формули для доктринерів, дилетантів та декораторів» [2].

Напрямок соціально-економічної політики, яка зараз проводиться в Україні, не сприяє суспільній консолідації та солідарності. Критерієм розподілу добробуту є ідеологічні уподобання та лояльність до влади. Проведення соціально-економічної політики, особливо під час глобальної кризи, вимагає пояснення походження та розподілу соціальних і матеріальних благ. Відсутність виправданого та соціально й політично узгодженого плану виходу з кризи сприяє створенню та закріпленню небезпечної тенденції до недовіри до влади, підвищення рівня напруги. Натомість, солідарність має особливе значення для соціальної політики як в плані створення багатства, так і в плані його розподілу, який є відкритим, зрозумілим та збалансованим у солідарному суспільстві.

В кризовій ситуації соціальна допомога повинна чітко орієнтуватись на конкретні проблеми. Наприклад, це може бути: перевірка матеріальних, соціальних, життєвих та медичних потреб населення, що перебуває під загрозою кризи; надання інформації місцевій громаді про те, як захиститися від загрози; співпраця в евакуації людей (за потреби); визначення закладів чи установ, які можуть забезпечити догляд у разі кризи; організація та здійснення матеріальної чи психологічної допомоги для постраждалого населення тощо. Отже, соціальна допомога потрібна зосередитись на наданні матеріальних та нематеріальних засобів для задоволення основних життєвих потреб людям, які втрачають засоби до існування.

Розмір втрат, пов'язаних з пандемією, залежатиме в першу чергу від її тривалості. Невизначеність, спричинена нею, збільшує ймовірність того, що уповільнення світової економіки, включаючи українську збережеться, і навіть посилиться. Пандемія коронавірусу створює виклики для української економіки та вітчизняного ринку праці. В умовах нинішньої епідеміологічної кризи дуже важливо, щоб були захищені не лише найважливіші сектори нашої економіки, та інфраструктура але, що ще більш важливо, необхідно захистити робочі місця та робітників. Поки пандемія не буде взята під контроль, Україні буде важливо запровадити гнучкі пакети фіскальних стимулів, в тому числі податкові пільги та державні інвестиції. Вони будуть підтримувати підприємства, особливо малий та середній бізнес, і тим самим сприяти, наприклад, скороченню безробіття.

Для ефективного подолання кризи Україні необхідно, з одного боку, поважати права конкретної людини, а з іншого – дотримуватися загальних демократичних правил, насамперед – принцип громадянської участі для представництва інтересів. Пандемія

коронавірусу COVID-19 вимагає перегляду та переоцінки впорядковуючої та організуючої ролі держави при проведенні ефективної соціально-економічної політики.

Протягом останнього року в більшості країн світу відбулось зростання соціальної нерівності, фактичне гальмування росту заробітної плати та зниження економічних показників. Ці фактори безпосередньо вплинули на перегляд принципів соціальної політики в Європі, призвели до зростання інтересу щодо нового соціального діалогу. Зараз, як ніколи раніше, суспільний добробут, окрім економічних характеристик, повинен включати показники здоров'я, тривалості життя та екології. Україна, як частина Європейського простору, не може залишатись осторонь соціальних та економічних процесів, що наразі кардинально змінюють всю традиційну уяву як про соціальну політику загалом, так і про соціально-трудова відносини, зокрема.

Список літератури

1. Колодко Г.В. Після пандемії. Економіка і політика у пост пандемічному світі. Економіка України. 2020. № 5. С.8.
2. Auleytner J., Grewiński M. Pandemia koronawirusa i ryzyka społeczne z nią związane a chaos w zarządzaniu państwem – dokąd zmierzamy? // Wyzwania dla polityki.

*NAUMKINA S.M.,
Doctor of Political Science, Professor, Head of the
Political Science and Law Department,
State Institution «Southern National
Pedagogical University named after K. D. Ushinsky»,
Odesa*

THE CONDITION OF DEVELOPMENT OF LOCAL DEMOCRACY IN UKRAINE

The traditional approach to grading of forms of democracy is widely used, and it depends on the form of expression of the will of the people. The Constitution of Ukraine proclaims a comprehensive and complete democracy, as well as forms of democracy – direct and indirect (representative). The Constitution of Ukraine is established the Institute of Political Representation.

It was accepted to consider the representative form of government as leading in relation to the direct in the Soviet political and legal literature. This idea was enshrined in the Constitution of Ukraine in 1996, where a number of provisions show a higher level of its legal regulation, and it establishes its types, subjects, their powers, organizational and legal forms of activity, etc. Therefore, we cannot fully agree with those authors who argues that today it is possible to state the fundamental changes in the priorities of the realization of democracy in the open spaces of Ukraine in favor of the immediate exercise by the people of the state power which belongs to him. It contributes to real engagement of citizens, to the management of state affairs and creates conditions for reducing the alienation of citizens from power, which always exists in any society, even the most democratic [1].

It is believed that this tendency is correct in terms of its semantic load, logical construction. This is correctly defined, according to the strategic directions of the development of a democratic state, but unfortunately, it is not always fully «operational» in practice.

This opinion is shared by the representatives of the Coordination Council on the reform of the Institute of Local Self-Government in Ukraine, which indicate that both forms of exercising power by the people (bodies of state power and bodies of local self-government) are equal and the list of forms of people the expression of will through elections, referendum and other forms of direct democracy is inexhaustible and can be specified by the norms of the national and local legal acts. During the years of Ukraine's independence, attention to the forms of local democracy has been paid to the legal regulation of local elections, due to the increased interest from them by the political forces of Ukraine and the international community. However, the legal regulation of this form of local democracy can not be considered stable and perfect. After all, several election laws had been passed in Ukraine before the electoral process began, with a radical change in key positions, in particular, on the way in which representative bodies they were formed. At the same

time, certain provisions of the Law of Ukraine «On the bodies of self-organization of the population» contradict the norms of the current legislation of Ukraine. In practice, these regulatory gaps, the vagueness and ambiguity of the wording impede the creation and activities of the bodies of self-organization of the population and don't allow members of territorial communities jointly and under their responsibility to solve problems at the place of residence.

Consequently, we can conclude that the current legislation of Ukraine is imperfect and impedes its development in the issues of local democracy. And the current approach eliminates the initiative of the inhabitants and brings it to naught, when the possibility of citizens' participation in the management of local affairs depends primarily on the goodwill of a government body or official. This leads to a decrease in public confidence in the government, promotes the strengthening of such negative phenomena as absenteeism and the alienation of members of territorial communities from attempts to independently solve topical problems of local development. The lack of effective mechanisms for solving problems leads in some cases to aggravation of social conflicts and the spread of such radical forms of public expression of will, such as pickets, rallies, roadblocks and other actions of civil protest.

The level of development of local democracy in Ukraine is a constant subject of monitoring of the European community and the European Committee of Local and Regional Authorities of Europe, which reveals a number of factors limiting the content of local self-government in Ukraine: the tendency to centralize the powers of national agencies; lack of a stable economic base at the local level; the weakness of the financial system of local and regional authorities; the lack of clear division of powers and administrative activity between central government agencies and local and regional authorities. It may result in intersection or duplication in the exercise of authority.

These trends contradict the provisions of the Law «About Local Self-Government in Ukraine», according to which state control shouldn't lead to interference with the exercise of local self-government bodies. Although the purpose of this limitation relates to a particular supervisory issue, it can be used more widely to restrain efforts by the central government to influence the allocation and exercise of powers to the detriment of local authorities and their right to self-government.

The development of local democracy and political representation on the ground is under the influence of the development of civil society in modern countries of the world and in Ukraine. Such interdependence of democracy and civil society can be carried out in accordance with one of four models: classical, direct, protective, developmental. The local factor is essential and manifested in all models of democracy, but most clearly, visibly and reasonably, it operates under the conditions of the latter model, which involves the participation of citizens in political life, which is conditioned

not only by the need to protect individual interests, but also the development of a general awareness of civic unity. It is considered as a prerequisite for the introduction of high-quality political representation on the ground.

As to the theoretical measurement of the content of the local self-government institute, it is worth analyzing the issues of local self-government as a system with organized unity of elements that has the properties of self-regulation and self-reproduction. Every system is an element of a more complex and larger system, which with respect to this system is called macrosystem.

There is a danger of considering the system of local self-government as a phenomenon without consider the laws, principles of functioning of this macrosystem and their relationship with local self-government. It is inherently intelligently and purposefully evolving, as it happened and is quite satisfactory in essence, an element of social structure and social relations. Consequently, the notion of self-governance can be affected far from unambiguous phenomena and processes of social life. It is often interpreted in broad and narrow terms. In the broad sense, the comprehensive form of self-organization of society can be considered primarily a state that arose as a product of social development and to no extent is a force imposed on society from the outside. It is in this sense that the notion of state sovereignty is interpreted, which indicates the source and at the same time the object of power.

Bibliography

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України [зі змін. та допов., від 17.07.2015 № 650

VIII]. URL : http://http://www.vinrada.gov.ua/zakon_pro_misceve_samovryaduvannya_v_ukraini.htm (дата звернення 20.11.2020).

ОСТАПЕЦЬ Ю.О.,
доктор політичних наук,
професор, декан факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород

ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ (1998–2020): ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУ ТА НАЧЕРК МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інституціалізація партійної системи характеризується: а) наявністю стійкої міжпартійної комунікації та конкуренції; б) укоріненістю партій у суспільстві (вік партій); в) легітимністю в очах виборців і прихильників; г) наявністю міцних партійних організацій на регіональному рівні. Проблему інституціалізації партійних систем у зарубіжній політичній науці вивчали Баседо М., Дюгурова А., Завадська М., Левицький С., Мейнверінг С., Скаллі Т., Стро А., Рендол В., Торкел М., Пляйс Я., Хантінгтон С. У вітчизняній політичній науці інституціалізацію партійних систем досліджували Кармазіна М., Колодій А., Лешанич М., Молочко П., Рибій О.

В нашому дослідженні ми за основу візьмемо модель вивчення рівня інституціалізації партійної системи (PSI) А. Мелешевича [3]. У основу його методології покладено два критерії: зовнішня автономія і внутрішня стабільність партійної системи. Для оцінки PSI, згідно з критерієм автономії, у запропонованій моделі аналізуються три операційні індикатори: 1) відсоток безпартійних парламентаріїв (чим вища кількість не афілійованих депутатів, тим нижчий показник PSI); 2) партійність вищого органу виконавчої влади; 3) географічна рівномірність підтримки політичних партій (А. Мелешевич використовує коефіцієнт змінності, а ми у нашому дослідженні будемо використовувати індекс націоналізації партійної системи Джонса-Мейнверінга). Критерій стабільності вимірюється у А. Мелешевича двома показниками: сумарним відсотком голосів відданих за «старі» політичні партії та індексом електоральної волатильності [3]. За результати нашого дослідження ми побудуємо таблицю, в якій розмістимо наші розрахунки.

Таблиця 1 Операційні індикатори інституціалізації партійної системи України (1998–2019) [1; 2; 4; 5]

Операційні індикатори	1998	2002	2006	2007	2012	2014	2019
Частка голосів, які здобули партії (блоки), що подолали виборчий бар'єр.	65,8 %	75,7 %	77,4 %	86,6 %	94,1 %	77,5 %	78,31 %

Кількість партій (блоків), які здолали бар'єр.	8	6	5	5	5	6	5
Кількість партій (блоків), які здолали бар'єр повторно.	–	3	4	4	4	1	2
Частка голосів, які отримали «старі» партії.	41,5 %	39,1 %	51,7 %	80,5 %	81,7 %	30,8 %	31,5 %
Індекс волатильності.	59	46	61	30	36	61	69
Індекс націоналізації.	0,65	0,62	0,66	0,68	0,72	0,76	0,74
Індекс ефективного числа електоральних партій.	9,0	6,9	5,2	3,8	4,9	7,5	4,4
Кількість позапартійних депутатів.	–	164	94	69	125	271	303

Отже, використовуючи нашу методологію, ми можемо зробити наступні висновки про рівень інституціалізації партійної системи України упродовж 1998–2019 рр.

По-перше, складність вимірювання вказаного процесу та неоднозначність критеріїв. На думку М. Лешанича, це обумовлено низкою чинників: а) зміна акторної структури партійної системи за результатами парламентських виборів (2002, 2006, 2012, 2014, 2019), на що вказує високий рівень індексу волатильності; б) нестабільністю нормативно-правової бази функціонування політичних партій (невідповідність законів, які регулюють партійну діяльність, міжнародним стандартам); в) конституційна волатильність (зміна форми правління у 2004, 2010, 2014 рр.); г) гібридний політичний режим, який змінює сутність політичних інститутів (в тому числі і партій), а відтак впливає на особливості їхнього функціонування та ін. [2, с. 162–182].

По-друге, для партійних системи перехідних суспільствах характерні низка ознак, які негативно впливають на інституціалізацію партійної системи: а) високий рівень електоральної волатильності; б) слабкі програмові та ідеологічні зв'язки між політичними партіями і виборцями; в) персоналізація електорального вибору, наявність іменних та регіональних партій.

По-третє, несприятливе/нестабільне інституційне середовище для функціонування політичних партій і партійної системи в цілому. Так, упродовж 1991–2004 рр. інституційне

середовище не сприяло розбудові партійної системи: а) президентсько-парламентська форма правління; б) змішана виборча система; в) відсутність належної нормативно-правової бази функціонування політичних партій.

Після Помаранчевої революції (2004 р.) була встановлена пропорційна виборча система для виборів депутатів ВР України та місцевих рад, відбулися зміни до Конституції України, які запроваджували парламентсько-президентську форму правління та формування уряду шляхом утворення у Верховній Раді партійної коаліції більшості. З таблиці 1 ми бачимо, що саме в цей період (2006–2012 рр.) показники інституціалізації партійної системи України є найкращими. Незважаючи на те, що після перемоги В. Януковича на президентських виборах 2010 р. відбулося і повернення до президентсько-парламентської форми правління і змішаної виборчої системи, динаміка розвитку партійної системи ще до 2012 р. була позитивною. Вже після 2012 р. ми спостерігаємо конструювання в Україні партійної системи з домінуючою партією (Партія регіонів) на кшталт російської партійної системи з домінуванням «Єдиної Росії».

По-четверте, розвиток партійної системи, починаючи з 2014 р. характеризувався високим рівнем волатильності та зміною акторного складу партійної системи, що однозначно є ознакою низького рівня її інституціалізації. Крім того, нові політичні партії, які досягли успіхів на виборах, були утворені напередодні цих виборів шляхом ребрендингу або розколу відомих партійних структур, а відтак усі були віртуальними організаціями, які не мали організаційної структури в регіонах.

«Мережева» інституціалізація таких партій – це також показник низького рівня інституціалізації партійної систем [1, с. 95–105]. Парламентські вибори 2019 р. та місцеві вибори 2020 р. підтверджують тезу про віртуальність українських партій, які долають виборчий бар'єр, не маючи при цьому ні регіональних партійних структур, ні відповідного членства. А ще місцеві вибори 2020 р. показали високий рівень регіоналізації партійного впливу та утворення низки регіональних партій: «Рідне Закарпаття», «КМКС-Партія угорців України» (Закарпаття), «Довіряй ділам» (Одеса), «За конкретні справи (Хмельницька область)», «Блок Кернеса–Успішний Харків», «Блок Світличної разом» (Харківська область) та інші.

По-п'яте, наші розрахунки вказують на такі тенденції в розвитку партійної системи України: 1) збільшення кількості позапартійних депутатів: 2012 р. – 125; 2014 р. – 271; 2019 р. – 303; 2) зменшення кількості голосів, відданих за «старі» партії: 2014 р. – 30,8 %; 2019 р. – 31,5 %; 3) зростання індексу волатильності: 2012 р. – 36; 2014 р. – 61; 2019 р. – 69; 4) тенденція до безпартійності уряду [2, с. 186–208] (Див. Таблиця 1).

Отже, наявність вказаних тенденцій при порівняно невисокому індексі націоналізації партійної системи засвідчує низький рівень інституціалізації партійної системи України.

Список літератури

1. Манайло-Приходько Р., Остапеч Ю. Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України. Монографія. Ужгород: Вид-во «Рік-У», 2020. 338 с..
2. Лешанич М. Особливості процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук зі спеціальності 23.00.02 – політичні інститути і процеси. Львів, 2020. 258 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/dis_leshanych.pdf (дата звернення 20. 11. 2020).
3. Мелешевич А. Проблеми інституціоналізації та перспективи розвитку партійної системи України. *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 24–25 листопада 2011 р.* К.: ІПіЕНД, 2012. С. 46–64.
4. Молочко П. Інституціональні особливості функціонування та діяльності політичних партій в Україні. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей.* Чернівці: Чернівецький національний університет. 2016. Т. 33–34. С. 292–301.
5. Офіційний сайт Центральної Виборчої Комісії. URL: <http://www.cvk.gov.ua> (дата звернення 20.11.2020).

ПРИМУШ М.В.,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології та державного управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
м.Вінниця

СИСТЕМНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Становлення місцевого самоврядування як політичного інституту має тривалий історичний, політичний та правовий розвиток. Проте загалом розвиток місцевого самоврядування як політико-правового інституту має неоднозначне визначення. Одні вчені пов'язують його з історичним переходом від феодалізму до буржуазного суспільства (А. де Токвіль, І. Аденс, М. Гербер, О. Ресслер, Б. Чечерін), інші прив'язують його до появи держави і права (О. Батанов, І. Єллінек, О. Гірне, О. Лаванд, Е. Мейер, Л. Штейн) [1, с.13-14], треті взагалі вважають, що місцеве самоврядування як політичний інститут бере свій початок з появи Європейської Хартії місцевого самоврядування (Н. Камінська, Ю. Мірошніченко) [2, с. 11-12]. Тобто складність дослідження місцевого самоврядування полягає в тому, що єдиного визначення цього явища не існує, оскільки під ним пропонується розуміти комплексне управління господарською та економічною діяльністю місцевих мешканців на певній території під відповідні державні гарантії.

Європейська теорія місцевого самоврядування розглядається виключно з позицій історії та права, яка бере свій початок з робіт німецьких юристів початку ХІХ ст. Р. фон Гнейтса та Л. фон Штейна. Названі автори запропонували під самоврядністю розуміти гармонійне поєднання децентралізації як форми публічного управління із залученням громадян не тільки виробляти законодавчі акти, а ще й займатися виконавчими функціями. На практиці це знайшло своє відображення у Пруссії, де підхід Гнейтса та Штейна було реалізовано шляхом формування місцевої влади з представників місцевої громади, яка виконувала певні управлінські функції [3, с. 73]. Європейська теорія місцевого самоврядування включає в себе два структурних рівні. На першому рівні дослідник з'ясовує структуру діяльності органів місцевого самоврядування, де йдеться передусім про децентралізацію. Другий рівень набагато складніший і являє собою політико-правове забезпечення такої діяльності, тобто реалізацію принципу субсидіарності.

Вітчизняний досвід досліджень місцевого самоврядування багато в чому схожий на європейський. Тут також виокремлюються дослідження принципів децентралізації та субсидіарності. Варто зазначити, що вітчизняні дослідники місцеве самоврядування, субсидіарність, деконцентрацію і децентралізацію розглядають як поняття-синоніми і

розуміють під ними перерозподіл повноважень між центром і регіоном на користь останніх. Різниця полягає у тому, що місцеве самоврядування виступає більш широкою категорією і здійснюється на принципах децентралізації (якщо необхідно показати характер стосунків із центральною владою), деконцентрації (у разі аналізу самоврядних інституцій на предмет їх місця в політичній системі) та субсидіарності (якщо йдеться про існування традицій самоврядних політичних процесів). Деконцентрацію та децентралізацію влади необхідно розглядати як фактори розвитку громадянського суспільства, яке й виступає фундаментом місцевого самоврядування. Проте в умовах перехідних країн, до яких належить і Україна, названий принцип не спрацьовує, бо, на думку О. Бідея, теоретично проголошується оптимізація законодавства до вимог ЄС, насамперед у питаннях децентралізації, впровадження ефективної моделі місцевого та регіонального самоврядування, але фактично названі зміни не торкаються загальної централізованої системи управління, яка стимулює ініціативу на місцях [4, с. 106]. У результаті поняття деконцентрації, децентралізації та субсидіарності змішуються у складний теоретико-правовий конгломерат, який і називається місцевим самоврядуванням. Спільною рисою є те, що і європейські, і вітчизняні фахівці розуміють місцеве самоврядування як реалізацію принципів субсидіарності, децентралізації та деконцентрації як фундаментальних аспектів територіальної самоврядності.

Отже, по-перше, місцеве самоврядування у загальному вигляді означає нормативне закріплення права місцевої громади самостійно вирішувати місцеві питання, що досягається через створення інститутів місцевого самоврядування. По-друге, на практиці це означає реалізацію принципів субсидіарності, децентралізації та деконцентрації, які у своєму розвитку здійснили перехід від релігійної догми невтручання суспільних інтересів у приватні філософські категорії до аргументації волі індивідів вільно об'єднуватися задля вирішення місцевих соціально-політичних та економічних питань. По-третє, місцеве самоврядування, незважаючи на свою невизначеність, залишається фундаментальним принципом демократії.

У Європі місцеве самоврядування є старішим за державу, й остання тільки визнає та легітимізує певну історичну модель місцевого самоврядування. В Україні ситуація набагато інша. Оскільки наша країна не побудувала самоврядних традицій безпосередньо на місцях, тому місцеве самоврядування гарантується й формується виключно центральною державною владою, а місцева громада, зі свого боку, виступає лише необхідним структурним рівнем такої формації, ніж є справжньою владою. Причин такої ситуації є дві. По-перше, дається взнаки радянський досвід централізації влади на всіх її рівнях. По-друге, держава делегує свої повноваження, а не власні функції й обов'язки. При будівництві місцевого самоврядування в Україні спостерігається значний державний вплив на самоврядність в

організації та діяльності місцевої влади, що породжує слабкість громадянського суспільства й жодним чином не сприяє розвитку системи місцевого самоврядування в Україні як чинника недержавного управління. Названа ситуація актуалізує іншу проблему – запозичення та адаптація іноземного досвіду в умовах України.

Найчастіше при аналізі досліджуваної проблеми із запозичення та адаптації іноземного досвіду зазначається приклад Швеції та Польщі. Причому варто зробити застереження, що порівнювати між собою вказані моделі місцевого самоврядування не можна, бо за своїм характером вони різні (у Швеції винятково громадянське управління, в Польщі – державно-громадянський нагляд). Найчастіше дослідники звертають наукову увагу на інноваційно-кластерну спрямованість місцевого самоврядування в Швеції та Польщі, бо йдеться про впровадження системи ефективного регіонального менеджменту. Фундаментом інноваційно-кластерної моделі є побудова ефективного та раціонального міського бюджету, що й намагається побудувати українська держава протягом років незалежності. Отже, головна мета трансформації громадянських інституцій з метою впровадження іноземного досвіду криється у визначенні напрямку векторів подібної трансформації [5, с. 92].

На нашу думку, інноваційно-кластерний підхід треба розглядати дещо окремо, оскільки місцеве самоврядування як одиниця аналізу має досліджуватися на стику правових, економічних та інших наук, але водночас потрібно враховувати політичну площину досліджуваної проблеми. Отже, політологічний підхід дослідження місцевого самоврядування в Україні наведено трьома підходами – загальним (дослідження теоретичних моделей місцевого самоврядування та їх опис), процесуальним (дослідження аспектів впливу зарубіжного досвіду місцевого самоврядування на українську специфіку) та комплексним (урахування досвіду дослідження місцевого самоврядування фахівцями інших наук, широке використання кластерної моделі аналізу). Кластерна методологія дає змогу нам розглядати місцеве самоврядування як упоряджену систему кластерів, які діють взаємопов'язано і знаходяться в прямій залежності один від одного. Йдеться про фінансову, бюджетну, економічну, політичну, соціальну, інформаційну та інші системи кластерів.

Обрання як приклад для України шведської моделі місцевого самоврядування не є випадковим з кількох причин. Місцеве самоврядування у Швеції є одним із давніх в Європі – налічує більше 300 років практики і називається фахівцями з місцевого самоврядування однією з еталонних моделей. Головним досягненням шведської моделі, на нашу думку, є гармонійне поєднання національних традицій місцевого самоврядування, загальних європейських тенденцій розвитку місцевих громад та впровадження положень Європейської Хартії місцевого самоврядування як законних та підзаконних актів [6]. Система місцевого

самоврядування в Швеції має два рівні, які не пов'язані між собою і діють за принципом співпраці; отже, найнижчий рівень – це муніципалітети, проміжний – ландстингами і найвищий – це держава, котра є не «вершиною ієрархії», а лише гарантією національної безпеки та індикатором політичної стабільності. Варто зазначити, що в жодному разі не варто ідеалізувати досвід Швеції, оскільки в цій країні, як і в Україні, є комплекс невирішених питань. Для України досвід Швеції корисний тим, що українська практика значних перерахувань місцевих бюджетів до центрального у Швеції взагалі носить ситуативний характер, тобто застосовується тільки у разі необхідності, інакше кажучи, у Швеції не робили з цього значної проблеми у вигляді подолання негативного явища значних відрахувань місцевих бюджетів до центрального. Замість цього шведські реформатори закріпили принцип партнерства та взаємодії місцевої влади та центральної, що в результаті багаторічної практики принесло позитивні результати.

Отже, аналіз кластерів місцевого самоврядування дає можливість нам визначити, що європейський досвід розвитку місцевого самоврядування пройшов значний історичний шлях становлення, де певна модель та досвід є унікальними. Для України, яка має 29 років незалежності, це означає, що фахівцям, державним службовцям та реформаторам варто звертати увагу не на принципи, за якими працює реформа місцевого самоврядування, а більше на внутрішню логіку адаптації певних досягнень в українських умовах. Тобто йдеться про механізми адаптації реформ, які б визначили певні напрями трансформації інституту місцевого самоврядування в Україні.

Список літератури

1. Свирский Б.М. Государственное строительство и местное самоуправление в Украине: учебное пособие. Изд. 2-е, перераб. и доп. Харьков: Эспада, 2004. 304 с.
2. Местное самоуправление в Украине: проблемы и перспективы: монография /В. Н. Бесчастный и др.; под ред. В. Н. Бесчастного. Донецк: ДЮИ ЛГВУД, 2008. 288 с.
3. Аринин А.Н. Гражданское общество и правовое государство. Общественные науки и современность. 2000. № 6. С. 48–75.
4. Бідей О. Реалізація теорії субсидіарності у практиці державного будівництва України. Підприємництво, господарство і право. 2008. № 8. С. 103–107.
5. Скопич О. Д. Теоретико-правовий аналіз контролю в системі місцевого самоврядування. Статистика України. 2007. № 2. С. 75-92.
6. Європейська Хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036

РЖЕВСЬКА Н.Ф.,
доктор політичних наук,
професор, завідувач кафедри міжнародних відносин,
інформації та регіональних студій
Національного авіаційного університету,
м. Київ

РЕІНТЕГРАЦІЯ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ДОНБАСУ: ПОШУК ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ

Проблема реінтеграції Донбасу залишається відкритою для громадських і політичних дискусій, а процес формування оптимальної моделі реінтеграції та стратегії її втілення, потребує ретельного науково-дослідного та експертного супроводу.

На часі вироблення комплексної державної стратегії, якої потребують не тільки непідконтрольні Україні території Донецької та Луганської областей а й – деокуповані частини регіону. Українська модель реінтеграції Донбасу має сприяти не тільки демілітаризації та відновленню державного контролю на цих територіях, а й запобігти виникненню сепаратистських рухів, стимулювати повернення та інтеграцію громадян в український інформаційний, культурний, економічний та політичний простір.

За визначенням Міжнародної організації з міграції (МОМ), реінтеграція – це повторне включення людини в соціальну групу чи процес. Наприклад, включення мігранта в суспільство країни його походження або місця проживання. З іншого боку, – це процес повернення громадян до соціального, культурного, економічного та політичного життя країн їхнього походження [6].

Відповідно, реінтеграція включає можливість стати самодостатнім, мати доступ до соціальних мереж і контактів, бути психо-соціально здоровим [5]. Для окремих осіб процес реінтеграції значно ускладнюється відсутністю доступу до ресурсів, що дозволяють отримати дохід. Держава має враховувати випадки, коли найуразливіші мігранти через проблеми зі здоров'ям не можуть забезпечувати себе самостійно, запропонувати альтернативи для реалізації базових потреб репатріантів.

Більш глибоке трактування поняття «реінтеграція» міститься у документі, розробленому Центром документації та досліджень Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) – «Реінтеграція в перехідний період від війни до миру» [4].

Щоб усунути наявні недоліки у розумінні суті і значення реінтеграції, УВКБ ООН пропонує провести аналіз причин виникнення загроз національній безпеці, характеру конфлікту та механізмів регулювання і здатність держави до національного захисту і можливий вплив репатріації на процес реконструкції та примирення [3].

У документі представлено дві групи вагомих складових реінтеграції, що умовно поділяються на «відновлення» та «примирення». Перше, – це задоволення негайних матеріальних потреб постраждалого від війни населення та осіб, які повернулися після зняття конфлікту; розмінування та роззброєння; відновлення пошкодженої інфраструктури; розширення сфери соціальних послуг та надання якісної освіти; зміцнення/реформування політичних інститутів та адміністративних структур; розширення виробництва та торгівлі.

І, примирення – моніторинг ситуації з дотримання прав людини; сприяння встановленню справедливості у сфері політичних, соціальних та економічних прав; запровадження правових механізмів покарання за злочини, пов'язані з конфліктом; демілітаризація суспільства та реінтеграція військових; зміцнення/реформування системи цивільної поліції та судової системи; зміцнення структур громадянського суспільства та сприяння примиренню.

Найважливішим, за такого підходу, є досягнення консенсусу щодо принципів, якими слід керуватись у цих діях.

У 2014 році ООН розробила «Оперативний посібник із комплексного роззброєння, демобілізації та реінтеграції (РДР)», де визначено принципи та стандарти системи РДР. Згідно його змістового наповнення, основою реінтеграції є соціальний та економічний процес, проте це не виключає факту, що важливе значення при встановленні відносин довіри серед громадян, зміцненні спільнот та сприянні примиренню і зміцненню демократії має відновлення [2, с.4-10].

Реінтеграція має супроводжуватися важливими політичними заходами, що сприятимуть зміцненню миру та реалізації цілей РДР. Серед них – створення механізмів правосуддя перехідного періоду, реалізація політики примирення, ефективна правозахисна стратегія, створення нових політичних партій, зміна конституції, вибори, створення нової судової системи, сприяння належному врядуванню, реформування системи безпеки, забезпечення доступу до землі та кредитів, тощо. Саме тому стратегія повинна носити комплексний характер і мати на меті відновлення миру та людського розвитку [1].

Ефективність реінтеграції може бути досягнута лише завдяки розвитку місцевих громад та балансу між державною допомогою і самостійними громадянськими ініціативами. Окрім заходів по відновленню та підвищенню якості соціальних послуг, інфраструктури та місцевої економіки, потрібно приділяти увагу сегментам проблеми, де саме спричинився конфлікт. Реінтеграція має призвести до зміцнення потенціалу держави та громадянського суспільства в зоні конфлікту. Для формування ж ефективної стратегії з реінтеграції, необхідно проаналізувати та врахувати причини виникнення загроз національній безпеці,

характер конфлікту та врегулювання, здатність держави до національного захисту та можливий вплив репатріації на процес реконструкції та примирення.

Важливим етапом у виробленні комплексної стратегії реінтеграції території є аналіз характеру військового протистояння, причин виникнення загроз національній безпеці та здатність держави до відновлення національної безпеки.

Слід пам'ятати, що військова агресія на Донбасі має декілька унікальних рис, з якими слід рахуватися при оцінюванні іноземних моделей реінтеграції та виробленні національної стратегії з реінтеграції окупованих та деокупованих територій. Зокрема, серед причин збройного протистояння на Сході України такими є цивілізаційні та економічні фактори, а не етнічний чинник. Посиленню сепаратистського посприяло незадовільне соціально-економічне становище регіону, низький рівень політичної освіти та культури місцевих мешканців, пасивність громадянського суспільства, жорстка ієрархічна організація влади на місцях та російський інформаційний вплив.

Крім того, лінія розмежування на Донбасі – це результат воєнних дій, а не політичного чи етнічного розподілення. Військова агресія на Сході України характеризується високим рівнем зовнішнього втручання. Життєздатність, так званих, «ДНР/ЛНР» забезпечується шляхом фінансової, військової та політичної підтримки Росії, що поставляє війська та озброєння через неконтрольовану ділянку кордону. Росія, заперечуючи свій вплив, продовжує військове втручання та інші дії по дестабілізації України, що не дає можливості останній розв'язати конфлікт на своїх умовах, оскільки ОРДЛО перебувають під фактичним політичним та військовим контролем Росії.

Список літератури

1. Октисюк, Анатолій (2016). Последствия крымской «диверсии»: Украину ждут четыре сценария развития событий. Апостроф. Available at: <https://apostrophe.ua/article/politics/2016-08-12/posledstviya-krymskoj-diversii-ukrainu-jdut-chetyire-stsenariya-razvitiya-sobyitij/6735>
2. Філіпчук, В., Октисюк, А., Поворозник, В. і Ярошенко, Є (2016). Моделі і ціна врегулювання конфлікту на Донбасі: міжнародний досвід та українські реалії. МЦПД. с.4-10. Available at: <http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/donetsk.pdf>
3. DDR: briefing note for senior managers on the integrated disarmament, demobilization and reintegration standards. (2005). Inter-Agency Working Group on Disarmament, Demobilization and Reintegration. DDR: briefing note for senior managers on the in targeted disarmament, demobilization and reintegration standards Available at: <http://unddr.org/uploads/documents/SMN-FINAL.pdf>

4. Operational guide to the integrated disarmament, demobilization and reintegration standards. (2014) UN DDR.DDR: briefing note for senior managers on the in targeted disarmament, demobilization and reintegration standards Available at: <https://www.unddr.org/uploads/documents/Operational%20Guide.pdf>
5. Reintegration in the Transition from War to Peace.(1997). CDR Available at: www.refworld.org/pdfid/3ae6b31f8.pdf
6. Return Migration and Development Platform.(2011). European University Institute. Available at: www.eui.eu/Research/Library/ResearchGuides/Economics/Statistics/DataPortal/DReMM#Howtoaccessdata

SEMENETS-ORLOVA I.A.,
Doctor of Public Administration, Associate Professor,
Head of Department of Public Administration,
Interregional Academy of Personnel Management,
Kyiv

CITIZENSHIP PATRIOTISM AS A NEW MODEL OF PATRIOTISM

Famous researchers G. Almond and S. Verba in the work "Civil Culture: Political Relations and Democracy in 5 Nations" [1] highlighted the following signs of civil culture: a sense of pride in their nation, an expectation of a fair attitude to the society on the part of the authorities, a tolerant attitude to the opposition parties, active participation of the community in local self-government, confidence in one's ability to participate in politics, civil cooperation and trust, citizens' membership in autonomous associations. In this context, the scientists' view of the meaning of the term "civil culture" can be described as "enlightened patriotism".

The theorists suggested two basic types of patriotism – sentimental and instrumental. Sentimental patriotism implies "perceiving the group for personal identity," instrumental – "perceptions of the group to meet one's personal needs and interests." The sentimental (sometimes called – "blind") patriot considers the nation's critique dissent, which is contrary to the long-term national interests. Some contemporary theorists question the moral legitimacy of patriotic feelings, often highlighting the probable relationship of patriotism with international tension and its manipulative use as an instrument of military mobilization.

G. Orwell contrasted "patriotism" and "nationalism" from the following point of view. In his view, the apologists of nationalist ideas immerse their individuality in the collective aspirations of their people, seek to get as much power and prestige as possible for their country. Patriots, unlike nationalists, consider their people to be better, but they do not want to impose their own way of life on others [4, p. 362]. From the point of view of G. Orwell, patriotism is more full of ideas of tolerance and pluralism, and hence of democracy. At the same time, the role of morality for society should not be overestimated at any stage of development. E. Durkheim saw the historical roots of the origin of legal norms in morality and solidarity. According to the scholar, no law will be in effect unless it is adapted to the prevailing morality. As I. Kant argued, the criterion of social progress is the level of individual freedom in conjunction with the development of morality. Morality intends to restrict individual freedom in order not to infringe on the freedom of others. According to I. Wallerstein, historical choice in all historical times was a moral choice.

Thus, historically, moral and ethical justifications lay the value and ideological framework for the functioning of any state and its responsible service to the people. The principle of morality

of public administration reflects the duty of the state to act as a source and organizer of the moral order, to protect the civilization and cultural code of the country. As Ch. Garofalo argued, public administration is fundamentally moral. And, according to recent studies, the near future will be characterized by the proliferation of collective identities, as well as emotionally volitional meanings of social communities [in 6].

Thus, moderate patriotism differs from other types of patriotism by the presence of restrictions imposed by morality on the achievement by individuals of individual and collective goals. For example, a patriot will have to fight for his country, but only for the reason that the war is and remains fair. At the same time, supporters of extreme patriotism believe that they are obliged to fight for their country by any means and under all circumstances. Hence, moderate patriotism is close to the concept of "citizenship".

Patriotism is defined as love for one's country, identification with it, special care for its well-being, and also about compatriots, which can also be characterized with concern for "public interest" [7, p. 81]. Public interest is a generalized variant of individual and group interests legitimized in public opinion; public interest is a public interest recognized by the public authorities and enjoying state support. Recognition of publicity of interest is carried out through its legal provision, for example, declaration in laws. For example, the public interests of the Ukrainian people are enshrined in the Constitution of Ukraine. French theorists emphasize a different meaning of patriotism as a recognition of responsibilities to each other as citizens, requiring collaboration, cooperation, tolerance and disinterestedness. In this approach, in general, one can identify the meaning of the concepts of "patriotism" and "citizenship". However, we do not agree with its authors, although we recognize some meaningful synonymy of the concept of "citizenship" and "moderate patriotism." In our opinion, in the system of categories adjacent to the issue, the citizenship is more meaningful to the notion of "state patriotism" as an active and responsible patriotism. The central notion of state patriotism is "statehood", and not "state," so it is manifested in the active practical actions of the individual to ensure public interest. The logic is: "I love my people, a strong statehood creates opportunities for its unity and being, so I will help the state in the realization of its functions, caring for public interest."

By the notion of "citizenship", Ukrainian researchers point to a certain moral and spiritual state of the people, which implies a feeling of one's own freedom and, at the same time, responsibility, and a belief in social values [5, p. 42]. According to another scientist I. Ilyin, to be a real citizen is to "feel an indissoluble identity between the interest of the state and one's own interest. And that is why, as one's own interest, each spiritually correct interest of their fellow citizens is to be recognized" [3, p. 271]. Citizenship reflects the desire and will to live together.

Consequently, citizenship, like patriotism, contain meaningful concerns about the interest of fellow citizens. The main components of them (which determine meaningful similarities) is the acceptance of a public goal, a genuine participation in the life of one's own people and the care of their development [3, p. 241].

A well-known philosopher J. Habermas, in his work "Between Facts and Norms", argues that the normative meaning of democratic citizenship can be determined without the formation of an individual in the context of a "national state" [2]. This approach is somewhat inconsistent with our desire to combine "patriotism" and "citizenship" for their interconnection, but also takes place in scientific discourse. The need for advanced citizenship is growing with the strengthening of Ukrainian statehood. The processes of decentralization, self-improvement of politics, a new quality of democracy and a new social reality (the need to cooperate effectively in communities for the collective good) need a new model of patriotism for modern Ukraine. Living culture requires the creation of new values, although all of them should be discussed according to the criterion of respect for human dignity.

Based on the abovementioned discussion, the notion of citizenship patriotism can be considered less polarized than sentimental and constructive types of patriotism, but nevertheless meaningfully closer to the latter. Citizenship patriotism is an ideal model for a complex society, which is reflected in the commitment of the individual to the interest of the country (public interest), an active position on its protection and fulfilment of civil obligations, along with a substantiated (and affective and rational) positive assessment of the country's general realities of flexible format. This format allows taking into account the priority of the country's interest, but with the possibility of a democratic way to consider the positions of other parties.

In the context of meaningful definition, citizenship patriotism can also be characterised as civil responsibility for the development of the Motherland with the active affirmation of a positive present, preserving the value content of history for the future. Perhaps citizenship patriotism could be the highest degree of development of patriotism in a country of developed democracy, though, in our opinion, it is more grounded to define this phenomenon as a separate type of patriotism. Citizenship patriotism is also more closely connected with the responsible attitude of the individual to respect and adhere to the rules of a social contract, the so-called "Public Code of the Rules", which, for example, may be called the Constitution. Hence, the more citizens participated in the adoption of this social contract/code of rules (written/unwritten) or emotionally/rationally agree with it and are active in its implementation – the greater the degree of public interest and, hence, the level of citizenship patriotism of the population.

Bibliography

1. Almond, G. & Verba S., 1989, *The civic culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Sage Publications, Inc, 1989.
2. Habermas, J., 1996, *Between Facts And Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, Cambridge, MA: MIT Press, 1996.
3. Ilyin, I., 1994, *Compositions*, Medium, Moscow.
4. Orwell, G., 1968, "Notes on Nationalism", *Collected Essays, Journalism and Letters*, Sonia Orwell & Ian Angus (eds.), London: Secker & Warburg, vol. 3, pp. 361-80.
5. Ryabov, S., 2004, *Political culture and problems of civic education in Ukraine*, Tandem, Kyiv.
6. Semenets-Orlova, I. & Kyselova Y., 2018, "Multidimensional management contemporary: generation of social meanings for a new collective identities", *Public management*, vol. № 4 (14), pp. 264-269, doi:10.31618/vadnd.v1i14.118.
7. Semenets-Orlova, I., 2016, "Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education as a means of forming of the culture of citizenship" in *Civic competences in vocational education of civil servants and local government officials*, Protasova, N. (ed.), Osnova, Kyiv, pp. 66–87.

*ХОРИШКО Л.С.,
доктор політичних наук,
доцент кафедри політології
Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя*

***ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ ТА СУСПІЛЬСТВА В
ПРОЦЕСАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ У КОНЦЕПЦІЇ Г. АЛМОНДА***

Політична еліта та суспільство володіють відповідними рівнями суб'єктності в модернізаційних процесах. По-перше, політична еліта, виходячи з набору функцій та наявних ресурсів, виступає ініціатором необхідних змін у політичній системі, залучаючи потенціал активних груп громадськості до спільної діяльності. По-друге, громадянське суспільство акумулює набір цінностей, переконань, ідеалів та традицій, що набувають саморегулятивного потенціалу, який необхідно використовувати для оптимізації та моніторингу модернізаційних процесів. Відтак, ефективність реалізації модернізаційних змін визначається наявністю демократичних механізмів прийняття рішень, високим рівнем політичної культури, двосторонньою взаємодією політичної еліти та суспільства.

У цьому контексті Г. Алмонд розвиває думку, відносно важливості взаємодії політичної еліти як суб'єкта управління з громадянським суспільством, яке через виборчі механізми делегує владні повноваження та здійснює контроль за їх ефективною реалізацією. Ця взаємодія відбувається в межах певної моделі політичної культури, сприяє процесам конверсії, забезпечує стабільність розвитку чи ефективну адаптацію до процесів модернізації. Культура виступає своєрідним образом політичної системи, що закріплений у свідомості, почуттях та оцінюванні громадян, а тому може розглядатися крізь призму політичних орієнтацій. Вони бувають: 1) «когнітивні», тобто знання відносно змісту та функцій політичної системи; 2) «афективні», тобто певні почуття стосовно ефективності виконання функцій та ступеня включеності в систему активних груп громадськості; 3) «оцінні», тобто думки чи судження про конкретних політичних суб'єктів, сформовані у відповідні ціннісні критерії та стандарти [1]. Відтак, сформовані політичні орієнтації сприяють усвідомленню ключових аспектів розвитку політичної системи, що ініціюються елітою, а також мобілізують суспільство навколо поставлених цілей та завдань.

На думку Алмонда, світові процеси модернізації пов'язані, передусім, з економічними перетвореннями, розвитком інфраструктури, поширенням раціональної системи управління, що формується шляхом використання ефективних політико-управлінських технологій. Саме ці новації досить легко сприймаються суспільствами, оскільки безпосередньо пов'язані з

підвищенням рівня життя. Водночас, політична модернізація зміщує акценти на формування демократичної (громадянської) культури, принципів і методів взаємодії, що сприяють ефективним процесам оновлення системи. Хоча, модернізація не завжди позитивно сприймається населенням унаслідок невідповідності домінуючих цінностей, загально визнаним демократичним стандартам політичної взаємодії та управління. Виходячи з цього, успішність модернізації політичної системи обумовлюється рівнем засвоєння демократичних цінностей та принципів взаємодії еліти з суспільством у рамках громадянської культури. Вона виступає змішаним типом культури, поєднує риси вище згаданих культур, прагнучи знайти певний баланс між активністю та пасивністю громадян у конкретній політичній ситуації. Це вказує на той факт, що навіть політично активний громадянин може зберігати певні традиційні зв'язки, цінності, що за певних обставин дозволяють йому відігравати роль підданого. Більш того, орієнтації патріархальної та підданської культур впливають на динаміку політичної активності.

Успішність модернізаційних змін у політичних системах залежить від уміння адаптуватися до існування певних протиріч демократичного розвитку. У цьому контексті, громадянська культура розглядається Алмондом як своєрідний механізм досягнення балансу та рівноваги в системах, що модернізуються. Згадані суперечності стосуються пошуку механізмів наділення владними повноваженнями суб'єктів та їх відповідальності за здійснену діяльність. Оскільки громадяни, навіть політично активні, не розглядають політичну діяльність як основний пріоритет, то постає питання про необхідність делегування владних повноважень суб'єктам, для яких політика виступає сферою професійної діяльності.

Вибори виступають механізмом відбору професійної політичної еліти, яка в ході інституціоналізації набуває необхідних ресурсів впливу на суспільство та процеси модернізації з метою досягнення сталого розвитку політичної системи. Відповідно, вона наділяється привілеями та особливим статусом, що визначає рівень її впливовості та націленості на результат. У цьому контексті громадяни змушені підкорятися волі та рішенням еліти, визнаючи її домінування, обмежуючи власну активність. Отож, з одного боку успішність модернізації залежить від активізації суспільного потенціалу, а з іншого – від сили впливу та тиску еліти на громадськість, потенціал якої використовується для реалізації модернізаційних проєктів.

Рівень відповідальності еліти визначається терміном обрання на посаду, наявністю внутрішньоелітної конкуренції, що може посилюватися під впливом політичних партій чи активних груп громадськості [1; 2]. Еліти можуть бути відповідальними, за умови, що громадяни здатні чітко висловлювати свої думки, судження, контролювати та оцінювати

політико-модернізаційну діяльність еліти, коригуючи її з власними потребами. У цьому контексті кожен громадянин може і повинен мобілізувати свою активність для включення в політичний процес та здійснення контролю за практичною реалізацією модернізаційного проекту. Виникнення актуальних проблем викликає активність груп громадськості, але здатність еліти реагувати на виклик сприяє збереженню рівноваги політичної системи, посилюючи рівень її адаптивності. Це вказує на існування своєрідних циклів активності громадян. Зростання активності відбувається відносно актуальної потреби та необхідності реагування еліти. Прийняття рішення щодо задоволення потреби знижує активність, а тому політичне життя та його дійові особи втрачають значення для громадськості.

Отже, Г. Алмонд крізь призму дослідження громадянської культури, прагнув довести необхідність балансу впливів суспільства та еліти в процесах модернізації. Його досягнення можливе за умови домінування громадянської культури, яка здатна поєднувати різні політичні орієнтації. Це врівноважує активність-пасивність громадськості відносно сприйняття та оцінювання діяльності політичної еліти, встановлюючи ефективний двосторонній зворотний зв'язок між функціями входу та виходу політичної системи, що забезпечує ефективність модернізаційних змін.

Список літератури

1. Almond G., Verba S. The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1963. 562 p.
2. Comparative politics today: a world view / Ed. G. Almond. Boston; Toronto: Little Brown. 1974. 477 p.

АНІСІМОВИЧ-ШЕВЧУК О.З.,
кандидат політичних наук,
доцент, проректор Львівського інституту економіки і туризму,
м. Львів

ПОЛІТИЧНИЙ ТУРИЗМ: ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ФЕНОМЕНУ

Розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури та процеси глобалізації надали індивіду кардинально нові можливості доступу до інформації, освіти, культурних надбань, дозволили виступати не лише споживачем, а й джерелом інформації, комунікатором. Сьогодні сформувалася *“нова цивілізація, де комунікаційний зв'язок створює всі умови для повного життєзабезпечення людини...”* [3, с. 6], в тому числі з активним залученням туристичної індустрії, хоча пандемія COVID-19 дещо призупинила її розвиток. Людина завжди матиме потребу в спілкуванні, у вільному пересуванні та отриманні нових знань і емоцій, у тому числі й в сфері політики, адже вона є «істотою політичною» (Арістотель). Відомо, що будь-яка спроба демократичного розвитку суспільства стає успішною лише у тій мірі, у якій саме суспільство є її основним суб'єктом (Барбер Б., Даль Р., Деггер Р., Лейн Р., Масуда Й., Тоффлер Е.), ґрунтується на демократії участі, ставлячи на перше місце не державу, а освічену особу (особистість). І такий вид туризму слугує чинником формування і розвитку політичного мислення громадян, які на власному досвіді (побувавши в держустанові, будучи присутніми на політичній події тощо) здобувають знання. Формування певного обсягу знань та інформації, особливо в сфері політичного життя за допомогою туризму має велике значення для оцінки громадянами дій та подій, що відбуваються. Адже лише політично інформована, освічена особистість здатна самостійно політично мислити (оцінити події і зміни, що відбуваються у політичному житті суспільства). Чинником формування і розвитку політичного мислення є особистий досвід суб'єкта, в тому числі той, який особа може отримати під час політичного туру.

Вивченням феномену політичного туризму займалися як закордонні дослідники: М. Мойней [6], П. Холландер [4], Р. Шелдс [8], автори статей швецько-дацького спеціального випуску журналу «ARBETARHISTORIA», присвяченого політичному туризму [7], так і українські вчені: Ф. Рудич, М. Кляп та Ф. Шандор. Наприклад, в одному з перших монографічних видань «Політичний туризм та його тексти» канадська дослідниця Морін Мойней стверджує, що цей суспільно-політичний феномен є культурною практикою, а політичний турист – особою, яка хоче взяти участь у політичній боротьбі, або виявити свою солідарність, проявивши себе у бойових діях чи у відбудові країни. Тобто подорож та акт

солідарності призводить до того, що мандрівник формує власну думку завдяки зустрічам з іншими людьми. Політичний туризм, у визначенні М. Мойней, означає співпереживання, яке стало можливим завдяки подорожі [6]. Політичний туризм розуміють також як форму транснаціональних переговорів про ідентичність [7]. При цьому дослідники доповнюють, що політичний туризм та політичні подорожі – це широкі поняття як стосовно мандрівників, так і щодо пунктів призначення, мети (приватної, ділової) тощо. Політичні подорожі використовують також «неінтелектуальні мандрівники із західного світу, які відвідують різні тоталітарні держави» [4], які у власних державах відчували себе відчуженими тому, що були більш схильні до нових вражень, що на наше переконання, потребує окремого правового тлумачення та врегулювання.

Звичайно, забезпечити певну культуру спілкування та доброзичливі контакти повинні всі інститути суспільства, в тому числі дипломатія, економіка, наука, освіта, мистецтво. У суспільствах консолідованих демократій завданням є зберегти непорушність демократичних цінностей, інституцій та зразків поведінки, що вони й успішно роблять, розвиваючи таких напрямом як політичний туризм. Наприклад, у США американцям так і туристам з інших країн пропонують ознайомитися, наприклад, з історією та особливостями діяльності Президента США у Білому Домі [5], роботою парламентарів у Конгресі, чи доторкнутися до таємничого Пентагону. Політичні мандрівки до пандемії COVID-19 були популярними й у Європейському Союзі. Певний час тут навіть вели мову про створення Федерації політичного туризму [2]. В Україні після подій Євромайдану користувалися в туристів популярністю й тури, пов'язані з певними політичними діячами чи їхньою діяльністю і не завжди позитивною, наприклад, тур «Межигір'я Януковича». Подібний політичний тур пропонувався й в Чехії (тур «Корупційна Прага» від компанії СогуртТур).

Підсумовуючи потрібно наголосити, що політичний туризм сприяє формуванню знань у сфері політики. Він повинен визначатися як подорож з культурно-пізнавальною, освітньою, діловою метою в місця, пов'язані з політичною діяльністю (органи державної влади та місцевого самоврядування) та подіями, які мають відношення до політичного життя, однак без отримання грошової винагороди (Закон України «Про туризм» [1]) та не втручання у внутрішні справи іноземної держави.

Список літератури

1. Закон України «Про туризм». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Єреміца В. «Політичний туризм»: інтерес європейців до установ ЄС зростає. *Радіо свобода*: <https://www.radiosvoboda.org/a/2004335.html>

3. Тоффлер Э. Метаморфозы власти : Пер. с англ. М. : ООО “Издательство АСТ”, 2002. 669, [3] с. (Philosophy).
4. Hollander P. Political Pilgrims: Travel of Western Intellectuals to the Soviet Union, China and Cuba. University Press Of America, 1990. 574 p.
5. How to tour the White House. <https://www.nps.gov/whho/planyourvisit/the-white-house-tour.htm>
6. Moynagh M. Political Tourism and Its Texts (Cultural spaces). University of Toronto press, 2008. 315 p.
7. Politiske rejser – Politiska resor. ARBETARHISTORIA. № 137 (2011:1). <https://www.arbetarhistoria.se/137/>
8. Shields R. Political Tourism: Mapping Memory and the Future at Quebec City. Carleton University, Ottawa. <https://sites.ualberta.ca/~rshields/f/PoliticalTourismQuebecFTAA-Hann.pdf>

БУЛА С.П.,
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів*

МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ МІСЦЕВОЇ ТА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ НА МІСЦЯХ ВНАСЛІДОК РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації, яка була запроваджена у 2014 р., а початок реалізації розпочався у 2015 р., виявилась найбільш результативною і найефективнішою із проголошених стратегічних реформ. Реформа децентралізації дала поштовх до оновлення системи місцевого самоврядування України. Новим, фінансово спроможним та найближчим до громадян став інститут об'єднаної територіальної громади (ОТГ). При об'єднанні громад враховується думка громадян, визначаються ресурсні можливості громади, її здатність до економічного та соціального розвитку, спроможність надання якісних послуг жителям.

Реформа децентралізації спрямована на створення сучасної системи місцевого самоврядування в Україні на основі європейських цінностей розвитку місцевої демократії, наділення територіальних громад повноваженнями та ресурсами, що забезпечать місцевий економічний розвиток, надання населенню високоякісних та доступних публічних послуг.

Після проведення місцевих виборів, восени 2020 р., в Україні настав новий етап в функціонуванні місцевого самоврядування та його взаємодії з державними органами влади на місцях, так як відбулось стовідсоткове покриття усієї території держави об'єднаними громадами, які беруть на себе повну відповідальність за всі сфери життєдіяльності на своїй території. Також реформа підштовхнула систему місцевого самоврядування до видозміни своєї моделі взаємодії між структурами місцевої влади та державної влади на місцях. Самі ОТГ внаслідок фіскальної децентралізації, маючи надходження значних коштів у бюджет, стають все більш самостійними та навіть загрозливими, якщо так можна висловитись, для місцевих адміністрацій, так як можливість фінансового впливу на громади з боку останніх відсутня. В районах, територія яких цілком покрита утвореними ОТГ, виникає ситуація, коли джерела, які формують районний бюджет цих районів, повністю переходять до бюджетів новоутворених ОТГ. Окрім цього, спільна власність територіальних громад таких районів повністю переходить до комунальної власності ОТГ [1]. ОТГ отримали право на прямі відносини із Державним бюджетом та мають достатньо широкі джерела надходжень до своїх місцевих бюджетів, а це в свою чергу дає можливість ОТГ розширити свої повноваження,

формуванню системи публічних закладів та нести відповідальність за якість надаваних послуг. Між двома рівнями влади на місцях нерідко виникають суперечки щодо компетентностей через подібність повноважень районних адміністрацій та ОТГ, тому представники громад пропонують ліквідувати районний рівень загалом та проводити комунікацію напряду з органами обласного рівня влади.

15 липня 2020 р. Верховною Радою було прийнято Постанову «Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо приведення у відповідність положень бюджетного законодавства у зв'язку із завершенням адміністративно-територіальної реформи» [3]. Законопроект передбачає розподіл доходів та видатків між бюджетами районів та територіальних громад. В результаті районні бюджети не отримуватимуть базову дотацію і не перебуватимуть на прямих міжбюджетних відносинах з державним бюджетом [3].

Незважаючи на те, що райони залишаються зв'язною ланкою між державою і місцевим самоврядуванням, більша частина управлінських функцій зосереджується на місцях, що безумовно є демократичною практикою, проте на законодавчому рівні має бути врегульоване питання щодо порядку функціонування органів місцевого самоврядування територіальних громад, районних рад та районних адміністрацій на новій територіальній основі та в частині фінансових і майнових питань.

Активно в процесі децентралізації влади впроваджується також інститут старости. Свої функції вони виконують як представники сільських та селищних територіальних громад в місцевій раді ОТГ. До липня 2020 р. староста обирався мешканцями села або селища на строк повноважень місцевої ради об'єднаної територіальної громади, а з липня 2020 р. після внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» староста затверджується сільською, селищною, міською радою на строк її повноважень за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови. Староста є членом виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради за посадою і працює в ньому на постійній основі.

Ця зміна може призвести до централізації влади в ОТГ, тому інститут старости у такому вигляді можна порівняти з інститутом державних адміністрацій, лише походять вони від різних форм суб'єктів.

Важливою формою взаємодії та зміцнення спроможності об'єднаних громад є співробітництво між ними. З прийняттям відповідного Закону громади отримали можливості співпраці та взаємодії задля реалізації спільних проектів та вирішення спільних завдань. Механізм співробітництва є ефективним і часто необхідним інструментом в місцевій

політиці. Таке співробітництво може здійснюватися у різних формах: реалізація спільних проектів, спільне утримання підприємств чи установ, делегування повноважень та ресурсів іншій громаді, тощо. На початок вересня 2020 р. укладено 620 договорів міжмуниципального співробітництва. Даним механізмом скористались 1380 територіальних громад.

Попри позитивні зміни та значні законодавчі напрацювання, задля подальшого успішного втілення реформи та її завершення необхідно внести зміни до Конституції України. Відповідні зміни прописані в проекті Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» [2]. Основні положення, які прийматимуться, наступні: закріплення статусу старост, розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування, ліквідація місцевих держадміністрацій, формування виконавчих комітетів районних та обласних рад, впровадження інституту префекта. Проблемними залишається цілий ряд питань, до прикладу: регламентація та розмежування повноважень між районними радами, районними державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування; підготовка професійних кадрів для роботи на місцевому рівні; забезпечення дієвих способів впливу громадян на прийняття рішень місцевими органами влади; встановлення належного державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та інші.

Список літератури

1. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь. Авт.: Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: 2019. – 115 с.. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/2019.pdf>
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): проект закону від 13 грудня 2019 р. № 2598. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644 (дата звернення 25.04.2020).
3. Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Верховної Ради від 24 січня 2020 р. № 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF> (дата звернення 28.04.2020).

БУНЬ В.В.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

ПРОЦЕСИ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ

Особливістю розвитку сучасних політичних систем є тісна пов'язаність процесів етнополітичної інтеграції та дезінтеграції. Наприклад, К. Вітман наголошує, що етнополітична дезінтеграція стає неминучим наслідком етнополітичної інтеграції, її логічним продовженням [1, с. 21]. Загалом дослідники характеризують процеси етнополітичної інтеграції та дезінтеграції як такі, що здатні взаємотрансформуватися і перетікати один в одного. Наприклад, Україна, яка зіткнулася із процесами етнополітичної дезінтеграції шляхом втрати контролю над окремими регіонами Донецької та Луганської області, анексії Автономної Республіки Крим, постала перед завданням відновлення територіальної цілісності держави та проведенням етнополітичної реінтеграції цих регіонів.

Варто наголосити на ще одній тенденції в сучасній світовій політиці. Якщо раніше дезінтеграційно-інтеграційні процеси сприймалися як логічна, об'єктивна ознака розвитку людства, то в сучасних умовах перманентних гібридних воєн та активного застосування інформаційних технологій, механізми етнополітичної інтеграції та дезінтеграції можуть застосовуватися як політична технологія і засіб тиску на держави та інших учасників міжнародного політичного процесу. Таким чином дослідження етнополітичної інтеграції є актуальним і цілком на часі.

У вітчизняній етнополітології вживається ціла низка термінів для позначення етнополітичної інтеграції, зокрема етнооб'єднувальні процеси, процеси етнічного об'єднання, процеси етнічного згуртування, процеси етнічної інтеграції, етнооб'єднувачі процеси, що підкреслює неоднозначність досліджуваного явища.

Наприклад, український дослідник О. Картунов, поділяючи етнічні процеси на процеси етнічного згуртування та розмежування, дає таке визначення етнополітичної інтеграції – це процес та стан об'єднання етнічних спільнот, етнорегіонів та державних утворень в єдине суспільство та державу, а також окремих суспільств і держав – в міжнародне і міждержавне утворення [3, с. 220]. Загалом він характеризує їх як позитивні процеси розвитку людських спільнот і підкреслює, що процес етнічної інтеграції має природній характер і зародився ще в давні часи утворення перших держав, коли етнічні

спільноти, об'єдналися у поліетнічні держави, розуміючи переваги такого спільного проживання.

Також О. Картунов пропонує власну класифікацію процесів етнічного об'єднання, а саме: етнічна консолідація, етнічна асиміляція, етнічна інтеграція. Етнічну консолідацію він поділяє на внутрішньоетнічну та міжетнічну. Першу дослідник визначає як процеси внутрішнього зміцнення й збільшення якогось великого етносу завдяки поступовому зникненню культурномовних та побутових відмінностей між субетносами та/чи етнографічними групами та зростання загальноетнічної свідомості [3, с. 183]. Особливістю міжетнічної консолідації є об'єднання кількох етнічних спільнот в нову, більшу спільноту. В. Євтух пропонує схожу класифікацію за суттю, пропонуючи називати підвиди етнічної консолідації внутрішньоетнічною та етногенетичною [2, с. 270].

Етнічна асиміляція О. Картуновим визначається як процес розчинення самостійного етносу, його частин чи окремих його представників усередині іншого, як правило більшого етносу або етнонації. Фінальною стадією цього процесу, як правило, є втрата етнічною спільнотою своїх етнокультурних особливостей. Водночас цей процес не завжди носить насильницький характер. Виділяють асиміляцію добровільну та примусову. Добровільна асиміляція може супроводжуватися позитивними стимулами з боку держави, яка пропонує новоприбулим високий рівень доходів та соціальних гарантій у разі прийняття політичних правил гри і засвоєння нових культурних норм. Примусова асиміляція є негативним явищем і спрямована на обмеження прав етнонаціональних груп шляхом звуження сфери використання їхньої мови, культури, традицій тощо.

І окремим підвидом процесів етнічного об'єднання О. Картунов виділяє міжетнічну інтеграцію як процес взаємовідносин і взаємодій між різними етнонаціональними спільнотами поліетнічної держави, внаслідок якого ці спільноти зближуються і об'єднуються, формуючи політичну націю, виробляючи почуття спільного громадянства і державного патріотизму, але не втрачаючи при цьому своїх етнічних властивостей та свідомості [3, с. 186]. Такий процес набуває етнополітичного характеру оскільки супроводжується формуванням політичної нації. Український дослідник В. Євтух також наголошує, що міжетнічна інтеграція є одним з різновидів акультурації як процесу взаємодії та взаємовпливу культур і виникнення нових культурних явищ.

Ще низку споріднених термінів пропонує українська дослідниця В. А. Явір. Вона згадує про етнічну міксацію, етнічну дифузію та етнічну конвергенцію. Етнічна міксація характеризується як етнотрансформаційний процес утворення нового етносу шляхом злиття не пов'язаних спорідненістю і культурно-побутовими традиціями етнічних груп (найчастіше

характерне для мігрантських країн) [4, с. 98]. Етнічна дифузія близька за своїм сенсом до етнічної консолідації, а етнічна конвергенція до міжетнічної інтеграції.

Зрозуміло, що напрям розвитку інтеграційних процесів залежить від моделей етнополітики обраної конкретною державою, а отже, не дивлячись на те, що більшість дослідників говорять про етнічну інтеграцію та її різновиди, ми можемо констатувати, що ці процеси носять не суто етнічний, а етнополітичний характер.

Список літератури

1. Вітман К. М. Тенденції етнополітичної дезінтеграції в європейському просторі // Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 54. С. 20–29.
2. Євтух В.Б. Етнічність: енциклопедичний довідник. Київ: Фенікс, 2012. 395 с.
3. Картунов О. В. Вступ до етнополітології: наук.-навч. посіб. Київ: Ін-т економіки, упр. та госп. права, 1999. 300 с.
4. Явір В.А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт: монографія. Київ: Логос, 2018. 468 с.

ВОЛЯНЮК О. Я.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

НЕЗАЛЕЖНІ ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ

Суперечки про свободу наукових досліджень, про автономність і субсидіарність в організації академічних спільнот, про так звані “hard” і “soft” sciences тривають давно. Комплексно їх можна було б об'єднати під загальним означенням «академічна культура», водночас політологічний вимір проблематики додає специфіки до розуміння відповідних дискусій. Дискусії – типова форма пошуку наукових істин, але державні обмеження, політичний тиск на дослідницьку спільноту чи нищівні протистояння (на зразок суперечок між «фізиками та ліриками») все ще потенційно можуть погіршувати авторитет та продуктивність науки в суспільстві загалом.

У цьому контексті варто згадати справу «Ланг проти Гантінгтона» 1986 р. С. Ланг був свого часу провідним теоретиком з математики, професором Єльського університету, але більш відомим став за своє протистояння дослідникам соціально-політичних проблем. Завдяки його зусиллям двічі до Національної академії наук США не прийняли відомого політолога С. Гантінгтона. С. Ланг звинуватив його праці у неточності, назвав їх псевдонауковими, маніпулятивними, обтяженими «безглуздими» алгебраїчними рівняннями та статистичними даними. У позиції С. Ланга його сучасники вбачали багато причин: 1) особиста неприязнь вченого, ексцентричність, амбіції; 2) політичні переконання вченого, ймовірна діяльність в інтересах СРСР; 3) сама система управління академічною сферою у США, процес виборів до Академії наук, джерела її фінансування тощо [5]. Він опублікував книгу «політичних робіт» – це більше 800 сторінок критики представників соціальних наук (С. Гантінгтона, Е. Ладд, Д. Ліпсетта та ін.) [4]. С. Ланг славився продуктивністю, багато приділяв відстоюванню соціалістичних переконань і власних уявлень про наукові стандарти, навіть проводив специфічний «тест-Гантінгтона» для своїх студентів. Увагу привертають некрологи згаданих вчених. Якщо після смерті С. Ланга його ім'я здебільшого згадують у зв'язку з іменами авторитетних соціологів і політологів, з якими він системно боровся [3], то у некролозі С. Гантінгтона жодної згадки про С. Ланга [7]. С. Гантінгтона вшановують за його теорії у політичній науці (їх досі вивчають у країнах демократичного світу), за допомогу уряду, його внесок у створення сучасних інституцій у галузі політології (досі

успішними є засновані ним журнал «Foreign Policy» та Інститут стратегічних досліджень в Гарварді).

Видається, що сама лише нестабільність соціальних систем, перманентні економічні та соціокультурні кризи, глобальні виклики, війни мали би об'єднати зусилля фізиків, екологів, психологів, політологів та інших вчених. Адже складність сучасної наукової проблематики часто пов'язана з низкою різних чинників, які неможливо досягнути засобами лише однієї дисципліни. Справа «Ланг проти Гантінгтона» періодично згадується серед прогресивних дослідників і сьогодні, але найчастіше як важливий урок історії науки, переважно у негативному сенсі. Наприклад, на математичному Reddit наприкінці 2019 р. вже сучасні науковці писали, що ця дискусія «застаріла», С. Ланг є представником «старої гвардії», а більшість математиків сьогодні охоче би погодилися вивчати соціальні процеси точними методами [6]. Ми вже можемо спостерігати позитивний вплив ньютонівської квантової парадигми, наприклад, на розвиток політології, коли вчені намагаються кількісно оцінити політичні поняття, відокремити незалежні від залежних змінних тощо [8]. Складні проблеми сучасності потребують міждисциплінарних пошуків, а також широкої консолідації вчених у відстоюванні незалежності та гідних умов для проведення усесторонніх досліджень.

Суспільно-політичний розвиток залежать від прогресу науки загалом, а не лише окремих наукових галузей. Показовою є історія Г. Кістяковського – блискучого фізика, який був учасником «Мангеттенського проекту» (програми розробки ядерної зброї), науковим консультантом Білого Дому під час адміністрації Д. Ейзенхауера. Зі спогадів його доньки, після втечі з більшовицького Києва батько понад усе у Гарварді цінував умови наукового життя, «по-справжньому насолоджувався *свободою*, взаєминами з колегами з різних галузей», перевагою *вільно говорити* на соціальні та політичні теми. Втім він погодився на ризиковану співпрацю з військовими та не одразу зрозумів наслідків своїх фізичних і хімічних експериментів для людства. В. Кістяковська згадує, що для більшості американців війна у той час здавалась далекою, однак вже тепер навіть вона почуває «велику провину і за бомбардування, і за заперечення факту, що радіація вбивала японське населення». Вона спостерігала за тим, як все більше розчаровувався її батько, а наприкінці 1960-х рр. цілковито розірвав урядові зв'язки, виступив проти війни у В'єтнамі та вже «до кінця свого життя намагався припинити розповсюдження ядерної зброї»[2]. Численні приклади використання наукових досліджень як інструменту політичної боротьби, зобов'язують сучасних науковців об'єднуватися, спільними зусиллями вибудовувати прозорі та перспективні комунікації з урядом, громадськими та політичними силами.

Незалежність науки загалом і політологічних досліджень зокрема зумовлена багатьма чинниками. Поряд із викликами міждисциплінарного та транснаціонального порозуміння серед науковців, важливо також зважати на специфічну політичну реальність, що склалася в окремому суспільстві та визначає можливості сучасного об'єктивного дослідження. Ще наприкінці 1990-х рр. про це застерігав В. Денисенко, який у становленні політології в Україні вбачав проблеми, пов'язані з особливістю осмислення перехідного періоду, «коли сферою політики стає все суспільство, всі структурні ніші його буття», «нове» і «старе», «оригінальне» та «запозичене» [1]. Очевидно, що це складний, багатоступінчастий, тривалий процес. Сучасна політична реальність також неоднорідна та складна, вона продукує чимало імітаційних форм і спотворених способів розуміння політичних явищ і процесів. Відтак особливої ваги набувають незалежні у своїх дослідженнях і висновках осередки політологічного знання, широка наукова співпраця, комунікації та мережі вчених, а також глибокі аналітичні проекти, стабільні інституції, спільні заходи, що дозволяють предметно вирішувати назрілі проблеми окремих спільнот і людства загалом.

Список літератури

1. Денисенко В. До питання про методологічні засади політичної науки. *Суспільно-гуманітарні студії*. 1998. Вип. 1. С. 1-2.
2. Kelly Cindy «Vera Kistiakowsky's interview». Date of Interview: July 17, 2014. *Atomic Heritage Foundation*. URL: <https://www.manhattanprojectvoices.org/oral-histories/vera-kistiakowskys-interview>
3. Kenneth Chang and Warren Leary. «Serge Lang, 78, a Gadfly and Mathematical Theorist, Dies». *The New York Times*. Sept. 25, 2005. URL: <https://www.nytimes.com/2005/09/25/us/serge-lang-78-a-gadfly-and-mathematical-theorist-dies.html>
4. Lang S. *Challenges*. New York: Springer-Verlag, 1998. 816 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-4612-1638-4>
5. Mervis J. A Look Inside NAS Election Process. *The Scientist*. May 17, 1987. URL: <https://www.the-scientist.com/news/a-look-inside-nas-election-process-63787>
6. «Serge Lang vs Samuel Huntington Debacle». Posted by u/kirsion, Physics. *Reddit*. 14.10.2019. URL: https://www.reddit.com/r/math/comments/dhw5ym/serge_lang_vs_samuel_huntington_debacle/
7. Tamar Lewin «Samuel P. Huntington, 81, Political Scientist, Is Dead». *The New York Times*. Dec. 28, 2008. URL: <https://www.nytimes.com/2008/12/29/education/29huntington.html>
8. Pickup, M. *The hard edge of a soft science: The impact of the Newtonian-quantum paradigm shift in the sciences on political science theories and methods*. University of Calgary, Calgary, AB, 2000. 116 p. doi:10.11575/PRISM/24296

ГАРБАДИН А.С.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

ПРИНЦИП ПІТЕРА У АНАЛІЗІ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

У традиційній неоекономічній теорії ринок – це універсальний механізм встановлення справедливості у всьому. Від ціноутворень до ринку праці. Зокрема у даному контексті можна згадати гіпотезу Нобелівського лауреата у сфері економіки Гері Беккера. Він припустив, що «в умовах конкурентного ринку праці тільки ті люди, які можуть виконувати свою роботу як Рационали, можуть зайняти ключові посади» [1]. Г. Беккер висунув це припущення, коли у нього запитали, що він думає про поведінкову економіку. «Поділ праці передбачає, якщо не виключає, будь-які ефекти, причиною яких може служити обмежена раціональність. Неважливо, що 90% людей не можуть провести складний аналіз, який потребується для розрахунку ймовірності. 10% людей, які можуть це зробити, виявляться на тих посадах, де це вміння потрібно» [1].

Наскільки цей тезис неточний Р. Талер продемонстрував на підставі спільного з Кейлором Мессі дослідження НФЛ (Національної футбольної ліги США). У цій лізі використовується драфтова система для набору новачків. Вся ця система працює наступним чином: «раз на рік, в кінці весни, команди вибирають перспективних гравців. Майже всі кандидати грали в футбол в американських коледжах або університетах, таким чином даючи можливість професійним скаутам і генеральним менеджерам побачити, на що вони здатні. Команди по черзі вибирають гравців, при цьому порядок черги визначається досягненнями команди в попередньому році. ... Команда з найнижчим результатом вибирає першою, а команда, яка виграла чемпіонат, вибирає останньою. Всього в проєкті сім раундів, тобто на початку драфту у кожної команди по сім піків, хоча можна отримати додаткові опції» [1]. Ключова особливість всієї процедури – це можливість обміну драфтовими піками, можливість обміну гравцями.

Відповідно Р. Талер із співавтором пропонує гіпотезу, згідно якої ранні піки будуть надто дорогими – тобто в силу певних психологічних особливостей прийняття рішень, агенти їх прийняття можуть діяти нерационально. Серед таких психологічних особливостей можна визначити п'ять основних.

По-перше, люди надто самовпевнені. «Вони думають, що достатньо компетентні, щоб розібратися, який з двох гравців сильніший, проте насправді їх компетентність в цьому

питанні набагато нижча» [1]. Спрогнозувати потенційну кар'єру гравця надто складно, на її перебіг може вплинути безліч факторів – він історії травм до психологічних особливостей самого гравця, його мотивації, тощо.

По-друге, люди роблять, як правило, екстремальний прогноз. «Ті, чия робота полягає у оцінці якості потенційних гравців – скаути, – надто поспішають заявити, що якийсь конкретний гравець стане суперзіркою, хоча, за визначенням, суперзірки з'являються нечасто» [1]. Зрештою сама історія перших драфтових піків це показує – далеко не кожен №1 по драфту буде таким у професійній кар'єрі.

По-третє, це прокляття переможця. «Коли на аукціоні один і той же лот привертає кількох потенційних покупців, часто переможцем стає той, хто вище всіх інших переоцінює об'єкт продажу» [1]. Така ж логіка працюватиме і у спорті, і у бізнесі, і у політиці. Цей феномен ще називають «прокляттям переможця»: обрані гравці будуть якісними, але не такими винятковими, як думають ті команди, які їх обирають.

По-четверте, це ефект помилкового консенсусу. «Людям складно повірити, що інші не розділяють їх вподобань» [1]. Суб'єктивна переконаність у правильності прийняття рішення затьмарює альтернативну його оцінку, однак той, хто вже наважився на його прийняття, буде вважати, що всі навколо вчинять так само. Ця логіка працює і на прикладі драфтової системи.

По-п'яте, це відхилення в сторону статусу-кво. «Власники команд, тренери та генеральні менеджери – всі хочуть перемогти прямо зараз. Відносно гравців, яких вибрали на початку драфту, завжди існує можливість – часто ілюзорна ... що вони негайно перетворять команду-аутсайдера в переможця або зроблять сильну команду чемпіоном суперкубку. Команди хочуть вигравати негайно!» [1]. Однак так не відбувається.

Все це і підтверджує обґрунтування гіпотези про переоцінку ранніх піків драфту. В такому випадку гіпотеза ефективного ринку не працює. Ще раз наголосимо – переоцінка піків зумовлена тим, що, по-перше, ризиковано обмінювати велику кількість піків на один, і по-друге, гравець такого калібру вимагатиме одразу високу зарплату і не факт, що відповідатиме їй у професійному вимірі. Тому це завжди подвійний ризик. Відповідно все зводиться до того, наскільки точно менеджери та скаути команди можуть відрізнити дійсно талановитого, виняткового гравця від посередності.

Відповідно проведене Р. Талером дослідження зводиться до двох порад для клубів. «По-перше, менше торгуватися і продавати вищі піки першого раунду за додаткові піки в пізніх раундах драфту, особливо піки другого раунду. По-друге, перетворитися в пікового

банкіра драфту, позичати піки в цьому році за кращі піки в наступному році» [1]. Висновок також простий – пошук потенційної суперзірки не вартує витрачених на це зусиль.

Відповідно тут ми можемо повернутися до критики гіпотези Гері Беккера про ефективний ринок – чи беззаперечною буде думка про те, що 10% людей, які вміють розраховувати ймовірності, виявляться на тих посадах, де ці навички потрібні? «Конкурентний ринок праці відмінно справляється із завданням розподілу людей по тих робочих місцях, які їм підходять. Але іронія полягає в тому, що ця логіка втрачає свою пояснювальну силу, коли ми просуваємося трохи вище кадровими щаблями. Всі економісти щонайменше добре розбираються в економіці, але багато з тих, що обрані в якості глави факультету, зовсім не справляються з цією роботою. В цьому і полягає знаменитий принцип Пітера: просування по службовій драбині закінчується тоді, коли людина досягає рівня своєї некомпетентності» [1].

Принцип Пітера названий на честь свого автора, Лоуренса Пітера. Його суть зводиться до того, що у будь-якій ієрархічній системі будь-який працівник досягає рівня своєї некомпетентності. Відповідно людина в ієрархії підвищується до того рівня, на якому не в змозі впоратися з обов'язками. Це рівень некомпетентності. На цьому рівні людина і застрягає, поки не залишить систему через звільнення, пенсію, смерть, тощо. Тому поступово у системі всі посади займуть некомпетентні працівники, після чого система зруйнується. На практиці такого не відбувається, бо у системі завжди є достатня кількість працівників, що рухаються вгору, вони і виконують реальну роботу.

І ця логіка є універсальною і для посади декана, і для виконавчого директора корпорації, і для міністра чи просто держслужбовця. Неefективність у діяльності формальних інституцій, політичних у першу чергу, часто диктується такою особливістю кадрової політики. Причинами може бути не лише непотизм, але і банальна низька кваліфікація конкретного працівника, що займає топ посаду у ієрархії.

Список літератури

1. Талер Р. Новая поведенческая экономика. Почему люди нарушают правила традиционной экономики и как на этом заработать [Електронний ресурс] / Р. Талер // – Эксмо, 2017. – 368 с.

ГОЛИНСЬКА М. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії держави і права
Львівського торговельно-економічного університету,
м. Львів

ПЕРЕХІД КИТАЮ ДО ПРОМИСЛОВОСТІ ТА УРБАНІЗАЦІЇ
(ЦІНА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ)

Аналізуючи процес переходу Китаю до економічного лідера сучасного світу, то цей процес був довготривалим, жорстоким та з мільйонними жертвами. Наприкінці 1950 рр. в Китаї був великий голод, який забрав життя близько 45 мільйонів людей. Голод був частиною «Великого стрибка», програми «модернізації», яку розпочав Мао Цзедун у 1958 р. з метою використати ресурси Китаю для кардинальної перебудови країни з сільського, аграрного суспільства на сучасне – промислове й урбанізоване. Програма передбачала обтяжливе оподаткування селян задля фінансування промисловості й інвестицій у нове обладнання [1, с. 28-29]. Результатом стала не просто гуманітарна катастрофа, а економічна трагедія континентальних масштабів. 18 грудня 1978 р. пленум КПК змінив вектор уваги з «класової боротьби» до економіки, ідей соціалістичної модернізації, а також здобуття підтримки тих кіл, які прагнули до перетворення Китаю на сильну і заможну державу. Це слугувало початком перетворення древньої країни на економічного лідера сучасного світу

В ці дні, більше сорока років тому вирішувалася доля сотень мільйонів людей – керівництво китайської компартії обирало новий шлях для країни, що пережила за попередні двадцять років дві невдалі спроби швидкими темпами здійснити економічний та політичний ривок. Для реабілітації суспільства знадобилися роки. І от зараз можна підбивати підсумки. Проаналізувати їх тверезо можна лише з урахуванням притаманного саме Китаю історичного досвіду. Проте, виявиться, що іншого шляху й не могло бути.

Хотілося б зробити невеличку ремарку і відмітити, що усі глобальні експерименти людства в ХХ столітті – це спроба перетворити звичний хід розвитку, прискорити його, згідно з відповідною ідеологією. Те, що результат в абсолютній більшості випадків є протилежним – це як випробування теорії на практиці, яка розставляє усе по місцях. Швидкі, але докорінні реформи у 1978 р. були спричинені наслідками політики засновника Китайської Народної Республіки Мао Цзедуна. Експерименти Мао можна віднести до категорії усіх програм швидких реформ, що пропагують беззаперечний результат.

Мао свого часу помилявся. Це було визнано на третьому пленумі ЦК Компартії Китаю (КПК) 11 скликання в грудні 1978 р. Після його смерті 1976 р. китайське суспільство

відчуло неймовірну досі свободу, якщо проводити аналогії – це було як в Радянському Союзі після смерті Й. Сталіна у березні 1953 р. Китайське керівництво зрозуміло, що спроби швидко «перебудувати» Китай форсованими темпами – чи то економічно, чи то політично – не вдалися. Ні «великий стрибок» 1958 – 1960 рр., ні «культурна революція» 1965 – 1976 рр. не зробили Китай сильнішим ані економічно, ані народили нової політичної якості.

Експерименти Мао можна порівняти із політикою Сталіна в 1930 рр., але із певною специфікою. Та сама тотальна колективізація сільського господарства із паралельним кустарним виробництвом чавуну, абсурдні кампанії цілком серйозної боротьби із горобцями, які нібито шкодять врожаюм, конфіскації зерна у селян та як наслідок – голод, що забрав за різними підрахунками до 45 мільйонів життів. «Культурна революція» поставила китайське суспільство на межу громадянської війни: кампанії боротьби проти «шкідливого ідеологічного впливу» та «реставрації капіталізму» набували справді абсурдного змісту – одним з найяскравіших прикладів є кампанія «критикуй Конфуція та Лінь Бяо», коли всесвітнього відомого мислителя стародавнього світу поставили поряд (причому саме як філософа!) із одним із соратників Мао, який претендував стати його наступником. Проводились «п'ятихвилинки ненависті», тисячі дітей зрікались батьків, знущання та катування, заслання керівників держави слюсарями та механіками на заводи та у комуни. І надзвичайно багато смертей.

Отже, від усього цього 18 грудня 1978 р. було вирішено відмовитися. І варто відзначити, що це вдалось! Нове керівництво Китаю у 1978 р. подивилось на ситуацію тверезо і без ідеологічних шор та визнало: соціалізм не встановлюється за наказом, до нього суспільство має дозріти само по собі, шляхом реальних перетворень. І тому поступово були відмінені усі заборони на самостійну підприємницьку та господарську діяльність, ініціатива конкретних родин та працівників щодо можливості заробітку стала вітатися, тобто фактично – те, за що апріорі карали при Мао, тепер ставало чи не головною рушійною силою економічного росту, сюди ж додавалися рішення щодо відкриття китайських ринків для іноземних інвестицій – і європейці та американці не змусили себе довго чекати, прекрасно розуміючи як обсяг ринку, так й наявність реально дешевої, дисциплінованої і достатньо кваліфікованої робочої сили. Ден Сяопін, який проголосив курс на радикальну реформу з метою побудови соціалізму з китайською специфікою, бачив і ключовий сенс попутного процесу такої перебудови: влада має бути передбачуваною та стабільною. А це значить – для політичних перетворень не час, частково можна і Мао критикувати (для цього була спеціально виведена формула – 70% доброго та 30% поганого). Водночас про якесь розвінчання культу особистості чи то втрату монополії КПК на владу не йшлося. Але про

Мао та його партію припинили говорити «із придикуванням», і до особи, і до політичного угруповання почали ставитися як до об'єктивної реальності, відходячи від «сакралізації» і людей, і ідей.

До чого ж прийшов Китай чарез більше ніж 40 років? Це друга економіка у світі з усіма шансами стати першою, це ядерна держава, це – реальна «майстерня світу», що виробляє усе – від китайських термосів – до комп'ютерів, альтернативного (а значить – дешевшого) програмного забезпечення, найсучаснішої зброї і будівельних технологій майбутнього, які стали реальністю. Це країна мільйонерів та тих, хто продовжує жити у віддалених від цивілізації поселеннях, що сконцентровані в провінціях і де ще є величезні проблеми із інфраструктурою, але є й дуже перспективні ринки, величезні запаси корисних копалин та енергоносіїв. В Китаї, як і у всьому світі, є неподолана досі корупція, але всім відомі жорсткість, навіть жорстокість, боротьби із нею. Продовжується і правління однієї політичної сили, хоча КПК зараз – скоріше державний інститут, аніж політична структура.

Історичний досвід – на боці сучасного китайського керівництва, нащадків і послідовників тих, хто ухвалював рішення в далекому 1978 р. Адже хрестоматійній західній демократії не реально «автоматично» прижитися там, де й поняття про таке не було ніколи. Усі форми китайської державності – це велика централізована держава, періоди боротьби за владу в ній завжди супроводжувалися кривавими конфліктами. Тобто, до цього звикли, значення людського життя перед інтересами народу та держави не є самоцінним на противагу європейській традиції. Китайське суспільство традиційно толерує владу, яка є міцною та сконцентрованою всередині самої себе. Відкриття Піднебесної для зовнішнього світу було неоднозначним і складним кроком для величезної країни. Саме непередумане відкриття Китаю у другій половині XIX століття призвело до ослаблення держави та подальшого поділу її території на чужі сфери впливу. Саме це стало першопричиною як національно-визвольного руху, так і китайсько-японського та китайсько-європейського протистояння. А тому знову ж таки – історичний досвід не дозволяє китайцям ставити на класичну демократію західного зразка. Важливо, що усе в Китаї йде природньо і якість життя покращується (реально). Що цьому протиставити? Поки що – особливо нічого, і світ погоджується із існуванням комуністичної держави, яка глобально увійшла до світової економіки та навіть диктує в деяких питаннях свої умови.

Список літератури

1. Аджемоглу Дарон, Робінсон Джеймс. Вузкий коридор. Держави, суспільства і доля свободи/ пер. З англ. Г. Шпак. – К.: Наш формат, 2020. – 520 с.

*ЗАН М.П.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород*

***ЛЕЙПХАРТ VS ГОРОВИЦ: ДО ДИСКУСІЇ ПРО «ЕФЕКТИВНУ МОДЕЛЬ»
ПОЛІТИЧНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МІНОРИТАРНИХ ЕТНІЧНИХ ГРУП***

Політичне представництво (репрезентація) передбачає дії акторів політики (лідерів, політичних партій, виборних інституцій влади) від імені соціальних груп, відстоюючи при цьому їх інтереси. Один із батьків-засновників США Джон Адамс у часи Американської революції заявляв, що парламент держави «має бути точним портретом у мініатюрі народу взагалі й повинен мислити, відчувати, міркувати і діяти так, як народ» [7, с. 551]. Очевидно, подібний погляд претендує на ідилічну картину суспільної угоди, далекої від її повноцінного втілення в реальності. Водночас із кінця XVIII ст. принципи демократії та фракційної репрезентативності суспільства у владі поступово впроваджуються у політичний порядок денний країн Західної Європи.

Необхідно зауважити, що голландський дослідник політичної репрезентації Франклін Анкерсміт справедливо констатує, що будь-які політичні дії вимагають не лише адекватної оцінки власного контексту, але й ставлять за мету реалізацію певних політичних або етичних ідеалів [1, с. 10]. Політична репрезентація «робить присутнім те, що є відсутнім. Представницький орган робить присутніми відсутні думки та дії людей. В процесі політичної репрезентації зображення політичної волі, яке існує в одному середовищі (народі), стає видимим і присутнім в іншому середовищі (представницькому органі). Відповідно, репрезентація є по суті процесом зображення». Вона уподібнюється діяльності митця, який відтворює й таким чином репрезентує реальність [2, с. 64].

На наш погляд, у контексті аналізу проблематики етнічності підхід Франкліна Анкерсміта дозволяє усвідомити глибинні причини громадської та політичної репрезентації етнічних груп. Останні, як і інші соціальні групи, конструюють власну ідентичність, самоорганізуються в громадянському суспільстві й перманентно включаються в політичне життя. Міноритарну етнічну групу ми розглядаємо як спільноту людей, «яка є чисельно меншою за представників етносу з яким зазвичай нормативно узгоджується назва держави, вона відрізняється мовою або діалектом, культурою, звичаями, традиціями, конфесійною ідентичністю тощо» [5, с. 146]. Більш широке впровадження в науковий вітчизняний дискурс

цього терміну сприяє нівелюванню довготривалої дискусії щодо сутності понять «національна меншина», «етнічна меншина», «мовна меншина», «корінний народ» тощо.

Зазначимо, що головною практичною ідеєю праці американського політолога також голландського походження Арендта Лейпхарта «Демократія в багатоскладових суспільствах» (1977) є заклик до політичного конструювання, яке зорієнтоване на політичних лідерів різнорідних суспільств, представників міноритарних етнічних груп [6, с. 260–261]. У його концепції консоціальної (спільнотної) демократії поєднані чотири принципи: велика коаліція, взаємне вето (право «співпадаючої більшості»), пропорційність та автономія сегментів [6, 60–79]. Останній якнайбільшою мірою стосується розділених ментальними кліважами етнічних груп. Арендт Лейпхарт звертає увагу на те, що «кордони між сегментами переносяться і на інститути громадянського суспільства», відтак «автономія сегментів посилює багатоскладовість й без цього неоднорідного суспільства» [6, с. 77].

Консоціативна модель інституційно закріплює політизовані групові відмінності. Поряд із громадянською ідентичністю особливого значення набуває групова ідентичність, партикуляризм окремих груп. Відтак соціально сконструйована автономія сегментів поліетнічного суспільства знаходить політико-правове оформлення у двох варіантах федералізму: територіальному і нетериторіальному. Територіальний федералізм побудований за принципом міжетнічної згоди гетерогенного суспільства (Швейцарська Конфедерація, Бельгія та ін.). Поряд із цим федеративна за формою державного устрою Австрія з точки зору функціональності принципу автономії сегментів представляє нетериторіальний (корпоративний) федералізм [6, с. 79]. Його пов'язуємо з моделлю національно-культурної автономії, теоретичні засади якої розробляли австрійські соціал-демократи Отто Бауер і Карл Реннер ще на початку минулого століття.

Відтак для ефективної реалізації принципів консоціальної демократії важливим є суб'єктивний фактор, політична воля одного або декількох сегментів в етнічно гетерогенному суспільстві. За відсутності цього фактору неминучим є розподіл держави за лініями сегментарного етнічного розколу. Зокрема, про це засвідчує невдалий досвід запровадження принципів консоціальної демократії на Кіпрі в 1960-1963 рр. [6, с. 195–198]. Послідовним критиком консоціативної моделі репрезентації меншин у владі є відомий американський етноконфліктолог Дональд Л. Горовіц. Він констатує, що на шляху до міжетнічного примирення існують три головні проблеми. По-перше, йдеться про саму можливість використання механізму домовленостей на практиці. Міноритарні групи можуть досягти успіху у забезпеченні політичного представництва лише в умовах слабкої більшості, коли остання потребує додаткової підтримки з метою контролю опозиції. Такий компроміс

зрештою виявиться ситуативним і нетривким. По-друге, існує небезпека потенційної деградації електоральних домовленостей, які підтримують міжетнічну коаліцію. По-третє, в умовах гарантій права вето для меншин надзвичайно високою є ймовірність іммобілізації всієї політичної системи. Найбільше невдоволення консоціативна схема породжує в більшості, а не представників міноритарних етнічних груп. Про це засвідчує досвід Північної Ірландії, Бельгії, Боснії і Герцеговини [3, с. 211–219]. Дональд Л. Горовиц наголошує, що партикуляристські тенденції окремих етнічних груп необхідно контролювати, регулюючи при цьому баланс між індивідуальними та груповими правами [4]. До прикладу, шляхом електоральної інженерії можна застосувати тактику розмежування етнічних груп у різних адміністративно-територіальних одиницях. У цих умовах головним завданням виступає розмежування та перерозподіл влади з метою стимулювання міжетнічної взаємодії, уникнення як міжгрупової, так і внутрішньогрупової конкуренції.

Таким чином, у працях Аредта Лейпхарта та Дональда Л. Горовица закладена дилема реалізації інституційних і діяльнісних вимірів політичної репрезентації міноритарних етнічних груп. Йдеться також про ранжування базових принципів демократії, геополітичних орієнтирів і конфліктний потенціал політично самоорганізованої етнічності. Відтак може виникнути логічне запитання: чи не був порушений баланс взаємодоповнюваності консоціативної та інтеграційної моделей політичної репрезентації міноритарної етнічності в Україні, що передував анексії Криму та військовим діям на Донбасі у 2014 р.?

Список літератури

1. Анкерсмит Ф.Р. Политическая репрезентация / пер. с англ. А. Глухова; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. 288 с. (Политическая теория).
2. Анкерсмит Ф.Р. Эстетическая политика. Политическая философия по ту сторону факта и ценности / пер. с англ. Д. Кралечкина; под науч. ред. И. Борисовой; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. 432 с. (Политическая теория).
3. Горовиц Д.Л. Распределение власти в полиэтничных обществах: Три большие проблемы. (Реферат). *Политическая наука: Науч. журн.* / РАН. ИНИОН. Центр социал. науч.-информ. исслед. Отд. полит. науки; Росс. ассоц. полит. науки; Ред кол.: Мелешкина Е.Ю., гл. ред., и др. М., 2016. № 1: Политическая организация разделенных обществ / Ред.-сост. номера Кудряшова И.В., Харитоновой О. Г. С. 210–223.
4. Горовиц Д.Л. Структура и стратегия этнического конфликта. *Власть*. 2007. № 6. С. 35–41.

5. Зан М.П. Особливості етнополітичного лідерства в контексті парламентської репрезентації меншитарних етнічних груп України. *Міжнародні та політичні дослідження*. Одеса, 2020. Вип. 33. С. 143–168.
6. Лейпхарт А. Демократія в мноосоставных обществах: сравнительное исследование / Пер. с англ. под ред. А.М. Салмина, Г.В. Каменской. М.: Аспект Пресс, 1997. 287 с.
7. Представництво (representation). *Короткий оксфордський політичний словник* / Пер. з англ.; за ред. І. Макліна й А. Макмілана. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. С. 550–552.

ІЛЕНЬКІВ Г. В.,
кандидат політичних наук,
асистентка кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

ДО ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ІДЕАЛУ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Політика, будучи сферою духовного виробництва, неперервно продукує цінності та норми, які стають частиною нашого повсякденного життя. Функціонування та розвиток політичної системи є неможливим без постійної зміни цінностей, що веде до трансформації політичних інститутів. Еволюція світу таким чином є насамперед еволюцією ідей, які, втілюючись на практиці з різним ступенем успіху, стають тією формою, за якою суспільство конструює себе.

Поняття ідеалу, ми вважаємо, доцільно виводити з платонівського світу ідей, хоча уявлення про досконалість як вищу форму буття, часто – недосяжну для людського розуміння та відтворення, виникло раніше. Платон, розділяючи світ ідей та світ речей, який є лише неточним відображенням першого, лише означив ідеал як щось реальне (в інтелектуальному плані). Політичний ідеал, втім, був об'єктом роздумів впродовж всього розвитку політичної думки, хоч часто ці роздуми передбачали формування індивідуальної концепції ідеального політичного устрою, лідера чи системи. Не заперечуючи заслуженого наукового інтересу до цієї проблематики, зауважимо, що нас цікавить інша сторона питання: що є політичний ідеал загалом?

Соціальна практика демонструє, що людині властиво прагнути до досконалості. Цей імпульс є причиною індивідуального та соціального розвитку, оскільки володіє мобілізаційним потенціалом. Політичний ідеал в такому випадку стає тим орієнтиром, досягнення якого прагне суспільство, навіть розуміючи його недосяжність. Під політичним ідеалом ми розуміємо «ціннісно-світоглядне відображення та впорядкування соціально-політичних реалій у вигляді мети, образів, уявлень про майбутнє; взірць досконалості, котрий виступає для суб'єктів політики й населення моделлю бажаного, критерієм оцінки дійсності з позицій віддаленої мети» [1, с. 234]. Розуміння ідеалу як моделі дозволяє розкрити його практичну цінність: він не є концепцією заради концепції, образом, фантазією. Ідеал пропонує не шлях, а мету та принципи, загальні механізми, і в цьому сенсі є більш життєздатним та практичним, ніж найбільш детальний план.

Сучасна політична філософія намагається дати відповідь не тільки на питання місця політичного ідеалу, але й вирішити проблему об'єктивних критеріїв політичного ідеалу.

Зокрема, Б. Рассел пропонує виходити з того, що «судити про політичні та соціальні інститути потрібно з огляду на те, яку користь чи шкоду вони приносять індивідам» [3, с. 14]. Ця позиція видається нам утилітарною, раціональною, проте залишається відкритим питання: хто повинен оцінювати користь чи шкоду? Більше того, користь для одного індивіда може обернутися шкодою для іншого, уявлення про ідеал є індивідуальним, як ми вже встановили (якщо не виходити звичайно, з позиції масової теорії, адже в такому випадку ідеал буде не індивідуальним, а нав'язаним масам через медіа). В випадку індивідуальних чи індивідуалізованих уявлень про досконалість ми не зможемо вирішити питання об'єктивності критеріїв ідеалу, адже ідеал одного індивіда може бути повсякденним життям іншого. Тобто, суб'єктивність природи ідеалу практично унеможлиблює виведення об'єктивних критеріїв, якщо ми, звісно, не хочемо говорити в категоріях статистики та підводити підрахунки того, скільки людей підтримує певні норми чи сповідує певні цінності.

Ідеалізація має моральну сторону: здатність людини визнавати певний ідеал базується на тих етичних принципах, яких вона дотримується в повсякденному житті. Зокрема, індивід, для якого життя людини є найвищою цінністю, природно може не погоджуватися з політичною системою, заснованою, наприклад, на традиціях, що об'єктивно є небезпечними для життя людини. Ми погоджуємося з тим, що «морально, ідеалізація включає моделювання того, якими мають бути люди (характер), як вони повинні ставитися одне до одного (правильні і добрі дії), як суспільство має бути структуроване в його базових інституціях (справедливість)» [2, с. 168]. Особливо нас цікавить інституційна частина, адже кожен ідеал, мабуть, який ми могли б розглянути в більш масштабному дослідженні, був би заснований на справедливості, залишається лише питання: для кого ця справедливість є справедливою?

Ч. Міллс розглядає концепт «ідеал-як-ідеалізована-модель» (*ideal-as-idealized-model* – англ.), який не лише надто далеко відходить від явища яке покликаний схематично репрезентувати, але й стає нормативним, тому функціонування соціальних та політичних інститутів можливе безвідносно до того, як насправді вони можуть «ставити в становище нерівності жінок, бідних, расові меншини» [2, с. 169]. Тут ми бачимо дві тенденції, характерні для сучасного політичного дискурсу:

1) Формування уявлення про демократичний ідеал. Важко заперечити, що сучасне суспільство багато в чому залежить від тих культурних та медійних тенденцій, що є актуальними в певний проміжок часу. Мас-медіа та масова культура ретранслюють «американську мрію» на весь світ, підтримуючи уявлення про демократію як про найбільш привабливий політичний устрій, найкраще з того, що можна обрати.

2) Ідеалізація суспільства, в якому ми не живемо. Індивідові значно легше зосередитися на негативних рисах політичної системи, в якій живе він сам, та відстежити позитивні риси в інших політичних системах. «Добре там, де нас немає» – ця установка спрацьовує через прагнення людини не просто до ідеалу, але й до певного оправдання недосяжності ідеалу для неї самої.

В той же час постає питання: чи потрібне існування політичного ідеалу, коли він залишається недосяжним етико-інтелектуальним концептом? Так, виникає теорія другого вибору (*second-best choice* – англ.), згідно з якою недоцільно зосереджуватися на ідеалах, а зупинятися на наближених до них варіантах, що, втім, зможуть бути реалізовані на політичній практиці. «Типово, теорія ідеалу передбачає соціальні умови, які скоріш за все не будуть досягнуті в реальному світі, абстрагуючись від факторів, що стримують наше розуміння базової моралі та соціальних цінностей», – вважає Д. Вієнс [4, с. 7]. Тобто ідеал дозволяє побороти всі стримуючі механізми, звільнити людину від обмеження соціальними бар'єрами даючи їй свободу насамперед у вираженні власної морально-аксіологічної позиції. Фактично, це означає, що політичний ідеал відповідає рівню та особливостям моральної та аксіологічної сторони суспільства.

Звичайно, це підводить нас до того висновку, що політичний ідеал не лише є необхідним, адже володіє значним мобілізаційним потенціалом, але й завжди буде існувати як в політичній теорії та філософії, так і в політичній свідомості людини. Ідеал є показником розвитку, метою розвитку та причиною того, що цей розвиток взагалі є можливим. Ідеалізація, звісно, має свої небезпеки, які, зокрема, проявляються в фіксації на ідеалі, що може призвести до формування тоталітарного суспільства (як це було з Радянським Союзом). Тим не менш, сучасна політична філософія ставить нові питання стосовно особливості місця політичного ідеалу в функціонуванні політичної системи суспільства та його впливу на життя індивідів і соціальних груп.

Список літератури

1. Політологія. Навчальний-енциклопедичний словник-довідник. За наук. ред. Хоми Н. М. Львів: «Новий Світ – 2000», 2014. 778 с.
2. Mills Ch. W. “Ideal theory” as ideology. *Hypatia*. Volume 20. Number 3. Summer 2005. Pp. 165 – 184.
3. Russell B. *Political ideals*. New York: The Century Company, 1917. 172 p.
4. Wiens D. *Assessing political ideals: lessons from the theory of second best*. URL: https://www.researchgate.net/publication/273886515_Assessing_Political_Ideals_Lessons_From_the_Theory_of_Second_Best (дата звернення: 1.12.2020).

КАМЕНЧУК Т.О.,
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
ім. К.Д. Ушинського»,
м. Одеса*

ПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ

Стратегія і тактика у політиці – це рівні планування і управління політичним процесом. Стратегія формується як загальна мета руху і загальні принципи і способи її досягнення і реалізується через ідеологічні теорії, маніфести, загальні програми політичних партій і еліт. Тактика створюється як дроблення стратегічного процесу на етапи або елементи, що становлять собою одночасно самостійні процеси і моменти цілого. Таким чином, стратегія і тактика є одночасно тотожними і різними, є одним цілим, що розрізнені в собі та складаються з окремих елементів.

Важливою проблемою при розгляді компетентності як істотної риси стратегічних і тактичних дій у політиці є відповідність тактики – стратегії (можна бути компетентним стратегічно, але некомпетентним тактично, і тоді провал управлінської діяльності забезпечений). Тому розгляд компетентності в галузі стратегії і тактики уявляється нам досить продуктивним теоретичним підходом.

Говорячи про стратегію, мається на увазі постановка самих фундаментальних цілей, що вказують шляхи розвитку даного соціуму, що визначають траєкторію його руху не на один рік уперед. Щоб такі цілі могли бути поставлені, необхідне самовизначення країни (держави) на шкалі історичного руху.

Процес глобалізації ставить перед кожною країною питання про те, чи зберігати історично сформовану самобутність, дотримуючись традиції, або прагнути до того, щоб розділити з домінуючим західним світом його динамічний ринковий шлях. Стратегія зв'язана з вибором типу суспільства, і верховна влада зобов'язана бути різнобічно компетентною для того, щоб здійснити вибір свідомо і відповідально.

Звичайно, варто усвідомлювати те, що історичні шляхи визначаються не тільки політичними рішеннями. У свій час В. Ленін і більшовики могли встановити політичний устрій, названий соціалізмом, але не могли зімпровізувати економічний рівень розвитку держави, що відповідав би самій ідеї соціалізму, не могли разом змінити традиції і культуру. Це показує, що соціальна реальність має власну логіку руху, незалежну від бажань політиків. Але це означає, що тим важливіше для політиків мати компетентність – знання економічних,

політичних і культурних законів і тенденцій. Це знання, якщо воно і не забезпечує чіткого вибудовування бажаної політичної лінії, проте дозволяє уникнути помилок і наступних за ними проблем, що виникають із відсутності елементарних знань та навичок.

Втім, як показує політична практика, роль особистостей, насамперед великих політиків, вождів, воєначальників, не така вже й мала. Нехай їх дії виявляються ефективними тільки при наявності сформованих об'єктивних передумов, нехай вони з неминучістю повинні спиратися на стихійно сформовану готовність мас до визначеного типу поведінки, все-таки саме конкретні суб'єкти – Наполеон, Сталін, Гітлер, Рузвельт і т.д. визначають вигляд історії на цілі епохи [1, с.115-123]. Для поколінь людей компетентні або некомпетентні дії політиків обертаються поганими або гарними умовами життя, війнами або миром, заможністю або бідністю.

Усе це означає, що про компетентність політиків судять за результатами їх діянь, по наслідках їх рішень. Мотиви, звичайно, деякою мірою приймаються до уваги, але, скоріше, політологами, публіцистами, ніж народом. Компетентний не той, хто володіє знанням і в кого було багато оригінальних ідей, а той, хто успішно втілює свої плани в життя, створивши населенню в цілому й окремим соціальним групам зокрема сприятливі умови для життя і розвитку. Якщо ж «компетентний» політик не діяв або гірше того – наробив помилок, то його не можливо вважати дійсно компетентним.

Але уявимо собі, що політик висунув благі цілі, склав плани дій, за допомогою фахівців розписав соціальну технологію, однак в нього не вистачило волі й енергії для втілення їх у життя. Чи вправі ми в цьому випадку говорити про компетентність керівництва? Компетентність, помножена на бездіяльність, дає політичний нуль. Саме тому, говорячи надалі про чисто ментальні характеристики політика, про його цілі, знання, декларації, рішення, автор роботи буде мати на увазі, що компетентністю все це може бути названо лише за умови прояву політичної волі, при послідовному практичному виконанні задуманого.

Список літератури

1. Москаленко В.В. Соціалізація політична. Філософія політики: словник. Київ: Знання, 2012. С. 600

КЕНДУС О.З.,
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри історії і філософії
Львівського торговельно-економічного університету,
м. Львів*

***ІНСТИТУЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ ДОБИ ГЕТЬМАНЩИНИ У ДЕРЖАВНИЦЬКІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ТА П. ОРЛИКА***

Формування інституцій влади – це важливий політичний процес на шляху до демократії в історії нашої держави. Впродовж багатьох століть українська нація, зберігаючи традиції, творила та наповнювала новим змістом повноваження державних інститутів, таких як інститут глави держави, представницько-законодавчої, виконавчої та судової влади.

Визначна роль у становленні інститутів державності часів Гетьманщини (Війська Запорізького), яка проіснувала впродовж 115 років (1649-1764 рр.), належить Богданові Хмельницькому. Створена гетьманом козацька держава відзначалася значним демократизмом, який був укорінений у козацькій вольності на Запорізькій Січі, а отже використаний у державному будівництві Гетьманщини [1, с. 183]. Створюючи козацьку державу Б. Хмельницький залучив до цього процесу найширші верстви козацтва та козацької старшини, кращих представників української дрібної і середньої шляхти, міщанства і духовенства. У Гетьманщині фактично зароджується інститут парламентаризму – Генеральна (Військова) рада, яка мала вирішувати найважливіші питання внутрішньої та зовнішньої політики держави. Але в умовах війни її роль замінила Старшинська Рада, яку формували полковники та Генеральна старшина. Полковники були кістяком гетьманської адміністрації, адже вони ще й очолювали головні адміністративні одиниці Української держави – полки. А Генеральна старшина, до якої належали генеральний писар, обозний, бунчужний, двоє генеральних осавулів, двоє генеральних суддів та ін. виконували також роль міністрів, тобто були виконавчим інститутом – урядом Гетьманщини. Вищою адміністративною установою Гетьманщини стала Генеральна військова канцелярія.

Посада гетьмана втілювала інститут глави держави. Гетьман вів міжнародні переговори, мав право підписувати міжнародні договори, очолював збройні сили, а також вищу виконавчу владу – йому підпорядковувалася Генеральна старшина. Однак, гетьман постійно радився з полковниками та іншими старшинами, а також представниками духовенства.

Держава Гетьманщина будувалася на засадах республіканізму, адже майже всі посадові особи обиралися, зокрема, гетьман. Тільки полковники здебільшого призначалися гетьманом

– вони зосереджували військову, судову та адміністративну владу. Великі міста зберігали магдебургське право, тому влада у них належала магистратам. А рештою міст керували городові отамани, а селами – сільські отамани; посада отамана була виборною.

Правосуддя здійснювалося незалежними судами. Система судочинства складалася з Генерального суду, полкових і сотенних судів. У містах із магдебургським правом діяли міські суди, а в селах – копні суди селянських громад. Незалежною і недоторканою у своїх справах залишалася духовна влада – православна церква, зберігалися всі її права, а також майно.

Пилип Орлик (1672-1742) був сподвижником І.Мазепи і виразником ідеї незалежності Української держави. Його політико-правові погляди охоплювали весь спектр проблем державного устрою, владних відносин, судової влади. Вони викладені в документі «Пакти і Конституції законів та вільностей Війська Запорізького» (Конституції Пилипа Орлика) 1710 р. [2, с. 36]. Конституція 1710 р. проголосила Україну суверенною державою під протекторатом Швеції.

У цьому документі, підписаному під час обрання П. Орлика гетьманом, передбачалося повне визволення України, її внутрішній устрій та міжнародне становище. Конституцією встановлювалося національно-державний суверенітет України, до її складу мали увійти всі історичні землі з обох сторін Дніпра, за станом правління Б. Хмельницького, а саме Київщина, Брацлавщина та Чернігівщина. Гарантом незалежності України виступав шведський король, а сам він та його нащадки отримували титул протекторів України.

Прояв демократизму в Конституції П. Орлика – це проведення рад стосовно всіх головних питань у державі. У державі передбачалися три гілки влади: законодавча, виконавча і судова. Законодавча влада відводилася Генеральній раді, склад якої був значно ширший ніж це передбачалося за часів Б. Хмельницького. Зокрема, до цього інституту влади за посадами мали входити генеральна старшина, городові полковники та сотенна старшина. А ще передбачалося що до Генеральної ради обиратимуться з числа заслужених козаків по одному депутату від кожного полку (на які поділялася Україна), а також депутати від запорозького козацтва. Конституція зазначала, що всі важливі питання державного вирішуватимуться Генеральною радою на зібраннях у гетьманській резиденції тричі на рік: на Різдво, Великдень і Покрову.

Вища виконавча влада належала гетьману, але обмежувалася Генеральною старшиною, з якою він мав радитися при ухваленні рішень. Обмеження гетьманської влади стосувалося міжнародних відносин, фінансів, суду, виборів старшини. Таким чином, конституція передбачала формування Української держави з елементами парламентаризму. Зокрема,

гетьман був підзвітний у своїй діяльності перед Генеральною радою. Його звіту могли зажадати в приватному порядку Генеральна старшина, або полковники, або радники. А ще шоста глава Конституції зазначає, що Генеральна Рада має право наглядати за діяльністю гетьмана і вимагати від нього діяти без будь-яких порушень закону. Однак, Конституція передбачала взаємоповагу між гетьманом і Генеральною старшиною, яку засвідчить взаємна присяга.

За конституцією П. Орлика 1710 р. всі державні посади в Україні були виборними і затверджувалися гетьманом. Уряди полковників і сотників повинні були не тільки керувати військом, а й управляти населенням, тобто мати адміністративно-політичну і соціально-економічну владу на території полку і сотні.

Правосуддя здійснював Генеральний суд, який слідкував за виконанням законів. Якщо ж була б завдана шкода гетьманській честі, то вона каралася особисто гетьманом. У державі забезпечувався принцип верховенства закону. Його виконання – основний обов'язок гетьмана, інших керівних осіб і простих громадян.

У Конституції було передбачено главу, де робилася спроба виокремити права особистості, зменшити несправедливість щодо неї, продемонструвати намір законодавчо врегулювати соціальні відносини [3].

Політико-правові погляди Б. Хмельницького та П. Орлика сприяли формуванню й розвитку демократичних інституцій (глави держави, законодавчої влади, виконавчої та судової), національної політичної та правової ідеології, входженню України в політичні процеси Європи, і навіть випередження їх, зміцненню її міжнародного авторитету.

Список літератури

1. Історія України / І. П. Крип'якевич; відп. ред.: Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. Львів: Світ, 1990. 519 с. : іл. – (Пам'ятники історичної думки України).
2. Слюсаренко А., Томенко М. Історія української Конституції. Київ, 1993. 191 с.
3. <http://gska2rada.gov.ua/site/const/istoria/1710.html>

МАТВИЄНКІВ С.М.,
кандидатка політичних наук
доцентка кафедри політичних інститутів та процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ

РОЛЬ ІДЕОЛОГІЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ІНТЕГРАЦІЇ РОЗКОЛОТОГО СУСПІЛЬСТВА

Актуальність вивчення проблем формування нової політичної свідомості в суспільстві перехідного типу, яким сьогодні є українське суспільство, не викликає сумнівів, оскільки йдеться про історичний вибір шляху розвитку. Цей вибір робить нове покоління, яке стало по-іншому сприймати політичне життя після подій Помаранчевої революції та Революції гідності. Політика цікавить свідомих громадян своєї держави, оскільки українське суспільство навіть у ХХІ столітті залишається поляризованим, таким, яке не має внутрішньої єдності. Це пояснюється довгим періодом відсутності державності в українській нації, через існування в минулому у складі поліетнічних імперій. В умовах незалежного розвитку до цього додалася низка «векторів розділення» української спільноти за різними ознаками: соціальними, політичними, ідеологічними. Крім того, сьогодні відсутній консенсус відносно фундаментальних цінностей, ідеалів і цілей суспільства, що породжує високу конфліктність та соціальну напругу, які зумовлюють політичну нестабільність. Крім того велику загрозу для територіальної цілісності та незалежності України становить воєнний конфлікт, нав'язаний Росією, державою, яка здійснила акт агресії проти сусідньої держави попри те, що вона своїми зобов'язаннями має підтримувати мир, стабільність та безпеку у світі.

Сучасній політичній свідомості України притаманний низький ступінь довіри населення до державних інститутів влади, включаючи судову гілку влади, ігнорування законних способів розв'язання конфліктів, переважання емоційних регуляторів у політичній діяльності. За таких умов необхідним є компетентний аналіз та постійний моніторинг як політичної свідомості суспільства загалом, так і окремих його верств та громадян. Це вимагає автентичного аналізу, оскільки політична свідомість сприяє реалізації всіх можливих варіантів розгортання соціальних подій. З іншого боку, дослідження політичної свідомості має не тільки «пасивне попереджувальне значення», але й «активне». Суть його полягає у свідомому формуванні політичними інститутами інформаційного простору держави, позитивних настанов громадянам, спрямування політичного процесу до розвитку, а не занепаду [2].

Так, згідно дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 30 жовтня по 5 листопада 2020 р. 17,5% респондентів вважають, що події в Україні

розвиваються у правильному напрямі, 65,5% — що події розвиваються в неправильному напрямі. 19,5% українців вірять, що Україна здатна подолати існуючі проблеми та труднощі протягом найближчих кількох років. 50% вважають, що Україна зможе подолати проблеми у більш віддаленій перспективі, а 20% — що Україна не здатна подолати існуючі проблеми.

Серед державних та суспільних інститутів частіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 66% опитаних), Церкви (62%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (60%), волонтерських організацій (60%), Державної прикордонної служби (55%), Голови міста (селища, села), в якому проживає респондент (54%), Національної гвардії України (52%), добровольчих батальйонів (52%), ради міста (селища, села), в якому проживає респондент (50%). Недовіра частіше висловлюється державному апарату (чиновникам) – не довіряють їм 79% опитаних, ЗМІ Росії (79%), Верховній Раді України (76%), судам (судовій системі загалом) (75%), Уряду України (75%), політичним партіям (73%), комерційним банкам (73%), Конституційному Суду України (65%), Національному банку України (64%), місцевим судам (63%), Верховному Суду (63%), Президенту України (60%), профспілкам (54%), національній поліції (53%), Службі безпеки України (51%). Оцінюючи рівень довіри до політиків та громадських діячів, більшість респондентів висловлюють недовіру до всіх політиків, дещо частіше порівняно з іншими політиками довіра висловлюється діючому президенту В. Зеленському (йому довіряють 33%, однак не довіряють — 62%) та голові Верховної Ради України Д. Разумкову (відповідно 30% і 57%) [3].

Зважаючи на такий стан громадської думки, важливою, на нашу думку, має стати роль ідеології державності, якій би відповідала форма національно-політичної свідомості, що забезпечить інтеграцію українського суспільства. Така ідеологія має запропонувати свою інтерпретацію здатності суспільства до подолання невідповідності між традиційними цінностями масової свідомості і реальними суспільними відносинами. Зневажливе ставлення до ідеології є неконструктивним, оскільки ідеологія є дійовим і гнучким інструментом управління, який забезпечує державу соціальною підтримкою. Ідеологія зберігає розколоту державність від занепаду, забезпечує управління основу для орієнтації. Все тут залежить до речі від того, наскільки ідеологія стає предметом науки, і наскільки наука стає елементом ідеології. І обидва ці елементи мають служити державному управлінню. Державницька ідеологія завжди була дійовим та перевіреним засобом для подолання кризового стану суспільства.

Політична свідомість, яка ґрунтуватиметься на засадах державницької ідеології, втрачатиме свою фрагментарність, перестане бути суто регіональним явищем. Вона стане

всезагальною за змістом і визнаною в межах України та виступить об'єднуючим чинником формування як самої духовності та свідомості, так і всієї нації. Процес творення української державності та процес формування української політичної нації повинні стати цілісним процесом. Варто зазначити, що політична свідомість визначається тими об'єктивними процесами, які відбуваються в різних сферах суспільства. Найважливішими з них є радикальні економічні та політичні реформи, розвиток демократії, широкий спектр політичних та національно-демократичних рухів. Рівень політичної свідомості зумовлюють також кризовий стан економіки, падіння рівня життя більшості населення, криза духовності, політична криза. Політична свідомість виступає активним фактором політики передусім через те, що вона здатна випереджувати практику, а отже, прогнозувати політичні процеси. Політична свідомість чинить значний вплив на політичне життя, визначаючи спрямування політичної діяльності різних спільностей, партій, суспільно-політичних рухів та індивідів. Тому вкрай важливо враховувати стан політичної свідомості як суспільства в цілому, так і окремих верств, груп, прагнути до досягнення консенсусу в їхніх політичних позиціях, сприяти формуванню такої політичної свідомості, яка б відображала найбільш суттєві, спільні, життєвоважливі для всього населення інтереси [1, с. 180].

Розбудова демократичної, соціальної, правової Української держави буде успішною, якщо спиратиметься на сконсолідовану націю співгромадян із сформованою національною свідомістю, що виступає основним суб'єктом здійснюваних перетворень і чітко усвідомлює ціннісні орієнтири, ідеали державного будівництва як необхідної умови реалізації національних інтересів. Національна свідомість є одним із найважливіших чинників формування політичної нації, стійкого розвитку політичної системи, легітимації інститутів держави. Загалом, процес українського державотворення розгортається складно й неоднозначно. Сьогодні стає цілком очевидним, що труднощі і прорахунки в здійсненні соціально-економічних, політичних перетворень значною мірою зумовлюються тим, що для успішного проведення реформ українському суспільству не вистачає сформованої системи відповідних світоглядно-ціннісних орієнтирів, зрілої національної свідомості – того основного духовно-творчого ресурсу, завдяки якому є можливим утвердження української державності. Тому важливою проблемою є визначення системи базових цінностей, яка б поділялася і підтримувалася громадянами країни та виступала орієнтиром нації на шляху державотворення, що сприятиме національній інтеграції, стабільному розвитку держави.

Отже, без сформованої власної національної ідентичності, розвиненої національної свідомості українське суспільство не буде достатньо внутрішньо інтегрованим і стійким,

здатним відповідати на численні виклики глобалізованого світу, не зможе здійснити повномасштабну економічну, соціальну і політичну модернізацію.

Список літератури

1. Воропаєва В. Г. Метаморфози сучасної політичної свідомості в умовах політичної кризи: соціально-філософський контекст. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2014. № 57. С.180.
2. Матвієнків С.М. Трансформація політичної свідомості в умовах становлення демократії в Україні: монографія. 2-е вид. допов. і переробл. Івано-Франківськ: НАІР, 2018. С. 3 – 4
3. Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (жовтень–листопад 2020р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-zhovten-lystopad-2020r>

*АРДЕЛИ О.І.,
аспірантка кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ*

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Дослідження процесу формування сучасної системи влади в країнах Центральної та Східної Європи розпочато у 1990 рр. в результаті проведення оксамитових революцій та відмови від комуністичної ідеології та радянського минулого. Спільним для всіх країн регіону на шляху до побудови нової системи влади було обрання єдиного вектора трансформацій – масштабної демократизації та підвищення стандартів життя населення до рівня західноєвропейських із подальшим входженням країни до лав ЄС. Динаміка світового історичного розвитку продемонструвала, що інтеграційні процеси є надзвичайно складними і потребують великих зусиль та послідовності, адже завжди поруч є дезінтеграційні фактори, які виступають передумовою, результатом, або відбуваються одночасно. Створення нового глобалізованого світу проходить у супроводі не тільки процесу інтеграції, але також створює сферу дезінтеграції для тих країн які не в змозі приєднатися до мережі міжнародних зв'язків і створює середовище ізоляції та периферійних зон. На сьогоднішній день не залишилось країн які стоять осторонь інтеграційних процесів, тому вивчення даної проблеми є пріоритетною в сучасній політичній науці. Важливість дослідження також полягає у визначенні дезінтегруючих факторів та протидіяти їх розвитку.

Вивчення питання інтеграції є досить актуальним. Відповідно воно стало предметом дослідження багатьох українських і зарубіжних авторів. Особливе місце займають праці В. Бусленка, О. Бабкіної, В. Бурдяк, В. Бортнікова, А. Блейс, Д. Барон, А. Вард, Ж-Ф. Годбаут, Д. Гуд, Г. Зеленько, В. Копійки, А. Круглашова, Н. Ротар, А. Романюка, Т. Лоуверс, А. Лейпхарта, В. Литвина, в яких відображені процеси інтеграції в порівнянні з дезінтеграційними особливостями. Також дослідження процесу євроінтеграції було зроблено в роботах В. Банс, С. Кубаса, Л. Даймонда, А. Лейпхарта, Х. Лінца, П. Панова, М. Примуша, С. Наумкіної, Ю. Маслова, М. Мальського та інших, де розглядаються основні теоретичні концепції інтеграції та дається характеристика впливу інтеграційних та дезінтеграційних процесів на політичну ситуацію в країнах світу. Власне метою дослідження є дослідити особливості розвитку та взаємодії процесів інтеграції та дезінтеграції та визначити їх вплив на сучасні політичні процеси в країнах Центрально-Східної Європи.

Пріоритетним напрямком формування світового порядку стала інтеграція. У ХХІ ст. вона поступово еволюціонувала в суперінтеграцію. Цей факт несе у собі багато нового, як

для національного, так і для міжнародного розвитку. Інтеграція не є методом усунення конкуренції, суперечки, або опозиції. Багато країн вже давно пройшли первинний шлях до економічної інтеграції, хоча в багатьох регіонах ще немає передумов для цього. Серед учасників процесу постійно відбувається дискусія, яка має інформаційний вимір, економічне протистояння, але в більшості випадків питання вирішується дипломатичним шляхом. Основною тенденцією є інтеграція високого рівня взаємодії між країнами, коли учасники процесу віддають частину свого суверенітету наднаціональним органам. Інтеграція досить часто розглядається в контексті глобалізації, що в той же час призводить до взаємозалежності країн і регіонів і об'єднання держав у співтовариства, які зміцнюватимуть свої конкурентні переваги для сталого колективного розвитку в довгостроковій перспективі. Так, фактори інтеграції, що мають у своїй основі економічні, технологічні, географічні показники потерпають від тиску з боку тенденції збільшення національної та культурної самобутності, повернення до коріння. Низка спільних характеристик, ми могли би продовжувати, але й названих вистачає, щоби припустити, що за умов низки подібних параметрів ми зможемо отримати матеріал для пояснення причинно-наслідкових зв'язків, з'ясувати особливості дії окремих змінних і виділити магістральні особливості, які можуть виявлятися у подібних системах [4, с. 7].

На сучасному етапі, проблеми перед державою у визначенні стратегії інтеграції лежать за межами традиційної зовнішньої політики. Нові курси повинні розглядатися в старих інституційних контекстах, де домінують старі ідеї та концепції (в основному ліберально-раціоналістичні). Тим не менш, різні концепції стають необхідними, щоб пояснити поточні перетворення. Звичайно, що накопичений на шляху формування новітніх систем влади в країнах Центральної та Східної Європи досвід інтеграції у кожній з країн був власним, притаманним тільки їй. Однак і стандарти, і системні вимоги до нової конфігурації влади, і механізми їх запровадження та інституціалізації в цій групі країн були спільними [3, с. 6-7]. Після початку трансформаційних перетворень виокремлення відмінностей між Центральною та Східною Європою стало ще більш радикальним, зважаючи не лише на соціально-політичні варіації змін, але й беручи до уваги формування нових геополітичних поділів. Зауважимо, що межі між Центральною та Східною Європою є еластичними і визначаються не географічною ознакою, а соціально-економічними та політичними критеріями, значення яких для кожного суспільства можуть змінюватися [2, с.16].

Вчені, які вивчають інтеграційну тематику, в більшості погодилися з тим фактом, що інтеграція в даний час розглядається в якості позитивного розвитку, як «процес задля отримання пільг усіма сторонами, які беруть в ньому участь». Тим не менш, з точки зору

аналітичних експертів інтеграцію розділяють на негативну і позитивну. Негативна інтеграція йде безпосередньо з вимог неоліберальної ідеології, яка вимагає скорочення соціальних пілг і максимальної мінімізації політичного втручання у функціонування економіки. При цьому національна приналежність, що зберігається у вигляді громадянства, стає центром боротьби за права осіб, в ході яких національне громадянство стає принципом виключення. У контексті негативної інтеграції це означає, що держави, як великі політичні актори, переслідують свої корисливі вигоди, але на їхні дії можуть мати вплив на зміни інституційного «середовища існування». У разі позитивної інтеграції країни-учасниці повинні привести внутрішні механізми відповідно до форми, зазначеної в наднаціональних політичних рішеннях. Позитивна інтеграція соціально орієнтована. Позитивна інтеграція відводить ключову роль структурі, тобто передача управлінських повноважень з загальноєвропейського на національний рівень, а держави власне як незалежні політичні діячі, не розглядаються. Держави Вишеградської групи відображають дуже схожий інституційний дизайн. Це демократичні республіки зі змішаною формою правління, в яких формування уряду залежить від президента та прем'єр-міністра, а його підтримка – від більшості парламенту [1, с. 101].

Виходячи з різних теоретичних міркувань, можемо зробити висновок, що процеси інтеграції на прикладі країн Центральної та Східної Європи відбуваються на основі спільних інтересів в різних сферах міжнародних відносин з одного боку, а з іншого, щоб подолати протиріччя, які виникають у процесі конфлікту інтересів та цілей тих чи інших держав, або груп. Досвід показує, що більшість причин деградації можна подолати завдяки політичній волі і спільним зусиллям провідних країн.

Список літератури

1. Бусленко В. Взаємодія влади та опозиції в державах Вишеградської групи: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2020. 320 с.
2. Лендьял М. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи: монографія. Ужгород. Мистецька лінія, 2011. 688 с.
3. Маслов Ю. Центральна та Східна Європа в пошуках сучасної системи влади: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2015. 388 с.
4. Романюк А., Литвин В. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 548 с.

БУШЕВ М.М.,
аспірант кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ В РАМКАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА ГРУЗІЇ

Інформаційна агресія є однією зі складових повномасштабної стратегічної операції Російської Федерації, яка включає застосування й інших засобів впливу: геополітичного, дипломатичного та економічного. Використання системно-структурного методу у вивченні об'єкта дослідження дозволяє прослідкувати взаємозв'язок між концептуалізацією застосування комунікаційно-інформаційних технологій у політико-ідеологічному просторі та медіапросторі зокрема. Особливої уваги заслуговують роботи Г. Почепцова, В. Горбуліна, Д. Дарчевської, Т. Жаркової, Я. Малика, О. Курбана, Д. Осепашвілі, В. Ліпкана, що відіграли вагомий роль у розвитку теорії інформаційних та гібридних воєн.

Особливості концептуалізації інформаційної агресії та гібридної війни у відповідних юридичних та політичних документах Росії становлять важливу базу вивчення феномену інформаційної війни. З допомогою порівняльно-історичного методу ми можемо дослідити модель ведення гібридних воєн проти України та Грузії та оцінити їх вплив на політичну ситуацію у регіоні. Уперше поняття «інформаційної агресії» було описано у документі «Концептуальні погляди на діяльність збройних сил Російської Федерації в інформаційному просторі» від 2011 р. У ньому визначають пріоритетність та комплексність застосування військової сили та інформаційних засобів впливу: «...діяльність в інформаційному просторі включає заходи штабів і дії військ з розвідки, оперативного маскування, радіоелектронної боротьби, зв'язку, прихованого й автоматизованого управління, інформаційної роботи штабів, а також захисту своїх інформаційних систем від радіоелектронних, комп'ютерних та інших впливів. В організації діяльності в інформаційному просторі в мирний та воєнний час, при підготовці та в ході операцій (бойових дій) беруть безпосередню участь командування і штаби всіх рівнів» [1, с. 7]. Саме цей документ став наріжним каменем у формуванні жорсткої антизахідної ідеології та заклав основу для діяльності політичних партій й здійснення військової стратегії.

Важливою складовою складного механізму реалізації інформаційно-військової стратегії Росії є медіапростір та його актори. Для усвідомлення його ролі у дослідженні використовується структурний метод. Завдяки йому ми можемо проаналізувати та усвідомити ієрархічну систему «політика-ЗМІ-суспільство». Модель застосування

інформаційних технологій для досягнення політичних та геополітичних цілей розроблялася у Росії з 2006 р., що припадає на початок ескалації конфлікту з Естонією. Задля досягнення мети політичною верхівкою було вирішено обрати тактику поширення пропагандистського нарративу про русофобію [2, с. 25]. Доволі старе, проте досить ефективне кліше, за допомогою якого Росія протягом десятиліть «маркувала» своїх внутрішніх і зовнішніх ворогів. Саме проти Естонії Росія уперше застосовувала хакерські атаки, провокації, сфабриковані новини та дезінформацію через ЗМІ. На інституційному рівні, уже у 2003 році було засновано Інститут інформаційної безпеки. Він став першою інституцією, що спеціалізувалася на інформаційній безпеці в рамках міжнародного співробітництва Росії, та був створений для розв'язання інформаційних проблем на глобальному рівні. Не менш важливими політичними інституціями, що безпосередньо займались розробкою «Доктрини інформаційної безпеки» стали школи Дугіна та Панаріна [2, с. 26-27].

У вивченні доктринально-ідеологічного аспекту застосовується метод контент-аналізу, що дозволяє об'єктивно інтерпретувати зміст політичних та безпекових теорій та наукових праць. Концепція застосування інформаційної агресії та гібридної війни розроблялась як своєрідна відповідь на нові військові доктрини Заходу. Крім того, геополітична стратегія Росії надає певні ідеологічні підстави для ведення інформаційних воєн. На противагу ідеології лібералізму пропагується «неоконсервативна постліберальна влада, яка бореться за справедливий багатополлярний світ, та захищає традиції, консервативні цінності та свободу». Російська євразійська цивілізація протиставляється «Атлантичній цивілізації під командуванням США», що має намір підірвати російську суверенність та здобути глобальну гегемонію. Саме тому внутрішні кризи в Україні та Грузії з подальшою анексією територій розглядаються керівними політичними партіями Росії у контексті суперництва між цими цивілізаціями [2, с. 5].

У підсумку, прояви інформаційної агресії Росії щодо України та Грузії мають певні спільні ознаки, що формують модель поведінки держави у гібридній війні:

1. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у воєнних цілях;
2. Масова пропаганда через ЗМІ;
3. Саботаж та провокації;
4. Психологічний вплив на суспільство;
5. Хакерські атаки.

Таким чином, держава-агресор позиціонує себе гегемоном у районі СНД та обирає відповідні важелі тиску на слабших суб'єктів міждержавних політичних відносин. Застосування інформаційної агресії як частини гібридної війни безперечно спричинило безповоротні зміни

у зовнішньополітичних відносинах України та Грузії, що матимуть довгостроковий результат у майбутньому. Задля ефективної протидії інформаційній агресії Росії, державним політикам та законодавцям потрібно усвідомлювати наявні інформаційні загрози та адаптувати національну концепцію безпеки відповідно до них.

Список літератури

1. Концептуальні погляди на діяльність збройних сил Російської Федерації в інформаційному просторі [Електронний ресурс] Міністерство оборони РФ – 2011 – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pircenter.org/media/content/files/9/13480921870.pdf> .
2. Д. Дарчевська “The anatomy of Russian information warfare“ [Електронний ресурс] – Центр європейських досліджень – 2014 – Режим доступу до ресурсу: https://www.files.ethz.ch/isn/181102/PW42_the_anatomy_of_russian_information_warfare.pdf

ВОЗНЯК С. І.,
аспірантка,
асистентка кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

ЗМІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ

Двадцять перше століття без усіляких вагань можна назвати століттям інформаційних технологій. Впевнено можна сказати, що ЗМІ мають тотальний вплив над людською свідомістю, адже вони практично оточили людину. Ми проміняли наше звичне життя, яке великою мірою завжди залежало від спілкування з живими людьми, на інше – технологічно-інформаційне.

Ще Г. Ласуелл виділив наступні чотири основні функції ЗМІ: спостереження за світом (збір і поширення інформації); редагування (відбір і коментування інформації); формування громадської думки; поширення культури. Іншими словами, ЗМІ забезпечують розширену форму людської комунікації. До всього цього потрібно додати ще одну найважливішу їх функцію – функцію політизації суспільства та широких верств населення. Преса, радіо, телебачення претендують на виконання функцій «сторожової собаки громадських інтересів», на те, щоб бути «очима і вухами суспільства».

Протягом тривалого періоду для широкої публіки головним джерелом інформації служила преса – газети й журнали. Спочатку багато з них виникли як органи тих чи інших політичних партій або в тій чи іншій формі були залучені в політичний процес. Значення мало й те, що вони пропонували не тільки політичну і економічну інформацію. Надаючи також матеріали розважального характеру і місцеві новини, вони привчали простих людей розглядати себе в якості частини більш широкого світу, що реагує на ті події, що відбуваються в ньому. Радіо і телебачення значно розширили можливості експлуатації масових комунікаційних процесів в політичних цілях.

Винахід радіо наприкінці XIX ст. радикальним чином і назавжди змінив механізм поширення інформації, зробивши можливим передавати її через державні кордони і на далекі відстані. До початку і в період Другої світової війни радіо стало одним з головних засобів політичної мобілізації суспільства і найважливішим інструментом пропаганди. Ще більше зросла його роль у післявоєнний період, коли винахід поширився практично в усі куточки розвинених країн. За своєю значимістю радіо поступово стало поступатися тільки стрімко зростаючому в силі телебаченню. Для телебачення період від виникнення до перетворення у

важливий інструмент політики виявився ще коротшим, що пояснюється головним чином бурхливими темпами його розвитку і поширення.

Але всі ЗМІ об'єднує здатність до прямого зв'язку з громадськістю, ніби минаючи традиційні інститути зв'язку, такі як церква, школа, сім'я, політичні партії і організації тощо. Саме ця здатність і використовується політичним діячем і політичною партією для мобілізації масової підтримки своєї програми, своїх членів, тощо.

Віра у всемогутність телебачення настільки велика, що деякі політичні діячі вважають, що той, хто контролює телебачення, контролює всю країну. Зрозуміло, в усіх цих міркуваннях присутній елемент перебільшення. Але фактом є те, що сучасну політику неможливо собі уявити без преси, радіо і телебачення.

Важлива роль ЗМІ й у формуванні іміджу політика. Політики намагаються зберегти свій позитивний імідж, показати себе з кращого боку, а іноді й очорнити своїх опонентів. І саме ЗМІ є інструментом для цього.

Роль ЗМІ у проведенні виборчих перегонів важко переоцінити. Саме через них кандидати борються за вплив на виборців та їх підтримку, поширюють необхідну інформацію на відповідну електоральну територію, яка зазвичай має характер передвиборної агітації. Але, на жаль, при проведенні виборів ми часто спостерігаємо зловживання ЗМІ правом на проведення передвиборної агітації.

У виборчому процесі мобілізація можлива й за допомогою специфічного подання інформації засобами масової інформації. Як зазначає О. Колесников, в Україні саме з 1998 р. у виборчих кампаніях починають активно використовуватися засоби масової інформації, зокрема телебачення, у якому політики вбачають якісний засіб комунікації з виборцями.

Зокрема завдяки ЗМІ, напередодні виборів транслюють рейтинги суб'єктів виборчого процесу, що мають значний маніпулятивний ефект щодо частини виборців, схильної до конформізму та підтримки найсильнішого. Саме тому публікація в ЗМІ рейтингів про загальний рівень підтримки виборцями певного кандидата може істотно впливати на настрої невпевнених у собі й своєму виборі або ж недостатньо поінформованих (некомпетентних) громадян. Тому цілком обґрунтованим є твердження про те, що «рейтинги» є не стільки відображенням громадської думки, скільки інструментом її маніпулювання та мобілізації.

Проблема сучасних українських ЗМІ – відсутність їх незалежності. Ідеалом будь-якої держави було би мати велику кількість незалежних ЗМІ, які ніким не контролюються централізовано. ЗМІ повинні оцінювати і передавати події об'єктивно, даючи можливість людям оцінити події критично. Держава, в свою чергу, повинна контролювати засоби масової інформації відповідно до Конституції і діючих законів, щоб нейтралізувати можливі

прояви інформаційної шкоди для своїх громадян. В Україні відсутній законодавчий механізм, який перешкоджатиме монополізації ЗМІ та перетворенню їх в інструмент обслуговування політичних чи економічних інтересів окремих осіб.

Також негативний вплив на ЗМІ має цензура. Саме через цензуру страждає об'єктивність відображуваного в сюжетах матеріалу. Особливо гострі теми, які показують представників влади не з кращого боку, можуть залишитися не порушеними.

Попри всі проблеми, які постають перед сучасними ЗМІ, вони залишаються важливим інструментом мобілізації громадян та засобом формування суспільної думки, який використовує державна влада, політичні партії та громадські організації, політичні лідери.

ГНАТЮК В.В.,
аспірант,
асистент кафедри політології
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

***СУБ'ЄКТИВНІ МЕТОДИКИ В РАМКАХ СУБНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:
УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЇХ СПЕЦИФІКА***

Методична альтернатива щодо вивчення особливостей субнаціональної політики у межах порівняльної політології виражалася у вигляді суб'єктивних (експертних) технік як якісно новий погляд на просторову та феноменологічну форму відображення наукового осмислення територіальних процесів та явищ. На противагу до об'єктивного різновиду, такий тип характеризувався дещо іншим умоглядно-прикладним аспектом, або технічним фокусом. Оскільки для першого, або інституційного, способу найважливішою умовою є виконання формалізації вхідних даних через безпосереднє опрацювання офіційної інформації про ключові суспільно-політичні конструкції/побудови норм та правил, узвичаєних на рівні системи і її підсистем у функціональному профілі.

Натомість для другого, або експертного, шляху релевантним стає оцінювальне, а також кваліфіковане, суб'єктивне відношення знавців територіальної політики у формі суджень стосовно вищезгаданих інститутів. Іншими словами, це – якісне окреслення ситуації, як такі виміри, зокрема електоральний, владний і громадянський, функціонують через бачення людей, що розуміють/осмислюють відповідні процеси і явища у високій мірі самоінтерпретації, тобто комплексне роз'яснення «про» ці інститути, а не персоніфікація «від» їхнього імені (мається на увазі офіційна статистика (публічна інформація) у контексті режимування політики). Знову ж таки отримані дані піддаються математичній формалізації для отримання фінальних результатів, виражених, як правило, у типах субнаціонального політичного режиму.

Попри це, не зважаючи на ґрунтовні дослідницькі підстави стосовно верифікації та валідності наслідків апробації суб'єктивних технік, на кінець другого десятиліття ХХІ ст. процент їх реалізації (кількість спроб) значно поступається інституційним методикам. Зрештою, це пояснюється декількома факторами:

а) відносно високим рівнем складності повної реалізації техніки дослідником самотійно: від моменту побудови конструкції, збору первинної інформації до узагальнення усіх даних та формування висновків. Річ у тім, що цей суб'єктивний спосіб існує в прямій залежності від сторонньої допомоги з боку субнаціональних експертів, з одного боку, та,

якщо виникає така необхідність і можливість, групи помічників для польових розвідок, з іншого;

б) ілюзорною гарантією наявності відповідних локальних експертів для опитування стосовно соціо-політичних процесів у територіальній одиниці. Немає жодних абсолютних підстав, аби бути впевненим у тому, що потрібний респондент взагалі існує на момент аналізу і/або він доречний (релевантний) для набуття такої ролі;

в) значною тривалістю, або часоємністю, виконання методичних фаз. В основному, більша частина всього процесу направлена на отримання первинних даних, тому при їх самостійному зборі існує реальна ймовірність, що науковець витратить колосальні матеріальні, часові та вітальні ресурси, оскільки розвідки такого типу спрямовані на аналіз значного числа випадків, що просторово-територіально немалі, а, як наслідок, наявні об'єктивні затрати на допольові роботи;

г) практичною потребою в оволодінні комунікативно-психологічними навичками ведення та здійснення соціологічних опитувань. Очевидно, що будь-яка апробація експертних методик обумовлює застосування інструменту – інтерв'ю, а це, у свою чергу, стає лакмусовим папірцем у визначенні потенціалу вченого у контексті реалізації форми дослідження, тобто того аспекту, звідки отримуються первинні дані: від офіційно-інституційного до інтеракційно-комунікативного. Як демонструє практика, не усі автори здатні до синтезу відповідних способів аналізу воедино, а частіше всього автономно застосовують їх.

Отже, суб'єктивні (експертні) методики та їх застосування у рамках субнаціональної теми, доволі неоднозначний спосіб вивчення та вимірювання відповідних територіальних процесів та явищ. З одного боку, вони вкрай обтяжливі у контексті часових і ресурсних затрат при їх здійсненні у порівнянні з об'єктивними техніками. Більше того, складні для виконання, оскільки потребують не тільки дослідницького потенціалу, але й сукупності навичок комунікативної взаємодії, тобто вміння безпосередньої співпраці з людьми. З іншого боку, узвичаїлася теза, що самі ці техніки є єдиною альтернативою щодо інституційних шляхів вивчення політики на субдержавному рівні.

ІЛЬНИЦЬКА Д.В.,
аспірантка кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

СУЧАСНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ТУРЕЧЧИНИ ТА ДИНАМІКА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЇ (2014–2020 РР.)

Президент Реджеп Таїп Ердоган та «Партія справедливості та розвитку» (АКП) є правлячою партією в Туреччині з 2002 р. Після того, як спочатку пройшли деякі лібералізуючі реформи, уряд проявив все більшу зневагу до політичних прав та громадянських свобод в останні роки, вчинивши серйозні зловживання в таких областях, як права меншин, вільне вираження поглядів, асоціаційні права, корупція та верховенство права. Статус Туреччини знизився з «Частково вільної» до «Не вільної», рейтинг політичних прав знизився з 4 до 5, а рейтинг громадянських свобод знизився з 5 до 6 через глибоко недосконалий конституційний референдум, який централізував владу в президента, масову заміну обраних мерів з призначеннями уряду, свавільним переслідуванням правозахисників та інших сприйнятих ворогів держави та продовженням чищення державних службовців, які залишають громадян не вагаючись висловлювати свої погляди на чутливі теми. Для визначення політичного режиму Туреччини використовуємо спеціальні методики. .

Згідно з «рейтингом свободи» (розроблений експертами «Freedom House» за програмою «Свобода у світі»/«Freedom in the World») Туреччина у 2014-2017рр. позиціонується як «частково вільна» держава. У 2018-2019 рр. Туреччина здобула показник «5,5» та була класифікована як невільна [1].

Як свідчать показники рейтингу «Economist Intelligence Unit» з 2014 по 2019 рр. Туреччина належала до держав з гібридним політичним режимом.

Аналізуючи свободу преси в Туреччині було проаналізовано показники рейтингу «Freedom and the Media», за класифікацією цієї методики свобода преси у Туреччині у 2013 р. характеризується як «частково вільна», у 2019 р. як «невільна» [2].

Обрання Р.Т. Ердогана на посаду президента Туреччини у 2014 році повністю змінило систему правління з парламентської на президентську республіку після присяги президента Туреччини Р.Т. Ердогана в парламенті у 2018 р. [2]. Після цієї зміни, з кожним роком президент Ердоган лише посилює свій вплив та значущість в політичних колах Туреччини. Аналізуючи Конституцію Туреччини, можемо стверджувати, що після зміни форми правління з парламентської форми до президентської республіки більшість повноважень зосереджується в руках президента як глави держави.

Аналізуючи судову гілку влади, слід зазначити, що головним органом судової гілки влади в Туреччині є Рада суддів та прокурорів Турецької Республіки. Згідно з чинним законодавством рада суддів призначається спільно Президентом і Парламентом, четверо суддів призначає президент, семеро – парламент за поданням президента [3].

Отож, більшість повноважень щодо формування виконавчої влади, судової та законодавчих ініціатив знаходяться в компетенції президента Туреччини.

Важливим фактором трансформації політичного режиму Туреччини є й зміна партійної системи: з достатньо прозорої плюралістичної до обмежено-плюралістичної з елементами зосередження усієї повноти влади у пропрезидентської «Партії справедливості та розвитку». Аналізуючи партійну систему Туреччини, можемо зробити висновок, що вибори 2015 р. до парламенту, стали певним каталізатором зосередження усієї повноти влади в руках президента Ердогана та його партії. Проте, конфлікти, нестабільне економічне становище, спроба військового перевороту та фактичне зосередження в руках президента усіх гілок влади стало причиною значного зменшення довіри до «Партії справедливості та розвитку». Президентство Р.Т. Ердогана ознаменувалось значними порушеннями щодо права свободи преси, прозорості державного апарату. Отож, слід зазначити, що одразу після здобуття посади президента Туреччини, Ердоган взяв курс на тотальне відчуження та закритість державного апарату від ЗМІ. Неодноразові заяви президента, що: « демократія – неможлива разом з медіа» лише підтверджують політику президента.

Сьогодні більшість інтернет та друкованих видань в Туреччині контролюється інформаційним агенством «Анадолу», яке підпорядковане правлячій партії в Туреччині. Опитування населення свідчать про те що медіа, які належать цьому агенству однобічно висвітлюють усі події в суспільстві та політичному житті держави. Про це, свідчить і критика опозиційних ЗМІ, які стверджують, що однакові заголовки усіх видань в державі з похвалою президента є показником контролю держави над засобами масової інформації. Соціологічне опитування «Edelman Trust Barometer» зазначає, що рівень довіри в турецького населення до ЗМІ у 2018 р. знизився на 3%, а у 2019 р. на 4,5%. Згідно звіту організації «Reuters institute» 49% громадян Туреччини вважають, що всі новини та повідомлення є фейковими та повністю контролюються владою Туреччини. В рейтингу організації «Репортери без кордонів» Туреччини зайняла 157 місце. В доповіді було зазначено, що Туреччина є в'язницею для працівників сфери медіа.

Комітет захисту журналістів (CPJ) повідомив, що Туреччина є лідером у світі серед країн з ув'язненими жінками журналістами.

Згідно доповіді організації Freedom House «Freedom of the press» у 2013 р. Туреччина класифікувалась як «частково вільна держава». Вже у 2014-2017 рр. Туреччина класифікувалась як невольна держава, при чому рівень показників з кожним роком стає вищим. До прикладу, в 2014 р. показник становить «65», а в 2017 р. – «78» [3].

Також згідно, рейтингу свободи мережі Туреччина класифікується як невольна країна (2014-2017 рр.).

Згідно з аналізом організації «Репортери без кордонів» RFS в 2019 р. Туреччина посідає 157 місце в рейтингу організації.

Характеристику політичного режиму можемо здійснюємо наступним чином: режим Туреччини у 2014-2015 рр. можемо класифікувати як гібридний політичний режим, з 2015 р президент Р.Т. Ердоган здійснював політику впровадження в державі президентської форми правління та уже з 2015 р., тобто від фактичного зосередження в руках Р.Т. Ердогана усієї повноти влади, класифікувати політичний режим Туреччини можемо як змагальний авторитаризм, в якому політичні інститути та вибори виступають певним механізмом узурпації влади. Політичний режим Туреччини у 2019-2020 рр. все більше тяжіє до класичного авторитаризму.

Політичний режим Туреччини характеризується закритістю політичної системи, недотриманням прав та свобод людини, зосередженням влади в руках правлячої верхівки та придушенням опозиційних виступів. Це спричинило узурпацію влади в руках президента Р.Т. Ердогана, зміну зовнішньополітичного курсу країни та швидку зміну політичного режиму з демократичного на авторитарний. Вектор зовнішньої політики Туреччини зазнав глибоких змін від початку президентства Р.Т. Ердогана. В основному, можна побачити, що позиція як населення, так і влади не є чітко окресленою. Турецька позиція все ще знаходиться на роздоріжжі між двома світами: Європою та Близьким Сходом.

Список літератури

1. Freedom in the World 2018 [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world>.

2. Freedom of the Press 2013 Maps [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2013/middle-east-volatility-amid-global-decline>

3. Turkey's Constitutional Reform [Електронний ресурс] // TRT World Research Center. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.trtworld.com/referendum/images/key/research.pdf>.

КЛИМ Р.Д.,
аспірантка кафедри політології та державного управління
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці

ОСОБЛИВОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЯ

Корупція є однією з найголовніших проблем сучасного світу, адже немає такої країни, де б корупція була повністю викорінена. Жодна із соціально-політичних і економічних систем не мала, не має і не може мати повного імунітету до корупції, однак відмінність різних держав полягає не в наявності чи відсутності корупції як такої, а в її масштабах, характері корупційних проявів, впливі корупції на суспільні процеси. Враховуючи євроінтеграційний курс України, певний інтерес викликає досвід Республіки Болгарія (РБ) у розробленні механізмів боротьби з корупцією. Процес приєднання до ЄС став важливим чинником розвитку антикорупційної політики РБ. Тиск, а також всебічна допомога в розробці антикорупційної політики Європейської комісії, мотивували болгарський уряд до адаптації національного антикорупційного законодавства до вимог міжнародних антикорупційних актів [5, с. 60].

Зазначимо, що в Болгарії також була оновлена система антикорупційних органів, зокрем при Раді Міністрів РБ створена Національна рада з антикорупційної політики. Відповідно до законодавства Рада виконує такі функції: координує розробку та оновлення проектів стратегій, програм і планів у галузі попередження і боротьби з корупцією; здійснює моніторинг і звіти про виконання прийнятих відповідних стратегічних і програмних документів та організовує незалежні зовнішні оцінки їх виконання; обговорює результати реалізації політики по боротьбі з корупцією та пропонує заходи щодо підвищенню їх ефективності; обговорює інформацію і конкретні проблеми в реалізації антикорупційної політики; обговорює і дає висновки щодо аналізів і доповідей, що мають відношення до боротьби з корупцією; вносить пропозиції про внесення змін до законодавства з метою ефективного проведення політики запобігання та боротьби з корупцією; заслуховує представників установ в контексті розробки і здійснення заходів щодо запобігання та боротьби з корупцією [2]. Крім того, для протидії і боротьби з корупцією в кожній із галузей влади діє окремий антикорупційний орган: Національна антикорупційна комісія Болгарії – попередження та боротьба з корупцією в законодавчих органах влади; Антикорупційний комітет судової системи; Комітет із попередження і протидії корупції при Раді Міністрів. Для координації дій та узгодженості заходів антикорупційної політики вищезазначених органів у складі Національної ради створено Раду з координації антикорупційної діяльності. Також під час реформування системи органів було враховано зростаючу роль

громадянського суспільства та створено Громадянську раду Національної ради із антикорупційної політики [1]. Однак, незважаючи на позитивну антикорупційну динаміку, проблема боротьби з корупцією й досі є актуальною для Болгарії. Так, за обрахунками 2019 р. індексу сприйняття корупції РБ посідає 74 місце [7]. У звіті Трансперенсі Інтернешнл зазначається, що в Болгарії багато громадян не довіряють політичним установам і не відчують себе добре представленими в процесі прийняття рішень у країні. Маючи слабкий контроль над фінансуванням політичних партій та недієвий механізм стримувань і противаг, Болгарія також не має незалежних та прозорих ЗМІ [6]. Зауважимо, що політична корупція в Болгарії вражає своїми розмірами. Корупція настільки глибоко «в'їлась» у систему функціонування держави, що болгари кажуть: у країні немає мафії, тому що болгарська держава сама по собі – це мафія [4, с. 199]. Часті корупційні скандали, які відбувалися тут ще з 1990-х і не припинилися до цього часу, зумовили хронічну недовіру болгар до політико-управлінських інституцій та місцевих еліт. Прикладами можуть слугувати ситуації 2014 р., коли до банкрутства був доведений Корпоративний торговий банк – один із найбільших банків РБ, а також березня 2019 р., коли кілька чиновників правлячої партії Громадяни за європейський розвиток Болгарії (ГЄРБ) опинилися в центрі корупційного скандалу, який був названий «Апартменгейт».

Також варто звернути увагу, що найбільша кількість випадків топ-корупції в Болгарії стосується тендерів для державних установ, які проводяться непрозоро. Завдяки журналістським розслідуванням і зусиллям «третього сектора» громадськості стають відомі численні приклади отримання членами родин чиновників переваг при розподілі державних замовлень, але проблема полягає в тому, що після оприлюднення інформації болгарська влада зазвичай не вдається до необхідних процесуальних дій, а громадськість бурхливо не протестує [5, с. 61]. На думку І. Кушнар'ова, серед причин «живучості» та не досяжності для закону політичної корупції в Болгарії є тотальне кумівство. Кожна новообрана влада призначає «своїх людей» на ключові посади в управлінні державою. Тому будь-яке судове переслідування вищих і вже колишніх чиновників кваліфікується як «політичне переслідування» і ніколи не закінчується доведенням вини та покаранням. Гучні судові процеси тягнуться роками; тих, кого ще нещодавно гучно арештовували та звинувачували, болгарські судді повністю виправдовують, їхні справи «заморожують» або взагалі закривають, а фігуранти таких справ знову висувуються на виборні посади [3, с.60]. Прикладом є лідер ГЄРБ Бойко Борисов, який незважаючи на корупційні підозри тричі призначався прем'єр-міністром РБ, а його політична партія отримала перемогу на позачергових парламентських виборах 2017 р. та місцевих виборах 2019 р.

Отже, ми можемо зробити висновки, що вступ до ЄС сприяв прийняттю нового антикорупційного законодавства та створенню низки органів в РБ для протидії і боротьби з корупцією в системі державного управління. Однак, досі політична корупція є іміджевою характеристикою Болгарії, яка суттєво знижує ефект від фінансової допомоги ЄС. Корупційні викриття часто знівельовуються подальшою байдужістю як влади, так і громадськості. Тому констатувати сьогодні успіхи Болгарії у мінімізації корупційних практик, а також значну роль болгарського суспільства у цьому процесі не можемо.

Список літератури

1. Гжибовська Т. С. Антикорупційна політика в країнах Східної Європи: досвід для України // Вісник Маріупольського державного університету: зб. наук. праць. – Маріуполь: Маріупольський держ. у-т, 2019. – Вип. 25. – С. 83-93. – (Серія: Історія. Політологія) – URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5489/1/Gzhybovska.pdf>
2. За създаване на Национален съвет по антикорупционни политики : Постановление на Министерски съвет на Република България от 29.05.2015 № 136 (именения от 26.06.2015 № 160; именения от 123.02.2017 № 4). – URL: <http://anticorruption.government.bg/content.aspx?p=14>
3. Кушнарџов І. В. Інструменти боротьби з політичною корупцією у країнах Центральної та Східної Європи: оцінка ефективності на прикладі Румунії та Болгарії / І. В. Кушнарџов // Політикус. – 2017. – № 4. – С. 58–61. – URL: [file:///C:/Users/123/Downloads/polit_2017_4_14%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/123/Downloads/polit_2017_4_14%20(1).pdf)
4. Кушнарџов І. В. Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація: монографія. Київ: Видавництво «Юридична думка», 2018. 408 с
5. Наумкіна С.М., Кабанцева І.А. Антикорупційні ініціативи болгарського громадянського суспільства: оцінка впливу на системну корупцію // Вісник ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. – Вип. 3. – С. 58-64– (Серія: Політичні науки) – URL: [file:///C:/Users/123/Downloads/6363-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-12776-1-10-20190315%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/123/Downloads/6363-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-12776-1-10-20190315%20(2).pdf)
6. Рудік Н.М. Боротьба з корупцією в державах-членах ЄС крізь призму «Індексу сприйняття корупції» Трансперсі Інтернешнл // Публічне адміністрування: теорія та практика, 2019. – Вип. 2(22). – URL: [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2019-02\(22\)/5.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2019-02(22)/5.pdf)
7. Corruption Perception Index 2019 Bulgaria. – URL: <https://www.transparency.org/en/countries/bulgaria>

СТОЯНОВСЬКИЙ О.
*аспірант кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

ПРОБЛЕМА ВІДКРИТОСТІ У ТВОРЧОСТІ Ю. ГАБЕРМАСА

Атрибутом й необхідною умовою сучасного демократичного суспільства є відкритість політичної влади, яка реалізується через публічну сферу та різні види комунікації держави і громадянського суспільства, окремих груп населення й осіб між собою тощо. Водночас сфера відкритості в цивілізованих суспільствах вимагає відповідної поведінки і містить не лише гуманітарний і демократичний потенціал, а й несе у собі приховані загрози існування соціуму. Для з'ясування сутнісних рис поняття «відкритість» у всьому багатстві її форм і проявів, а також розуміння процесу її історичної еволюції, важливе значення має науковий доробок німецького філософа і соціолога Ю. Габермаса, викладеного ним у праці «Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство», що побачила світ в українському перекладі у 2000 р.

Як зазначає інший видатний соціолог сучасності В. Парсонс, «ідеї Габермаса мають далекосяжні наслідки і для теорії, і для практики. На теоретичному рівні вони наголошують на необхідності більшої уваги до мови, дискурсу й аргументації. На практичному рівні теорії Габермаса... вказали на необхідність пошуку нових аналітичних методів та інституційних процесів, що можуть слугувати для розвитку інтеркомунікативного підходу до формулювання і здійснення публічної політики» [2, с. 65].

Відзначаючи евристичний потенціал концепції «відкритості» Ю. Габермаса, інші західні вчені К. Крос і Р. Гакет, зазначають, що вона втілює ідею спільноти громадян, що як рівні збираються на форму у межах громадянського суспільства, яке не залежить ні від держави, ні від приватних інтересів. Саме в публічній сфері, в цьому місці та на цьому форумі, відбуваються раціональні дебати та дискусії, тобто громадяни беруть участь у політичному житті спільноти. Таким чином, ідея резонуючої публічної сфери як необхідної риси ліберально-демократичного устрою пов'язана з поняттями суспільних інтересів, адекватної інформації та свідомої дискусії [1, с. 10].

Принцип відкритості, що застосовується в політиці демократичних країн, має свою специфіку і вирішальним чином впливає на її здійснення через політичну боротьбу і парламентське представництво політичних партій. Так, аналізуючи тенденції розвитку сучасного партійного будівництва і ролі політичних партій у парламенті, Ю. Габермас зауважує, що парламент має тенденцію перетворюватися на штати, де збираються до купи пов'язані інструкціями уповноважені представники партій, щоб здати на реєстрацію вже

прийняті рішення. Для такого статусу депутата вже не характерна співучасть у резонерській публіці загального штибу. Відповідно до цього, сам парламент з установи для дебатів стає установою для демонстрування, бо тільки парламентського підтвердження замало для формально розробленого за зачиненими дверима наказу; парламент має ще прислужитися для демонстрації волі партії назовні. Із зібрання мудрих, обраних як окремі особистості із привілейованих верств – таких, хто намагається переконувати шляхом аргументації під час відкритого для громадськості обговорення із сподіваннями, що так ухвалене більшістю рішення мало б бути істинним і правильним для народного добробуту, парламент перетворився на відкриту трибуну, з якої перед усім народом, котрий бере особливу участь у цій відкритості через радіомовлення і телебачення, уряд і партії, які його підтримують, пропонують народові й відстоюють перед ним свою політику, а опозиція у такій самій відкритості піддає цю політику іспитові й розгортає свою альтернативну політику [3, с. 258].

Ю. Габермас зазначає, що, перед розширеною відкритістю процес обговорення став стилізований під естрадну виставу. Публіцистика втрачає критичну функцію на користь демонстративної, навіть аргументи замінені на символи, на що знов-таки можна відповідати не аргументами, а їх умовними позначеннями [3, с. 259]. Для уряду індекс популярності служить мірилом того, наскільки під його контролем перебуває думка населення «у власній кухні», або скільки ще слід для своєї команди лідерів додатково підкинути оприлюдненням, спроможного конвертуватися в популярність. Популярність як така не тотожна оприлюдненню, однак без останнього годі утримати її тривалий час: настрої, які її визначають, – це залежна перемінна тимчасово підтасованої відкритості, хоч в жодному разі не залежить тільки від неї [3, с. 272].

На прикладі трансформації функцій парламенту «стає очевидною сумнівність відкритості як організаційного принципу державного ладу – публіцистика з принципу надання (з боку публіки) критики була переналаштована (з боку демонструючих інстанцій та асоціацій, передусім партій) на принцип керованої інтеграції». Популістській налаштованості парламентської відкритості відповідає споживчо-культурницька налаштованість правової відкритості [3, с. 259 – 260]. Учений із сумом констатує, що відкритість, «затиснута суспільними організаціями, віддана під утиски колективних приватних інтересів», тільки тоді, через задіяння політичних компромісів, зможе виконувати функції політичної критики і контролю, коли вона сама беззастережно підпорядкована умовам оприлюднення, тобто знову стає відкритістю у прямому розумінні слова.

Питання відкритості, у контексті справжньої публічної дискусії (резонерства), Ю. Габермас пов'язує із питанням, яке на першій погляд не має нічого спільного з публічною

сферою. Йдеться про внутріпартійну демократію. Він пише, що останнє можливо, якщо політичні партії, «передусім у своїй внутрішній побудові мають бути організовані за принципом відкритості та інституційно уможливлувати внутрішню партійну (відповідно всередині асоціації) демократію – дозволяти безперешкодну комунікативність та відкрите резонанство». Відтак пов'язаність такої організаційної відкритості з відкритістю усїєї публіки має здійснюватися через оприлюднення (публіцистику) внутрішніх подій у партії чи асоціації [3, с. 260 – 262].

Ще однією важливою у плані методології дослідження сфери відкритості проблемою, є питання перетворення дискурсу, який проповідують відповідні ЗМІ у своєрідну ідеологію, яка прийшла на заміну справжнім ідеологіям. Інсценізація політичної відкритості, періодично оновлювана залежно від виборців, зазначає німецький вчений, якраз добре вкладається у схему, яку ми бачимо в формі розпаду громадянської відкритості. Передусім «це інтеграційна культура, яку підготували та поширювали засоби масової інформації, хоч за своїм сенсом вона не політична, але насправді політична ідеологія. Ідеологія в подібній так званій споживацькій культурі зорієнтована і здійснює своє колишнє призначення начебто на глибшому рівні усвідомлення, тобто змушує до конформізму ситуативно». Така хибна свідомість, на відміну від політичної ідеології XIX ст., вже не полягає у самоузгоджуваному контексті уявлень, а у контексті видів поведінки; а його практична сутність – це система керованих іншими споживацьких звичок. Те, що при цьому й надалі вважається свідомістю – не що інше, як псевдореалістичне відображення реальних обставин на її поверхні [3, с. 269–270]. Водночас світові практики залучення громадян до громадської та політичної участі через соціальні мережі продемонстрували, що віртуальний комунікативний простір є одним із сприятливих середовищ формування громадянської ідентичності і має потужний потенціал суспільної самоорганізації, який може бути успішно використаний для зміцнення громадянського суспільства, а також у політичних цілях – модернізації усїєї системи суспільних відносин.

Список літератури

1. Крос К., Гакет Р. Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах: перспективи конкуренції / пер. з англ. Р. Ткачук. Київ: Основи, 2000, 142 с.
2. Парсонс В. Публічна політика. Вступ до теорії й практики аналізу політики; пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 550 с.
3. Хабермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / пер. з нім. А. Онишко / Центр гуманітарних досліджень ЛНУ імені Івана Франка. Львів: Вид-во «Літопис», 2000. 318 с.

ЗАЛЕВСЬКА Ю.А.,
студентка Інституту гуманітарних та соціальних наук
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів

ПРОБЛЕМИ ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПРИ ЗАЛУЧЕННІ І ВИКОРИСТАННІ УКРАЇНОЮ ***МІЖНАРОДНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ***

Складно оцінити реальний вплив на соціально-економічні перетворення в Україні проектів та програм від міжнародних донорів Існуючі методи оцінювання ефективності допомоги можна умовно згрупувати за порядком збільшення аналітичної потужності: експертно-описові (експертний метод, метод конкретної оцінки ефективності), методи визначення потенціалу поліпшення ефективності (бенчмаркінг одиничних витрат та порівняльний аналіз інших показників часткової ефективності, метод відстежування витрат, фінансовий аналіз, порівняльний рейтинг зацікавлених сторін) та методи порівняння ефективності всіх втручань (аналіз витрат і вигід, метод ефектів, аналіз ефективності витрат) [5, с.132]. У світовій практиці головним показником ефективної роботи міжнародної технічної допомоги (МТД) є створені на її основі товари та послуги, які продовжать існувати на ринку після завершення проекту. Однак, багато економістів прийшло до висновку, що не існує тісного взаємозв'язку між сукупними розмірами допомоги та економічним зростанням. Дослідження впливу МТД на розвиток окремих регіонів і галузей в процесі структурної трансформації України в умовах європейської інтеграції стає ще більш актуальним. Технічна допомога неодноразово піддавалася критиці не лише в нашій країні, що стало стимулом для зміни її концепції, а саме традиційного значення «трансфер навичок» на стратегічний – «розвиток потенціалу» з посиленням акценту на підвищення його ефективності [1]. Наукова спільнота не може прийти до єдиної думки, адже одна її частина вважає допомогу з боку країн-лідерів більшим чином політичним інструментом, ніж «благими намірами», які не можуть позитивно вплинути на динамку розвитку перехідних економік [2, с.536]. Інша – дотримується принципу, що розвинені та заможні країни мають етичний обов'язок допомагати менш розвиненим, бідним, що у зв'язку із зростанням взаємозалежності у світі та досягненням більшої соціальної рівності є пріоритетом довгострокових інтересів самих розвинених країн [3, с. 103]. Зазвичай країни, які надають МТД, хочуть заручитися політичною підтримкою лідерів суспільної думки та мати економічну вигоду. Наприклад, якщо подивитися на основних донорів МТД ЄС та США, очевидно є політична вигода – противага Росії та економічна – це розширення ринку збуту для їх товарів, перенесення своїх виробництв в Україну з дешевою робочою силою та великою сировинною базою. За даними

статистики [4], у 2017 р. в Україні реалізовувалося 547 проектів міжнародної допомоги на загальну суму понад 5,7 млрд. дол. США. Співробітництво в контексті надання МТД здійснювалося із понад 15 країнами, найбільшими серед яких є США, ЄС, Канада, Німеччина, Швеція, Швейцарія, Японія, Данія. Також співпраця проводилася з понад 20 міжнародними організаціями (найбільші – ООН, Світовий банк, ЄБРР та інші).

Основною тотальною проблемою в одержанні Україною МТД є дуже низька ефективність і малий та неясний вплив на різні сфери діяльності. З одного боку, це можна зв'язати із внутрішніми проблемами України, через те, що інституціональний базис залучення та використання Україною МТД є недосконалим, а порядок адміністрування має істотні правові та організаційні прогалини. На все це також накладається бюрократичне затягування у різних процедурах оформлення документів, тому створює інші проблеми: немає прозорості у здійсненні політики щодо втілення проектів МТД; майже нульовий рівень зацікавленості окремих бенефіціарів та реципієнтів міжнародної допомоги високоякісному нагляду за проектами; неякісне використання ресурсів тощо. З іншого боку, вагомими проблемами донорів є низький рівень отриманої інформації з регіонів, галузей та реципієнтів МТД. Також неузгодженість із пріоритетами розвитку країни проектів МТД.

Список літератури

1. Sokol D. D. An Empirical Evaluation of Long Term Advisors and Short Term Interventions in Technical Assistance and Capacity Building. Available at: <http://www.coleurope.eu/content/gclc/documents/GCLC%20WP%2002-08.pdf>.
2. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): монографія / за заг. ред. В. М. Князева. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 680 с.
3. Васильєва М. О. Нова парадигма ефективності зарубіжної допомоги розвитку. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2010. Вип. 93, Ч. 1. С. 103– 107.
4. Інформація щодо міжнародної технічної допомоги, що надається Україні, за результати проведеного МЕРТ моніторингу проектів у другому півріччі 2017 року URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/minekonomrozwitku-oprilyudnilo-zvit-shodo-mizhnarodnoyi-tehничnoyi-dopomogi-dlyaukrayini-u-2017-roci>.
5. Плоский К. В. Міжнародна технічна допомога як міждисциплінарна науково-практична проблема. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 129 – 139.

ШВЕЦЬ В.О.,
студентка філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ПРАКТИЧНА ОСНОВА ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СУСПІЛЬНИЙ РЕГУЛЯТИВ

Дискусії щодо трактування ідеології, її місця та ролі в суспільному та політичному процесі зумовлені її мінливістю, багаторівневістю та неоднозначністю. Така поляризація термінологічних конотацій є причиною проблемності самого процесу дослідження феномену ідеології. Ідеологію можуть трактувати як «хибну реальність», як кон'юнктуру дискурсу та влади або як стійкі переконання, що скеровують до конкретних дій. Деякі із цих визначень можуть бути навіть взаємосуперечливими: якщо ідеологія захищає інтереси певної панівної групи, то яким чином вона тоді може претендувати на глобальність та загальність у творенні смислів та трактуванні реальності.

Ми переконані, що для того, щоб з'ясувати, яким саме чином можна трактувати категорію «ідеологія», необхідно звернутись до історії виникнення цього феномену.

Звертаючись до етимології слова, ми бачимо, що «ідеологія» має давньогрецьке походження та трактується як «наука про ідеї». У науковий обіг це поняття було введене французьким вченим А. де Трасі. Він тлумачив ідеологію як науку про людське мислення та суспільні ідеї, яка повинна знайти пояснення у світосприйнятті та явищах свідомості через засади етики, моралі, політики. Тобто на початку свого зародження як наукового терміну поняття «ідеологія» не сприймалось як щось добре чи погане, а радше вводилось в тогочасний дискурс для кращого розуміння процесу виникнення ідей та мало фокусуватися на тому, що відрізняє людину від решти тварин – «здатності мислення» [1, с. 23].

Звідси, основою для визначення політичної ідеології є конкретні *ідеї*, а не лише світоглядні та ціннісні переконання. При чому, ми вживаємо ідеї не в Платонівському розумінні, а в значенні «намір» або «план» або як безпосередній продукт сприйняття, думки та розуміння. Ідеї працюють як так звані «дорожні карти», кінцевим пунктом призначення яких є конкретні цілі. Інституціалізуючись, вони допомагають координувати стратегічну взаємодію в межах політичної сфери. Якщо іти за такою логікою, *політична ідеологія* це – сукупність конкретних норм та алгоритмів дій, які задають вектор для державного та суспільного розвитку. Вона створює фундаментальну систему цінностей суспільства і держави та формулює стратегічні цілі.

З'ясувавши, що основою для політичної ідеології є сукупність ідей, ми можемо перейти до дослідження, яким же саме чином ці ідеї функціонують в політичному житті. Американські політологи-неоінституціоналісти, Дж. Голдштейн та Р. Когейн, у своїй спільній праці «Ідеї та зовнішня політика», досліджуючи вплив ідей на політичний процес крізь призму теорії раціонального вибору, визначають ідеї як вірування чи переконання, що, залежно від рівня, можуть різною мірою впливати на політичний процес. Вони виокремили три основні способи функціонування ідей:

1. *Ідеї як орієнтир* – дослідники порівнюють ідеї із «дорожньою мапою»: в умовах невизначеності, дезорієнтації або браку інформації ідеї спрямовують акторів під час вибору ними стратегії реалізації своїх інтересів і визначають напрями їхньої діяльності. Як основні механізми тут виступають каузальні вірування, що частково знімають проблему невизначеності, задаючи патерни досягнення поставлених цілей, а також принципи переконання, що, надаючи діям морального забарвлення, дають змогу акторам вдаватись до рішучих кроків за відсутності можливості до кінця прорахувати їхні наслідки. Таким чином актор залишається на тому шляху, який диктує логіка обраної ідеї. Після вибору однієї із ідей або їх сукупності, цей орієнтир дещо обмежує подальший вибір, адже він виключає інші інтерпретації реальності, що певною мірою полегшує орієнтування в плюралізмі наявних переконань.

2. *Ідеї як координаційні точки* – вони сприяють ефективності та результативності навіть за умови відсутності рівноваги у політичній системі. Ідеї впливають на стратегічну взаємодію між різними стейкхолдерами, сприяючи ухваленню спільних рішень або об'єднання у коаліції задля досягнення більш ефективних результатів. Хоч вирішальну роль тут відіграють матеріальні інтереси учасників політичного процесу, але можливість налагодження якісної комунікації між ними визначається саме ідеями.

3. *Ідеї як інституції* – ідеї, втілені у нормах та правилах, тобто набувши статусу інституцій, безпосередньо впливають на перебіг політичного процесу. Ідеї, закладені в інститути теж можуть мати вплив на поведінку акторів. Таке розуміння дає можливість зрозуміти опосередковану роль політичних інститутів у системі взаємодії між ідеями та політикою [2, С. 13-17].

Таким чином, ми бачимо, як ідеї або їх сукупність можуть впливати на політичний простір трансформуючись у політичну ідеологію. Проте ми не можемо і оминати увагою і той факт, що власне сама ідеологія не передує соціальному світові та його політичній складовій й не є вторинною щодо них, а постає *іманентною* складовою – соціально-політичним механізмом, що не лише є пасивним утворенням, а і сам забезпечує відтворення

соціальної реальності. Таким чином, не лише ідеї можуть впливати на політичне життя, а і політична сфера може визначати та формувати ідеї. Вірування та переконання можуть впливати на побудову або перебудову системи політичних цінностей та інтересів, але самі ж мають формуватися на основі суспільно-політичного контексту у процесі комунікації. Такий взаємозв'язок і створює політичну ідеологію.

Отже, «ідея» в межах політичного процесу постає в ролі певного формотворчого початку, що задає логіку створення концептуальних засад політики, але при цьому і сама є залежною від інституційних чинників та політичних подій, що відбуваються. Сукупність ідей внаслідок їхньої систематизації, інтерпретації та адаптації стають фундаментом для формування програм політичних партій, конструюючи їх цілі в межах реального політичного процесу. Саме так і функціонує ідеологія в межах політичної системи та формується політична ідеологія. Звідси, політична ідеологія – це суспільно-політичний продукт, що виникає внаслідок *взаємодетермінованого* впливу ідей та політики.

Список літератури

1. Лютий Т., Ярош О. Ідеологія: матриця ілюзій, дискурсів і влади. Київ: НаУКМА, 2016. 200 с.
2. Goldstein J., Keohane R. Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions and Political Change. Ithaca: Cornell University Press, 1993. 79 p.

БОРТНІКОВА А.В.,
доктор політичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В ПОЛІТИЦІ
Г. ЮЗЕВСЬКОГО

Організацію самоврядування на Волині неможливо розглядати поза діяльністю Г. Юзевського, який був волинським воєводою в 1928-1938 рр., та проведенням ним «волинської політики» («волинського експерименту»). Її основні положення накреслено ним під час наради керівників східних воєводств Польщі у грудні 1929 р. Там ішлося про інтеграцію приєднаних до Польщі українських земель не шляхом денаціоналізації українців, а через процес «взаємного проникнення обох культур і насичення українських національних елементів відповідними польськими» [5, с. 26]. У програмі передбачено можливість залучення українців до участі у законодавчих органах Другої Речі Посполитої, місцевих адміністраціях, в інститутах самоврядування, кооперативних організаціях тощо.

Як писав у своєму щоденнику Г. Юзевський, на цьому шляху, «...моїми ворогами й ворогами Волині були комуністи. Мав справу з радянською Москвою. Вона не спускала очей з Волині. Ідеться про постійні диверсії. Москва вигадала власну “модель України” й не сприймала жодних інших. ...Ворогом був український націоналізм Східної Малопольщі. Він пронизував Волинь уздовж і впоперек, “завойовував” її. ... Ворогом, який особливо нервував, була польська ендецька ментальність, тобто Стронніцтво народове...» [10, с. 135]. Натомість воєвода мав розуміння й підтримку з боку Ю. Пілсудського.

За словами волинського воєводи, у становленні волинської реальності важливим елементом було самоврядування. Відповідно до засад «волинської політики», у межах наявних можливостей, він «робив усе для того, аби самоврядування було самоврядуванням, крокувало в ногу з життям, реагувало на його потреби. Крім економічних справ, надзвичайно важливих для Волині, ішлося також про польсько-українську співпрацю й співіснування, аби поляки та українці в солтиствах, гмінах, повітових сеймах почувалися комфортно, господарями, впливали на перебіг подій, визначали ситуацію, щоб не було привілейованої й непривілейованої національності. Так зароджувався самоврядний патріотизм, позначений впливом місцевого клімату» [10, с. 147].

Органічною складовою частиною «волинської політики», що її запропонував Г. Юзевський, була концепція відмежування Волині від політичних впливів Східної

Галичини. Обставиною, яку слід брати до уваги передовсім, наголошував він, – «безпосереднє сусідство Волині зі Східною Малополющею – світом польсько-українським, проте відмінним від Волинського. Тут панували інша система, австрійські традиції і войовничо налаштований польський та український націоналізм» [10, с. 55].

Оскільки галицький рух мав яскраво виражене національно-патріотичне спрямування, то волинський воєвода закономірно вважав, що міцні контакти волинських і галицьких українців створюють небезпеку для Польщі. Так народжувалася доктрина «Сокальського кордону» (частина колишнього кордону між Австро-Угорщиною та царською Росією до Першої світової війни; після Ризької угоди він відділив Волинське воєводство від Львівського й Тернопільського). Означена доктрина незабаром стала визначальним чинником польсько-українських відносин на східних теренах Другої Речі Посполитої у міжвоєнний період.

Оцінку природи «Сокальського кордону» дає газета «Волинське слово». У передовій статті «Дещо про Сокальський кордон» ідеться: «Сокальський кордон не повстав би ніколи, коли б галицький провід своєчасно ... зрозумів, що Волинь становить відмінний терен з погляду психічного, релігійного, культурного й господарчого і що тут не можуть бути застосовані ті самі методи політики й тактики, що й в Галичині, тим більше, що й в останній вони дали жалюгідні наслідки» [2 с. 7]. Як писав у своєму щоденнику Г. Юзевський, «Волинський світ був інший, мав свої цінності й можливості, більш наближені до Полісся, Новгородщини, Віленщини. Разом вони становили єдиний край, прикрашений регіональними реаліями, формували спільну “кресовість”, відмінну від галицької. ... Волинь була православна – у Малополющі панувала унія» [10, с. 56, 57].

Проведенню політичної лінії Г. Юзевського на Волині сприяло утворення у червні 1931 р. громадсько-політичної організації – Волинське українське об'єднання (ВУО) та його друкованого органу «Українська Нива», (згодом «Волинське слово»). Зокрема у Декларації, прийнятій на установчому з'їзді ВУО 29 червня 1931 р., наголошувалося, що український народ захищав і захищатиме регіональні цінності Волині й бере активну участь у її розбудові «територіального самоуряду» і виборах до «міських самоурядів», а громадянство обох народів спільно творить відповідні об'єднання. Під час виборів до законодавчих палат Польщі українське населення, «не вагаючись, свідомо голосувало за мішаний список Безпартійного блоку, на якому поруч з польськими діячами стояли українські, що були вірні як загальноукраїнським ідеалам, так і регіональним українським засадам життя Волині, тим засадам, що виходять з самої істоти мирного співжиття двох братніх народів у межах однієї спільної держави» [3, с. 172].

Засновники ВУО ідентифікували об'єднання як позапартійне. Як ішлося в одному із номерів газети «Українська Нива», «ВУО є *безпартійним українським об'єднанням* (курсив – А. Б.), що має лише одну орієнтацію на власні сили української нації» [9]. За оцінкою волинських науковців, створення цього об'єднання не можна оцінити однозначно. З одного боку, поява ВУО відкрила новий напрям національно-конструктивної праці, легальної форми боротьби за свої права. З іншого – ця організація була елементом «волинської політики» Г. Юзевського і об'єктивно порушувала єдність українського національного руху, чим завдала йому відчутної шкоди [4, с. 26].

Роль гаранта аполітичності місцевого самоврядування на Волині мала відіграти воєводська рада, створена на основі розпорядження Президента Польської республіки від 10 січня 1928 р. До її складу входили представники повітових сеймиків і так званих виділених міст, до яких відносився й Луцьк. Її головним завданням були керівництво інвестиційною політикою держави на території краю, розроблення планів розвитку воєводств, а також контроль за функціонуванням органів самоврядування з правом затвердження їхніх бюджетів. Утворення окремого інституту під керівництвом воєводи мало сприяти інтеграції державної адміністрації і самоврядування [8, с. 81].

Із кінця 1920-х рр. за ініціативи Г. Юзевського у більшості міст Волині виставлявся єдиний список кандидатів до міських рад, попередньо узгоджений із воєводським управлінням і старостами. Таким чином, магістрати та міські ради опосередковано потрапляли під контроль державної адміністрації. Показово, що із 284 мандатів на виборах до міських самоуправ у 1934 р., 202 – отримали представники Безпартійного блоку співпраці з урядом, 72 – єврейські політичні партії і жодного – з представників українських національних партій та організацій [7, с. 321].

23 березня 1933 р. прийнято постанову Ради міністрів Другої Речі Посполитої «Про часткову зміну устрою територіального самоврядування». За її положеннями, самоврядування ставало допоміжною інституцією у здійсненні політики державної влади. У містах розпорядчим органом визнавалася міська рада, а виконавчим – міське управління, яке до того часу мало назву магістрат. Здійснено поділ на професійних і непрофесійних діячів самоврядування. В Луцьку кількість обранців до міської ради збільшувалося до 32 осіб; каденція депутатів тривала п'ять років. Постанова розширила повноваження контролюючих органів, яким для міського самоврядування був воєвода: він затверджував вибори президента міста, завіряв рішення міської ради і магістрату, мав право розформувати і раду, й міське управління [6, с. 57, 58].

Науковий інтерес викликає оцінка місцевого самоврядування, яке давали йому тогочасні сучасники. У статті «Самоуряд і громадянство» у громадсько-політичному тижневику «Волинське слово» у липні 1938 р. ішлося, що «самоуряд в Речі Посполитій має подвійний характер: з одного боку, він опікується громадськими справами на даному терені, як і громадськими грошима, будучи залежний від громадської opinio (думки – А. Б.), що може бути вдоволена чи невдоволена керуючими самоуправними органами, а значить приневолює їх рахуватися з настроями населення; з другого боку, в досить широкому обсязі самоуряд заступає державну адміністрацію, що узалежнює його від того чи іншого політичного спрямування органів влади. Ця своєрідна подвійність ролі самоуряду є причиною того, що дуже важко знайти рівновагу поміж одним і другим моментом, оскільки перевага громадських інтересів доводить часто до розходження з інтересами державної адміністрації, а перевага впливів останньої допроваджує самоуряд до розходження з інтересами населення» [1].

Отже, самоврядування у волинських містах під час перебування західних територій Волині у складі Польської республіки у 1919–1939 рр. наслідувало традиції магдебурзького права й було організоване на демократичних засадах, що відповідало республіканському ладу держави. До представницьких органів належали ради, до виконавчих – магістрати, які згодом реорганізовано в міські управління. Попри наявність демократичних принципів і процедур формування й діяльності органів самоврядування в містах, достатньо широке коло їхніх повноважень, рівень політичної суб'єктності місцевого самоврядування на Волині свідомо зведено до мінімуму, а з боку влади забезпечено пильний контроль над їх складом та діяльністю з метою запобігання їх зайвої політизації та перетворення Волині на арену політичної боротьби за національне визволення.

Список літератури

1. Волинське слово. 1938. 31 лип.
2. Волинське слово. 1938. 25 серп.
3. Декларація Волинського українського об'єднання, прийнята на установчому з'їзді ВУО 29 червня 1931 р. Кучерепа М., Давидюк Р. *Волинське українське об'єднання (1931–1939)*: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2001. С. 171–175.
4. Кучерепа М. М., Давидюк Р. П. *Волинське українське об'єднання (1931–1939)*: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2001. 420 с.
5. Кучерепа М. М. «Рідкісний поміж поляків тип джентельмена» (Ян Генрик Юзевський). *Юзевський Г. Замість щоденника*; пер. Юлії Васейко; вступ. ст. Миколи

Кучерепи; післяслово Марека Запура; за заг. ред. Миколи Кучерепи. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. С. 4–44.

6. Малеончук Г. О. Нормативно-правові засади функціонування органів влади та місцевого самоврядування у Луцьку в 1919–1939 рр. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки*. 2013. № 21. С. 53–60.

7. Мартинюк Я. М. Особливості та результати проведення виборів до органів самоврядування Волинського воєводства в 1920–30-х рр. Гурджіївські історичні читання. Київ, 2013. Вип. 6. С. 320–323.

8. Мартинюк Я. М. Повітові сеймики й органи територіального самоврядування на Волині в міжвоєнний період. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки*. 2010. № 1. С. 77–81.

9. Українська Нива. 1931. № 24.

10. Юзевський Г. Замість щоденника; пер. Юлії Васейко; вступ. ст. Миколи Кучерепи; післяслово Марека Запура; за заг. ред. Миколи Кучерепи. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 168 с.

ВДОВИЧИН І. Я.,
доктор політичних наук,
професор кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ (ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ С. ГАНТІНГТОНА)

У передмові до українського видання праці С. Гантінгтона «Політичний порядок у мінливих суспільствах» Ф. Фукуяма наголошує на політичних реаліях, в яких готувалася і вийшла ця праця: «Станом на кінець 60-х років ХХ століття прикладів країн, де допомога американців була успішною, було обмаль. Протистояння комуністичного та західного проектів державотворення в Північному та Південному В'єтнамі зрештою закінчилося поразкою останнього. С. Гантінгтон виступив із думкою про інший можливий шлях – шлях модернізаційного авторитаризму» [1, с. 13].

До певної міри слушні ідеї С. Гантінгтона базувалися на не цілком точному розумінні подій що відбувалися у нього перед очима. «...в політичному плані Північна Корея та Північний В'єтнам рано досягли рівня політичного розвитку та політичної стабільності...»[1, с. 312]. Він зробив доволі неоднозначні припущення, які згодом не підтвердились, а якщо і частково підтвердились, то у той спосіб – що напевне і сам С. Гантінгтон не був би задоволений. Перш за все мова йде про режим Північної Кореї. Це не лише політичні репресії, але й безперервні економічні потрясіння. Щодо В'єтнаму, який був об'єднаний під владою комуністів, теж можна стверджувати, що реформи які там відбуваються свідчать про переваги економічної свободи і потребу у хоча б мінімальному рівні політичної свободи для економічного поступу.

Для пояснення такої ситуації доречнішим є звернення до ідей Ф. Гаєка. Він цілком аргументовано пов'язував рівень свободи з рівнем матеріального благополуччя. Та досягнення цього рівня потребує відповідальності і відваги у захисті свободи, коли її результати ще не очевидні. Тому Ф. Гаєк наголошував: «Навіть заплативши сьогодні високу ціну за свободу вибору, ми створюємо гарантії завтрашнього прогресу, в тому числі матеріального, який перебуває в прямій залежності від різноманітності, бо ніхто не знає, яка лінія розвитку може виявитися перспективною»[3, с. 45].

Ідеї С. Гантінгтона, щодо шляхів модернізації суспільств, що відстали, відображають пошук прагматичного шляху до політичного та економічного забезпечення свободи людини у трагічних реаліях ХХ століття. Перед нами труднощі політичного буття, яке демонструє

складність поєднати певні теоретичні узагальнення і політичну практику. Остання надзвичайно різноманітна і необхідно постійно застерігатися від творення теоретичних висновків поза конкретною історичною, політичною і культурною реальністю.

Сам С. Гантінгтон послідовно підкреслював потребу не просто враховувати емпіричну реальність, а виходити від неї, уникати упереджень, що постають з академічних спрощень. Зокрема, ведучи мову про модернізаційні перспективи України, необхідно не лише враховувати світовий досвід реформування – теоретичних напрацювань і результативність втілення, але й визначити реальний стан в якому перебуває Україна як держава і українське суспільство як спільнота.

Аналіз поведінки правлячого класу в Україні дозволяє зробити висновок, що для меншості його представників домінуючими є раціонально-холодне сприйняття характеру політичних і соціально-економічних відносин. Ця частина цілком свідома свого образу у суспільній, свідома свого паразитарного сенсу буття і прагне його зберегти. Для цього використовує каналізацію критичних емоцій суспільства. Розбурхує критичні настрої, наголошує на вадах пануючих олігархів та чиновників. Та вправно спрямовує емоційну стихію на тих, хто хоча б частково загрожує руйнуванням їх необмеженого свавілля, кругової поруки, безвідповідальності, можливості правити, не несучи відповідальності за негативні результати. Більшість з тих, хто відноситься до правлячого класу, не свідома цієї ситуації. Вона на ній паразитує, але не є суб'єктом, а радше – об'єктом.

Забезпечений прошарок, який є виконавцем чужої волі, не усвідомлює наслідків. Така модель організації суспільства є надзвичайно архаїчною і повертає нас у часи якогось раннього феодалізму, чи в кращому разі передня Французької революції. «Багаті люди, замість інвестувати свої гроші у виробничі активи приватного сектору економіки, витрачали статки на спадкові посади, сама природа яких полягала не у створенні, а лише в перерозподілі багатства. Замість того, щоб зосередитись на технологічних інноваціях, французи вишукували нові способи обдурити державу та її податкову систему» [2, с. 365].

Як бачимо, є значні аналогії з українським сьогоденням. Коли основні зусилля спрямовуються не на досягнення успіху через інновації, а на зайняття позиції, яка надає певний владний ресурс, щоб з його допомогою, забезпечувати матеріальне благополуччя. Яке, у свою чергу, вважається основним виміром життєвого успіху. Тому слід визнати збереження як у свідомості так і в характері соціальних відносин українського суспільства багатьох рис феодальної спільноти. Не менш очевидно є як архаїчність таких відносин, їх непродуктивність так і потреба їх модернізації, здійснення якої є два шляхи: революція і реформи.

У цьому контексті С. Гантінгтон мудро зауважує: «Революції відбуваються рідко, а реформи, мабуть, ще рідше. До того ж, ні те, ні те не є обов'язковим. Країна може просто залишатися в стані стагнації або зазнавати змін, які не можна назвати ні революцією, ні реформуванням» [1, с. 314].

Власне Україна є приклад про який доречно сказати – ні революція, ні реформа. Такий стан обумовлений складним характером політичного і світоглядного протистояння. Воно чітко виражено, гостре, та жодна політична сила, яка представляє той чи інший проєкт реформування України та її стратегічного, геополітичного руху, не має ресурсу для досягнення однозначного успіху.

Часткову відповідь-пояснення дає сам С. Гантінгтон: «Реформи відбуваються рідко хоча б тому, що рідко трапляються політичні таланти, спроможні їх здійснити. Успішному революціонеру не обов'язково бути віртуозним політиком, але успішний реформатор завжди має такий хист» [1, с. 315]. До очевидного факту – слабкості українського правлячого класу – інтелектуальної, характеру та морально-етичної, додаються і вагомні геополітичні впливи, які теж один одного зрівноважують. Тому постає питання про революційний шлях модернізації, який теоретично видається простішим.

І парадоксальний висновок від С. Гантінгтона: «Консервативні, ба навіть реакційні спроби традиційних представницьких органів Європи XVIII століття зберегти й відновити свої привілеї закладали основи для участі мас у політичному житті та народного опору проти деспотії в пізніші часи» [1, с. 127]. Він цілком може видатися дивним для механістичного сприйняття політичного буття та є зрозумілим, якщо усвідомлювати складність людської поведінки і складність наслідків політичних вчинків у віддаленій перспективі. Реальний поступ не досягається лише формальною зміною владних структур. Він потребує тривалої роботи над змінам у свідомості, формування потреб бути самостійним, віддавати перевагу вирішенню юридичних конфліктів об'єктивному судочинству а не персоналізованим зв'язкам. «Розрив між середньовічним і сучасним верховенством права є радше уявним, ніж реальним. І це підтверджується дедалі більше тоді, коли ми розуміємо право як утілення широкого соціального консенсусу в питаннях нормування справедливості. Саме це мав на увазі Гаєк, коли казав, що право передреує законодавству» [2, с. 297].

Для українського сьогодення не менш цікавими є роздуми С. Гантінгтона про земельну реформу за західними лекалами, щоб у ділянки був один власник. «На практиці це означає, що особи, у яких більше багатства та вищий соціальний статус, здобувають виняткові права на землю; натомість ті, хто поступається їм, втрачають свої традиційні привілеї стосовно землі» [1, с.272]. Ми вже у такому перебігу подій переконалися, та більш

очевидним він стане у 2021 році, коли фактичний перерозподіл землі буде легітимізовано і виникне безліч конфліктних ситуацій.

Заслуговує на увагу ще одна його думка з корекцією на правильне прочитання в конкретних політичних, соціально-економічних реаліях України: «В індустріальному суспільстві рівномірний розподіл *доходу* зумовлений економічним зростанням; а в аграрному більш рівномірний розподіл *власності* – це передумова економічного зростання. Саме тому модернізаційним країнам значно важче наростити обсяги сільськогосподарської продукції, ніж промислової; і тому напруга у в селі має значно потужніший революційний потенціал, ніж у місті» [1, с. 274].

Перед нами свідчення складності застосування найкращих аналітичних напрацювань до України, де зростання сільськогосподарської продукції відбувалося швидше ніж промислової. І то всупереч очевидному факту що промисловий потенціал України оцінювався як явно якісніший ніж сільськогосподарський. Такий стан українського суспільства потребує більш уважного і детального аналізу. Українське селянство вже пережило руйнівне «модернізаторство» 20-30-х рр. ХХ століття, і очевидно – знову опиняється у подібній ситуації після 2021 р.

Можливо менш жорстокої «модернізації», яка стане черговим підтвердженням очевидної та послідовно ігнорованої істини – теоретичні «модернізаційні» проекти, не узгоджені з реальністю конкретного соціуму не працюють. Хіба що як інструмент встановлення економічного, політичного, культурного контролю над певною територією, під гаслами модернізаційної риторики. Для подолання цивілізаційного розриву необхідний певний ціннісний, світоглядний ресурс. Поза межами національної самоідентифікації складно переважній більшості забезпечити захист політичних, соціальних, особистих прав.

Спроби сучасних «лібералів» протиставити ці питання, є очевидним посиленням олігархічного капіталу, каналізацією протестних настроїв у безпечно для економічної і політичної влади річище. Не виключено, що частина прихильників «лібертіанства», чії ідеї виразно розходяться з ідеями класичного лібералізму, а точніше – є їх прямим запереченням, займає таку позицію усвідомлено, завдяки «радикальним» гаслам спрямовує потенційно революційний потенціал на творення форм а не змістів. Виконуючи своєрідну, породжену інформаційним суспільством, роль контрреволюційної сили. І підготовлює ситуацію, про яку С. Гантінгтона сказав: «Суспільства, які вливаються в модерний світ без традиційних принципів легітимності і традиційних інститутів влади, особливо сприйнятливі до комуністичних лозунгів» [1. с. 305].

Стислий аналіз роздумів С. Гантінгтона про шляхи модернізації, застосування в Україні інституційних і правових напрацювань західної цивілізації дозволяє зробити висновок, що їхня успішна реалізація неможлива без критичного переосмислення пропонованих реформаторами ідей. Основна вимога – врахуванням контексту українського буття – минулого і сучасного, звільнитися від формальних, теоретичних гасел про «правильне», «зразкове».

Список літератури

1. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах. Київ: Наш формат, 2020. 448 с.
2. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. 2-ге вид. Київ: Наш формат, 2019. 576 с.
3. Хайек Ф. А. Дорога к рабству / Пер. с англ. М. Б. Гнедовского ; предисл. Н. Я. Петракова. Москва: Экономист, 1992. 176 с.

ЖИГАЙЛО Н.І.
*доктор політичних наук,
професор кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів,*
КОХАН М.О.,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів*

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДУХОВНОСТІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Сучасна Україна повною мірою включена в процеси інформатизації суспільства і формування єдиного світового інформаційного ринку. Глобалізація та цифровізація охоплює усі сфери життя та діяльності, у тім числі і освіту. Впровадження новітніх інформаційних технологій значно прискорює процес отримання, обробки, аналізу інформації. Широкий і оперативний доступ до інформації підвищує ефективність її використання, що стає невід'ємним елементом управління усіма інститутами і процесами. Завдяки цьому процесу стала можлива нова синтетична, інтегральна форма навчання – дистанційне навчання. Дистанційне навчання являє собою високотехнологічний продукт науково-технічної революції, що використовує ідею безвідривного обслуговування студентів, чим і пояснюється його активне поширення у всьому світі. Проте разом з тим процеси роботи з інформацією стають малокерованими, а разом із спрощенням доступу до інформації, спостерігається зниження її якості, правдивості, структурованості, відповідності нормам суспільної та особистої моралі.

У зв'язку з цим без духовного відродження та оновлення, повернення духовності у душі людей неможливо говорити про утвердження нашого суспільства, його відповідності нормам цивілізованого існування, законодавчих та реальних гарантій прав та свобод особистості, які є пріоритетними у всьому цивілізованому світі.

Проблемі духовності присвячено чимало досліджень: від Платона, Аристотеля, П. Юркевича, Г. Сковороди до наших днів: С. Максименко, І. Пасічник, Г. Балл, М. Боришевський, В. Москалець, М. Савчин, В. Моргун, В. Жуковський, Р. Каламаж, О. Матласевич, В. Мельник, Л. Рижак, Н. Жигайло; зарубіжні класики: Ф. Лерш, К. Г. Юнг, К. Роджерс, Р. Мейо, Дж. Коннорс тощо. Серед сучасних зарубіжних досліджень варто виокремити працю Л. Брегмана з екології духовності концепцію психологію духовності Л. Кулліфорда. Найновіші дослідження Г. Джонстона і Ф. Коуена базуються на нових

дослідженнях нейробиології і аналізують духовний досвід через призму нейронауки, визначають вплив духовності на інтелект. Значна увага теж надається практичним аспектам і ролі духовності на робочому місці та у бізнесі тощо.

Задля реалізації вказаної мети нами використовувалися раніше досліджені характеристики духовності як інтегративної якості особистості, яка слугує однією з найбільш фундаментальних характеристик особистості як відкритої системи. Відштовхуючись від запропонованого визначення, що духовність – це складний психічний феномен; вияв внутрішнього світу особистості; інформаційно-енергетична структура особистості, насичена символами, якими вона володіє, нами запропоновано термін «інформаційна духовність», який вперше використав наш сучасник, доктор економічних наук, Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка А. Хоронжий. Професор А. Хоронжий вніс великий вклад в концепцію самокерування способом життя, яка ґрунтується на мистецтві управління. Учений вважає, що самокерування способу життя базується на культурі управління, яка являє собою специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної та духовної праці, у системі духовних цінностей, у ставленні людини до природи, інших людей і самої до себе. Професор А. Хоронжий наголосив на сучасних соціальних та економічних викликах та закликав розвивати інформаційну духовність. У зв'язку з цим, нами представлено вивчення питання інформаційної духовності та її значення для особистості в умовах дистанційного навчання.

Під **інформаційною духовністю** ми розуміли наповнення інформаційного простору духовними цінностями задля формування високого рівня свідомості та самосвідомості особистості; розвитку її духовних пріоритетів; обґрунтування системи цінностей, що мають лягти в основу життя, виступати на передній план усього процесу життєдіяльності. Джерелами інформаційної духовності слугують наука, культура, релігія, мистецтво, спорт тощо. З метою формування інформаційної духовності студентської молоді нами запропоновано поняття «інформаційно-духовної особистості»; авторську психологічну структуру інформаційно-духовної особистості; авторську модель інформаційного духовного становлення особистості молоді, програму тренінгу розвитку інформаційної духовності особистості; тематичний план спецкурсу «Психологія формування інформаційної духовності особистості»; критерії розвитку інформаційної духовності особистості; джерела формування інформаційної духовності особистості.

Під терміном «інформаційно-духовна особистість» ми розуміємо особистість, яка є сучасною та цифрово грамотною, водночас, в своїх думках і вчинках опирається на закони

правди та справедливості; яка в своєму житті керується принципами істини та любові до ближнього; користується законами взаємоповаги та взаємодопомоги; інформаційний простір якої сповнений духовно-культурними надбаннями.

Авторська психологічна структура духовної особистості (рис.1) представлена нами у вигляді дерева, основа (коріння) якого базується на чинниках саморегуляції, якими є воля, совість і віра; вітки цього дерева – це наші пізнавальні та емоційно-вольові психічні процеси, психічні стани, психічні властивості, психічна діяльність, спрямованості тощо, а верхівка цього дерева прагне до духовного зростання, тобто до самовдосконалення.

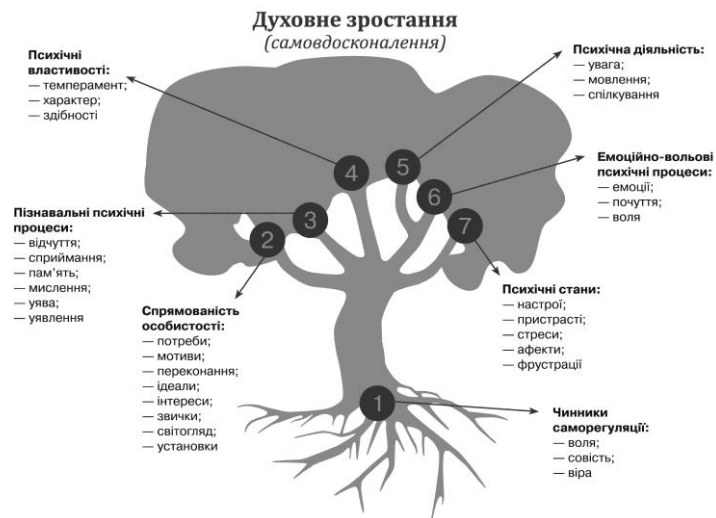

Рис. 1. Психологічна структура особистості за С. Максименко, Н. Жигайло

Авторська модель духовного становлення особистості включає в себе інструментальну, потребово-мотиваційну та інтеграційну складові (рис.2).

Рис. 2. Авторська модель духовного становлення особистості

Психологічний тренінг формування інформаційної духовності особистості студентської молоді представлений нами у наукових працях, з якими можна ознайомитися у матеріалах, розміщених у фахових виданнях України та виданнях наукометричних баз Scopus, Web of Science тощо.

Також нами представлено критерії, яким повинна відповідати інформаційно духовна особистість: моральні: інформаційно духовна особистість характеризується чесністю, справедливістю, достоїнстю; має діловий та особистісний авторитет; любить свою працю і відповідально відноситься до неї; мати етично-діловий такт і радість від спілкування; інтелектуальні: високий рівень фахової підготовки; точність пам'яті, гнучкість мислення, творчість уяви; темперамент, лабільна нервова система (вроджені чинники); сила волі і віра (набуті чинники); мовленнєва культура, риторика; інтуїція; спостережливість; фізичні та канонічні: одяг, постава, поведінка; шляхетність, одухотворення.

Джерелами інформаційної духовної особистості є: соціальні мережі з використанням духовної інформації, якою є Святе Письмо; Богослов'є (як наука про Бога); Свята Літургія – вчителька життя (А. Шептицький); Молитва – розвиток душі; церковне мистецтво; християнська філософія (пізнання Бога); природа, культура, мистецтво, спорт тощо.

Інформаційна духовність – це наповнення інформаційного простору духовними цінностями задля формування високого рівня свідомості та самосвідомості особистості; розвитку її духовних пріоритетів; обґрунтування системи цінностей, що мають лягти в основу життя, виступати на передній план усього процесу життєдіяльності. Як свідчать результати кореляційного аналізу висока духовність особистості має тісний обернений зв'язок із рівнем тривожності, хаосом цінностей, дозволяє знизити рівень залежності від матеріальних цінностей. Разом з тим, продемонстровано тісний позитивний взаємозв'язок духовності із рівнем емпатії та розвитком інтелекту тощо.

Врахування результатів дослідження є важливим для розробки та оновлення навчальних програм, вибору навчального інструментарію та контенту викладачами, а також створення інформаційного забезпечення дисциплін усіх напрямів. Запропонована у дослідженні методологія може бути використана для розширення дослідження і застосування обраних методів та підходів до інших об'єктів дослідження – науковців, педагогів, студентів, усіх учасників дистанційного навчання.

Список літератури

1. Балл Г., Трач Р. Психологія і духовність // Гуманістична психологія. К: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ. 2005. 279 с.

2. Жигайло Н.І., Карпінська Р.І. Психологія особистісного та духовного зростання лідера : Психологічний журнал. – № 1 (21) 2019
file:///C:/Users/user/Downloads/psch_2019_1_6.pdf
3. Жигайло Н. І. Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця : Монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 336 с.
4. Жигайло Н.І., Кохан М.О., Данилевич Н.М. Психологія бізнесу та управління : навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2019.308 с.
5. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості : наук. монографія. Київ: КММ, 2006. 255 с.
6. Максименко С. Д. Психологія особистості : Підручник. Київ: КММ, 2007. 296 с.
7. Москалець В. П. Психологія особистості : навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 416 с.
8. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2005. 278 с.
9. Савчин М. В. Духовний потенціал людини : монографія. Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського ун-ту, 2001. 203 с.
10. Хоронжий А.Г. Керування людини собою: монографія. – Львів: СПОЛОМ, 2020. 176 с.
11. Blayone T., Mykhailenko O.; Kavtaradze M.; Kokhan M.; vanOostveen R.; Barber W. Profiling the digital readiness of higher education students for transformative online learning in the post-Soviet nations of Georgia and Ukraine. International Journal of Educational Technology in Higher Education. 37 (2018). URL: <https://educationaltechnologyjournal.springeropen.com/articles/10.1186/s41239-018-0119-9>
12. Bregman, L. The Ecology of Spirituality: Meanings, Virtues, and Practices in a Post-Religious Age. Baylor University Press, 2014. Project MUSE. URL: muse.jhu.edu/book/28848.
13. Caroline H. Liu, Peter J. Robertson. Spirituality in the Workplace: Theory and Measurement. Journal of Management Inquiry. 2010. Volume: 20. Issue: 1. Page(s): 35-50 URL: <https://doi.org/10.1177/1056492610374648>
14. Culliford L. The Psychology of Spirituality: An Introduction. London and Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers, 2011, 256 p.
15. Johnstone B., Cohen D. Neuroscience, Selflessness, and Spiritual Experience: Explaining the Science of Transcendence. San Diego, CA, Academic Press, 2019, 181 pp.

16. Kokhan M. Kehrein E. Transfer of European experience in the development of entrepreneurial motivation. Philosophy & psychology of leadership in business, education and government. March 15, 2019, Lviv. P. 3-6.

17. Mayer J. D. Spiritual Intelligence or Spiritual Consciousness? The International Journal for the Psychology of Religion . Volume 10, 2000. P. 47-56.

КЛИМОНЧУК В.Й.,
доктор політичних наук,
професор, завідувач кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ

ЦІННОСТІ ЯК ПРОБЛЕМА ПОЛІТИКИ: СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблема трансформації суспільно-політичних та економічних відносин у сучасній Україні пов'язана не лише зі складністю реформування політичної системи, економічної бази, соціальної структури, а й утвердженням нових основ духовного, культурницького, ідеологічного розвитку. Саме останні, з нашої точки зору, у найбільш складні періоди якісних змін у державі стають тими системовизначальними факторами, що окреслюють зміст, умови, темпи, способи прогресування суспільства.

Однією з найскладніших і найвизначальніших трансформаційних основ як сучасної української держави, так і тих, що історично переживали чи нині переживають подібні перетворення, є формування нової системи цінностей політичного, правового, економічного, соціального, культурницького характеру. Під цінностями ми розуміємо ті основи духовного та матеріального життя людини, які визначають мету, сенс, значення, наміри, нормативність, формальні межі тощо її самореалізації [2, с. 75].

Складність формування нової системи цінностей в суспільствах, які трансформуються, пов'язана з тим, що це не просто зміна матеріальних чи духовних обставин (явищ), у яких проживає людина, за зразками вже існуючих (тип держави, форма правління, тип виборчої системи тощо) чи раціонально змодельованих схем, а зміна сутнісних основ буття самої людини, її ментальних характеристик, форм і способів діяльності. Саме цим і відрізняється, на наш погляд, система цінностей, що формуються в суспільстві, від здатності оцінювати факти, явища, об'єкти, відносини та ін., а останнє часто може бути зарахованим у сучасному світі до системи вартісних означень життя, що в дійсності таким не є.

Проблема формування нової системи цінностей у політичній, соціальній сферах життя сучасної України пов'язана з наявністю цілої низки складових, що діють у різновекторних напрямках: значний вплив попередньо сформованих ідеолого-культурницьких вартостей доби соціалізму, які залишаються не лише пам'яттю, а ще стилем, формою, а то й ідеєю життя; досить інтенсивний, часто безкомпромісний спосіб «гуманного» нав'язування домінуючих вартостей, що стають уніфікованими орієнтирами розвитку сучасного світу; не простий спосіб «поєднання» цінностей ранньобуржуазної доби, яку переживає сучасна Україна, та вартостей християнської ідеї (з її все-таки ще історично провізантійською

ментальною сповідальністю); суперечність між ментальністю традиціоналізму (а чого гріха таїти, єдиною моделлю виживання нашого суспільства, пам'яттю історії є культура, традиції) та психологією, діяльністю, ідеями сучасної постмодерністської людини [3, с. 42].

Не можемо тут не згадати ще про один, на наш погляд, дуже суттєвий фактор, що складає суть формування сучасних політичних та громадянських цінностей. Особливість його полягає в тому, що історично людство сповідувало дві сталі світоглядні традиції. Перша пов'язана з пафосом аристотелівської традиції політичних вартостей, що визначають основне: який політичний режим, система владних відносин є найбільш відповідною природі людини, найбільш повно задовольняє її фундаментальні запити. Друга ж має свої витoki від Н.Макіавеллі і є невичерпною і нині, а суть її полягає в тому, що тип влади, суспільства, відносин, політичного режиму, політичної системи визначається не шкалою краще – гірше, а ефективністю дій, яка не лише уніфікує і спрощує цінності, а й взагалі їх нівелює (тому Гайдегер стверджує, що сучасне політичне життя можна взагалі не характеризувати як систему певних вартостей).

Отже, ми маємо складну систему самої політичної та громадянської онтології, складні способи формування духовно-психологічних та ціннісних основ у ній і ще складнішу систему розуміння цього та інтерпретації. Саме у цій складній гамі суперечностей та проблемностей ми й маємо намір розібратися у дослідженні. Тим більше, цього вимагає не лише сучасна теоретико-пізнавальна сфера нашого буття, а й практика – реальні трансформаційні процеси політичного, ідеологічного, громадянського життя, які переживає Україна.

Проблема політичних, соціальних цінностей впродовж історії формування теоретичної системи знань досліджувалась як у філософії, так і в політичній, історичній, релігієзнавчій науках, етиці, естетиці тощо. Так, проблема цінностей як визначення сенсу життя людини, меж її розуму й означень свого місця в природній формі буття і відношення до цієї природи піднімається у філософуваннях Сократа, працях Платона, Аристотеля, Т. Аквінського та інших. Але як проблема політичної думки аксіологія повною мірою починає освоюватися мислителями нового часу: Н. Макіавеллі, Дж. Локком, Т. Гоббсом, Ф. Беконом, Р. Декартом, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Кантом, Г. Гегелем та іншими. Варто зауважити, що аксіологія вводиться тут у проблемне поле розуміння сутності самої політичної влади, права, свободи, справедливості, демократії, громадянських основ життя тощо, але ще не стає тим основним критерієм, який визначав би суть і мету прогресу, сенс існування самої людини.

Суттєвий внесок у розвиток практичних та теоретичних основ аксіологічної доктрини внесли українські мислителі Т. Шевченко, М. Драгоманов, М. Костомаров, М. Грушевський, Б. Кістяківський, І. Франко, М. Міхновський, Ю. Бачинський, С. Томашівський та інші. Головними аспектами їх уваги стали пошуки тих культурницьких, традиціоналістських, історичних, духовних основ, що визначали б зміст і умови реалізації основних цінностей життя української нації, способів і форм життєдіяльності людини, а головне, з нашої точки зору, це пошуки та відстоювання тих особливих орієнтирів духовно-практичного порядку, що дали б можливість ствердити державність, людську свободу, справедливість.

Особливий внесок у розвиток теорії цінностей (у тому числі і політичних) здійснили вчені ХХ століття. Тут варто, на наш погляд, назвати в першу чергу праці Г. Мюнстера, В. Віндельбанда, М. Вебера, Е. Трельча, Е. Тофлера, М. Решера, К. Боулдінга, Дж. Гельбрейта, А. Маслоу, Х.-Г. Гадамера, Ю. Габермаса, Дж. Роулза та інших, які не лише поглиблюють науково-теоретичний зміст дослідження аксіологічної проблематики, а по-новому формулюють критерії цінностей, їх систему, ієрархію відповідно до сфер людської діяльності, способи та форми їх динаміки, формування та універсалізації. Сформувався цілий напрям досліджень цінностей практичного характеру (Р. Райх, Т. Сакайя, Ф. Фукуяма, А. Турен, Г. Стюард, Р. Інглехарт та інші), що суттєво впливає, можливо, не стільки на вибір пріоритетів духовного рівня, скільки на досягнення людським розумом, практикою реальних меж існування самої людини в умовах сучасних глобалізаційних процесів, зміни геополітичного простору, самої системи відносин.

Можна стверджувати, що проблема політично-правових цінностей є предметом досліджень і у нашій вітчизняній політології (Т. Андрущенко, А. Колодій, О. Гринів, В. Денисенко, В. Лизанчук, М. Кармазіна, Н. Черниш, І. Кресіна, В. Табачковський, С. Рябов, О. Шумилов, В. Мельник, Г. Світа, А. Пашук, Ф. Кирилук, М. Обушний, А. Левенець, І. Варзар, А. Сіленко та інші). Хоч варто відзначити, що у працях багатьох цих авторів аксіологічна проблематика не артикулюється як основна – вона досліджується лише у зв'язку з висвітленням таких понять, як «нація», «державна», «соціум», «громадянське суспільство», «соціальні групи», «культура», «духовність», «політична система», «демократія», «соціальна держава» тощо.[1, с. 5].

Таким чином, як бачимо, у зарубіжних, так і у вітчизняних авторів-науковців є різні підходи щодо визначення суті людських цінностей, їх місця і ролі у всіх сферах життя. Але аналіз наукової літератури загалом дає підстави стверджувати, що за умови досить серйозної зацікавленості цією проблемою, на сьогодні недостатньо уваги приділено дослідженню проблеми системи цінностей політичної сфери людського життя та сфери громадянського

суспільства, а головне – порівняльно-функціональному аналізу цінностей цих визначальних систем, що не протистоять і не знаходяться у вічній суперечності між собою, а взаємодоповнюють, взаємовизначають одна іншу, формуючи таким чином і спільні, і виокремлені ознаки, і цим самим створюють складну матрицю ціннісних ідеалів суспільства.

Ще одним важливим висновком, що впливає з огляду наукової літератури, є те, що визнання існування і функціонування специфічних політичних та громадянських цінностей не є загально визнаним. Найчастіше зустрічаються думки, які стверджують, що потрібно говорити не про якісь там політичні чи громадянські цінності, а стосовно місця цінностей у політиці чи громадянських формах буття. Така ідея підтримується також традиційними роздумами стосовно залежності тої ж політики від моралі. В багатьох випадках цінності в політиці (у політичній практиці, діях, поведінці тощо) утотожнюються з етичними або ж соціальними цінностями, що вмотивовують поведінку людей, які діють у політиці.

Як бачимо, дана проблема є неоднозначною і потребує дослідження. Звичайно ж, не підлягає сумніву, що соціальні, моральні, естетичні цінності впливають на політику. Людина з відповідною естетичною чи соціальною орієнтацією буде відповідно пристосовувати свої політичні дії, поведінку до потреб, що їх «висувають» ті цінності, які є визнані нею. Але тут, як ми вважаємо, співпадання різних поглядів і завершується. Їх роз'єднує не ставлення до самого питання, що стосується наявності цінностей політичного та громадянського характеру, а відповідь на питання стосовно джерел таких цінностей, принципів їх реалізації, співвідношення і взаємовизначення, а також стосовно тих детермінант, що спричиняють зміни значимості цінностей, їх зміст і сам сенс існування.

Список літератури

1. Андрущенко Т.В. Ціннісний дискурс цивілізацій: монографія. Київ: Університет «Україна», 2011. 440 с.
2. Денисенко В.М., Климончук В.Й., Привалов Ю.О., Дискурс свободи: утопія та реальність вибору. Львів: Астролябія, 2007. 212 с.
3. Сліпець П.П. Політичні цінності: теорія і методологія пізнання та реалізації: монографія. Київ: Знання України, 2009. 251с.

КЛЮЧКОВИЧ А.Ю.,
доктор політичних наук,
доцент кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород

МЕТОДОЛОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РОЗМЕЖУВАНЬ У ДОСЛІДЖЕННІ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У «НОВИХ ДЕМОКРАТІЯХ» (СЛОВАЦЬКИЙ КОНТЕКСТ)

У процесі демократичної трансформації країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) загострювалися старі та виникали нові соціальні конфлікти, найбільш резонансні з яких трансформувалися у соціально-політичні. Для дослідження глибоких, стійких соціальних розколів та їх партійної репрезентації у посткомуністичних суспільствах свою аналітичну цінність підтверджує теорія соціально-політичних розмежувань. Комбінуючи соціальні та політичні складові, А. Рьоммеле пропонує сутнісне розуміння розмежувань як довгострокових структурних конфліктів у суспільстві, що призводять до появи протилежних позицій, які представляють конкурентні політичні організації [3, с. 37]. В інструментальному аспекті з усієї сукупності розмежувань у суспільстві виокремлюються тільки ті, які мають тривалий зв'язок між соціальними групами та політичними партіями.

Рамкова конструкція, запропонована фундаторами теорії С. М. Ліпсетом і С. Рокканом («центр – периферія», «державна – церква», «місто – село», «робітники – власники» [6]), була розроблена в середині ХХ століття з урахуванням історичного та соціально-політичного досвіду країн Західної Європи, тому для аналізу партійно-політичного розвитку в умовах постіндустріального суспільства та посткомуністичних трансформацій втратила свою універсальність. Динамічність демократичних перетворень у країнах ЦСЄ, неструктурованість їхнього політичного простору, лабільність і нестійкість зав'язків між виборцями та партіями змушували дослідників шукати нові пояснюючі моделі. Аналізуючи партійну політику в країнах Центральної Європи, Д.-Л. Сейле запропонував модифіковану версію моделі С. Роккана, яка складається з шести розмежувань. Окрім чотирьох «старих» поділів, які окреслені навколо парадигматичних осей національної та економічної революцій, Д.-Л. Сейле виокремив ще розмежування «посткомуністи – демократи» та «мінімалісти – максималісти», які конструювалися в результаті міжнародної революції та демократичного транзиту [4, с. 59–61]. Підкреслюючи значення десятиліть побудови соціалізму в регіоні, Д.-Л. Сейле зосередився на аналізі «подвійного» процесу переходу: спочатку до соціалізму, а потім до західної системи.

Класична теорія розмежувань й надалі зберігає визначений потенціал у поясненні партійно-політичних процесів у т.зв. «нових демократіях». Класичний підхід можна з корективами аплікувати для вивчення структури поділів у посткомуністичних країнах, попри значні відмінності між західноєвропейським і східноєвропейським соціальним контекстом.

Порівнюючи із західноєвропейським досвідом, А. Рьоммеле виокремлює чотири ключові відмінності, які визначали формування нових політичних режимів і нових партій у країнах ЦСЄ [3, с. 42–44]. По-перше, для посткомуністичних країн характерна швидкоплинність і складність транзиту, що зумовлено одночасною політичною, економічною і національно-державною трансформацією (модель «потрійного транзиту»). По-друге, електорат країн ЦСЄ відзначається значним ступенем нестійкості, невизначеності та непередбачуваності, що позначається на актуалізації та стійкості соціально-політичних розмежувань. По-третє, у країнах центрально-східного регіону Європи тип програмних партій поширився значно менше, ніж харизматичних, клієнтелістських, які не здатні створити міцні соціетальні, політичні зв'язки для тісної програмної координації між прихильниками партії та лідерами. По-четверте, схильність ЗМІ до маніпуляції громадською думкою віддзеркалюється на ослабленні й так нестабільних зв'язків між соціальними поділами та політичними партіями.

Подальший партійно-політичний розвиток дав змогу науковцям розширити рамки аналізу соціально-політичних розмежувань. Узагальнюючи підходи до аналізу розмежувань, Г. Голосов пропонує аналізувати соціально-політичну структурованість партійної конкуренції крізь призму семи «проблемних вимірів», під якими розуміє «комплекси проблем, які є джерелом значних політичних розбіжностей в тому чи іншому суспільстві» [1, с. 175–176]. Частина з цих проблемних комплексів (культурно-етнічний, релігійний, соціально-економічний, «місто-село») співвідноситься з традиційними кліважами С. М. Ліпсета і С. Роккана, інша частина (зовнішньополітичний, постматеріальний розколи та конфлікт щодо «підтримки режиму») відображає більш новітні суспільні запити. На важливість того чи іншого проблемного виміру вказує представленість у владі партій, які є політичними виразниками інтересів сторін протистояння.

Аналіз посткомуністичних трансформацій дав можливість дослідникам виокремлювати різні типи розмежувань, як традиційних, так і специфічних, властивих конкретним суспільствам у певний період розвитку. Зокрема, дослідження розвитку партійної системи Словаччини в контексті переходу до демократії підтвердило можливість застосувати аналітичний потенціал теорії кліважів і водночас виокремити ряд унікальних, нестандартних конфліктних ліній. В структурно-динамічному аспекті адаптивною є класифікація посткомуністичних кліважних структур [2]: історичні кліважі, які успадковані від

комуністичного та докомуністичного періодів («комунізм – антикомунізм», «чеський центр – словацька периферія», «держава – церква», «словаки – угорці»); перехідні дихотомії, які з'являються і зникають упродовж транзиту і консолідації демократії («радикальна – градуалістська економічна реформа», «мечіаризм – антимечіаризм»); потенційні поділи – віддзеркалюють ключові проблеми в суспільстві та можуть актуалізуватися в нових умовах («праця – капітал», «єврооптимізм – євроскептицизм»); актуальні розмежування, які виникають у процесі політичного розвитку Словаччини («держава – ринок», «консерватизм – лібералізм»).

В структурному аспекті частину словацьких проблемних комплексів можна зіставити з традиційними кліважами С. М. Ліпсета і С. Роккана. Розмежування «центр – периферія» у модифікованих варіантах («празький центр – словацька периферія», «Братислава – регіони», «словацький центр – угорська периферія») відіграло важливе значення впродовж всього суспільно-політичного розвитку Словаччини. Динамічною актуалізацією відзначилася також соціально-економічна конфліктна лінія, яка проявлялася у різних варіаціях неоднозначного відношення суспільства до федеральної економічної реформи в ЧСФР, неоліберальних ринкових реформ М. Дзурінди, соціального курсу Р. Фіцо. Стабільну електоральну підтримку забезпечував політичним носіям християнських цінностей кліваж «церква – держава», тоді як аграрний напрямок у контексті розмежування «місто – село» мав найслабше партійно-політичне представництво у Словаччині.

Специфічне геополітичне положення Словаччини, традиційні зовнішньополітичні орієнтири, суперечлива прихильність словаків як до країн розвинутої демократії, так і до гібридних систем, мають важливий вплив на ціннісні розмежування. Водночас у цих питаннях важливе значення відіграє й ситуативний чинник, оскільки мінливість внутрішньополітичного клімату в Словаччині призвела до нестабільного ставлення суспільства до ключових питань зовнішньої політики. Проросійський сентимент як певний «культурний код», поряд з уявленням про Словаччину як «міст» між Сходом і Заходом, й сьогодні резонує у значній частині словацького суспільства [5, с. 13–14]. У даному аспекті очевидними є паралелі з українською ситуацією, де умовний поділ суспільства на проросійський «Схід» і проєвропейський «Захід» тривалий час був сприйнятливою темою для політичних спекуляцій, а відтак і загострення суспільно-політичних розмежувань. Спекулятивність теми поділу в умовах військової агресії Росії знизилася, але ментальне розмежування українців у площині «Схід – Захід» зберігається, як власне, і словаків.

Для партійно-політичного розвитку Словаччини характерні ряд т.зв. «нестандартних» конфліктних ліній, які опиралися не на різнобічну оцінку громадянам суспільно-політичних

процесів, а на розуміння небезпеки чи ризику. В 1990 р. йшлося про необхідність покінчити зі старим режимом; у 1992 р. центральним було питання про неефективно діючу федерацію і державну самостійність; у 1994 р. на передній план висунулася боротьба за збереження демократичного режиму; у 1998 р. загострилася поляризація навколо «мечіаризму»; в 2002 р. – йшлося про недопущення до влади тих політичних сил, які могли б завадити євроінтеграційному курсу; в 2012 р. у центрі суспільної уваги – криза «єврозони»; у 2016 р. – криза довіри до мейнстрімних партій та антимігрантські настрої; у 2020 р. резонуючою темою була боротьба з мафією, корупцією та «фіцизмом». Загалом, не маючи глибокої соціально-структурної основи, нестандартні розмежування часто загострювалися політичними акторами кон'юнктурно, насамперед у контексті активної фази електорального циклу.

Наявність традиційних і нестандартних конфліктних суспільних ліній, їхнє взаємне напластування, ситуативна актуалізація і нестійка партійно-політична репрезентація підтверджують ендогенну складність посткомуністичного розвитку Словаччини і створюють ризики для стабілізації її партійної системи на сучасному етапі.

Список літератури

1. Голосов Г. В. Сравнительная политология. Санкт-Петербург: Европ. у-тет, 2001. 368 с.
2. Подгорна В. Формування партійної системи в Україні. Стратегічна панорама. 2001. № 1–2. URL: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=s-pp0&issue=2001_1-2. (дата звернення: 15.02.2017)
3. Реммеле А. Структура размежевания и партийные системы в Восточной и Центральной Европе. *Политическая наука*. 2004. № 4. С. 30–50.
4. Сейле Д.-Л. Применимы ли размежевания Роккана к Центральной Европе? (Реферат). *Политическая наука*. 2004. № 4. С. 56–63.
5. Bútorá M. Slovenská zahraničná politika po 25 rokoch: korene, dedičstvá, dilemy. *Maximum možného?: 25 rokov samostatnej českej a slovenskej zahraničnej politiky* / V. Dostál, G. Mesežnikov (eds.). Berlin: Heinrich Böll Stiftung, 2017. S. 13–26.
6. Lipset S.-M., Rokkan S. Cleavage structures, party systems, and voter alignments: an introduction. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* / S. M. Lipset, S. Rokkan (eds.). New York: The Free Press, 1967. P. 1–61.

*ЛИСИЙ В.П.,
доктор філософських наук,
професор кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів*

ПОНЯТТЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ ЯК СИСТЕМИ ТЕОРЕТИЧНОГО ЗНАННЯ І ШЛЯХІВ ЇЇ ПОБУДОВИ

Основним елементом політичної науки в статусі теорії, як і будь-якої іншої, є знання. Звичайно, в межах цієї науки наявна сукупність її галузей дослідження, кожна з яких є теж певна теорія (теорія політичних систем, теорія управління соціально-політичними процесами і т.д.). Але, загалом, політична наука покликана бути єдиною теорією, а точніше єдиною теоретичною системою знання, тобто бути єдиним цілим. Це є обов'язкова вимога стосовно означення науки. Як наголошував в цьому плані німецький філософ, представник класичної німецької філософії другої половини вісімнадцятого століття першої половини дев'ятнадцятого століття Й. Фіхте: «Наука повинна бути єдиним, цілим» [3, с. 17]. Український філософ М. Булатов, погоджуючись з Й. Фіхте, розвиває його думку наступним чином: «Система знання тим відрізняється від суми, що в ній одні положення виводяться з других, пов'язаних одне з іншим. Цей зв'язок утворює форму науки, а те, що пов'язується, – зміст» [1, с.203]. Звичайно, сьогодні політологи, фахівці з теорії та історії політичної науки усвідомлюють загальнотеоретичні, методологічні засади науки про політику. Хоча, скажімо, з іншого боку, цілком можливою є реальність виникнення втрати методологічної цілісності політичної науки, а отже, появи додаткової сукупності теорій (теорії ігор, теорії прийняття рішень тощо). Тим не менше, політична наука сьогодні зазнає посилення інтенсивного і екстенсивного накопичення свого знання, зокрема і завдяки захистам дисертацій з теорії та історії політичної науки. А ця об'єктивна підстава закономірно веде до набуття цієї наукою емпіричного статусу. Тому заслуговує на увагу твердження В. Лісового стосовно політології наступного гатунку: «Потреби викладання підштовхують науковців до визначення хоча б у загальних рисах її структури та змісту. Однак існування політології як дисципліни ще не означає, що вона є чимось цілісним у методологічному та теоретичному відношенні. Заперечення ідеї єдності методу (методологічної єдності суспільних наук) стало важливою додатковою обставиною, яка привела до змін у розумінні того, що слід вважати теорією в суспільних науках. Зокрема, визнання того, що у суспільних науках не можна нехтувати інтенціональністю (тобто інтересами, уявленнями, ціннісними орієнтирами, які мотивують будь-який вчинок), спричинилося до підвищення ролі герменевтичних методів у суспільних

науках» [4, с. 496]. Більше того, прикривання принципом плюралізму, який є пультом розсудку, а отже, нехтуючи, принципом монізму як сферою розуму, іноді політичну науку зводять до конгломерату (агрегату) різних теорій, методів, галузей тощо, що прямо суперечить розумінню її як науки. Крім того, не є продуктивною також позиція стосовно того, що розмаїття теорій, знань і методологій створює начебто можливість їх взаємного доповнення одна одної. Ще раз зазначимо, сучасний етап розвитку політичної науки з її зростаючим арсеналом знань настійно вимагає усвідомлення єдності методу, завдяки якому вона постане теоретичною системою знання. І саме тоді певна конкретна теоретична побудова, певне знання, певне положення та поняття дістануть своє об'єктивне значення, виправдання і об'єктивну оцінку тільки тим, яке вони займають місце в системі, а отже, виявляють відношення до інших знань, положень, понять даної системи, а також завдяки відношенню до системи як цілого. Як пише німецький філософ дев'ятнадцятого століття Ф. Шеллінг: «В рамках системи кожне поняття займає своє певне місце, на якому воно тільки і має силу, і яке визначає його значення і його межі» [5, с. 154].

Основоположними компонентами теоретичної побудови (викладу) політичної науки є основоположення (принцип), метод, система. Їх реалізація стосовно політичної науки постає наступним чином: з всезагального основоположення чи принципу виводиться сукупність певних положень, теорій тощо, яка й постає в своїй організації справді цілісним, системним утворенням. Такою об'єднувальною (синтезуючою) парадигмою постає не певна теорія чи її певний варіант, а філософська діалектика в якості всезагального методу побудови (викладу) будь-якої науки про природу, суспільство, людину у формі системи знання. Тому емпіричні дослідження політичного гатунку накопичили таку неосяжну масу позитивного матеріалу, що в кожній окремій галузі постала настійна необхідність впорядкувати цей матеріал системно і у згоді з його внутрішнім зв'язком. Це ж стосується завдання приведення до зв'язку між собою окремих галузей знання. А вступивши на цей шлях політична наука вступає в теоретичну сферу, де емпіричні методи виявляються безсилими. Натомість, допомогу тут може надати лише теоретичне мислення. Стисло діалектика в якості методу постає у вигляді сукупності принципів, зокрема «початку», «сходження від абстрактного до конкретного», «коло» (збіг початку і кінця системи). Лаконічно цей бік справи подав Г. Гегель в «Науці логіки»: «Саме таким чином кожний крок вперед в процесі подальшого визначення, віддаляючись від невизначеного початку, є також зворотне наближення до початку, отже, те, що на перший погляд могло здаватися різним, – йдуче назад обґрунтування початку і йдуче вперед подальше його визначення, – зливається і є одне і те ж... В силу вказаної вище природи методу наука являється деяким замкненим в собі колом, в

початок якого – в просту основу – вплітається шляхом опосередкування [його] кінець;...» [2, с. 307-308].

Список літератури

1. Булатов М. Немецкая классическая философия: в 2 ч. Київ: Стилос 2003. Ч. I. : Кант. Фихте. Шеллинг. 322 с.
2. Гегель Г. Наука логики. Сочинения : в 3 т. Москва: Мысль, 1972. Т. 3. 374 с.
3. Фихте Й. О понятии наукоучения, или так называемой философии. Сочинения : в 2 т. Санкт-Петербург : Мифрил, 1993. Т. 1. С. 5 – 64.
4. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. С. 495 – 496.
5. Шеллинг Ф. Философские исследования о сущности человеческой свободы и связанных с ней предметах. Сочинения: в 2 т. Москва: Мысль, 1989. Т.1. С. 86 – 158.

ШИПУНОВ Г.В.,
*доктор політичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів*

ІДЕЇ ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА ІДЕОЛОГІЙ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

Концепт ідеології, незважаючи на те, що ось уже протягом багатьох десятиліть перебуває в центрі активних теоретико-методологічних дискусій, надалі залишається одним із найбільш невизначених і контроверсійних понять політичної науки [6, с. 130; 7, с. 29]. Це, як наслідок, створює серйозні проблеми з його застосуванням під час емпіричних досліджень. Як слушно зауважує Дж. Геррінг, ідеологія стала жертвою своєї популярності: сьогодні вона має надто багато значень. Іншими словами, проблема визначення ідеології дуже складна, оскільки цей термін надзвичайно перевантажений смислами, що робить його недостатньо стабільним для ефективного використання у дослідженнях [8, с. 979].

Описана ситуація потребує звернення до такого визначення ідеології, яке було б релевантним (корисним з інструментально-пізнавального погляду) для нашого дослідження. Найкращою методологічною стратегією у цьому контексті, на нашу думку, є підхід, який запропонував Дж. Сарторі. Згідно з ним, найефективніший спосіб розв'язати проблему семантичної перенасиченості поняття – це сформулювати його мінімальну дефініцію. Вона долає невизначеність, окреслюючи те, що має бути включено або виключено з цього класу. Тобто, треба визначити ядро поняття, його єдиний невід'ємний, ідіосинкратичний атрибут або невеликий набір таких атрибутів, які універсально узгоджені між собою [9, с. 58–64].

Виходячи з цієї стратегії, найоптимальнішою мінімальною дефініцією ідеології вважаємо її визначення як системи, або сукупності не випадково пов'язаних між собою ідей [8, с. 980; 2, с. 27; 5, с. 70]. Тобто центральним елементом (ядром) поняття «ідеологія» є ідея. На цьому тлі логічно постає питання, а якого ж значення набуває ідея як конституюючий елемент ідеології? Як зауважують Р. Гальцева та І. Роднянська, критика ідеологічної (фальсифікованої) свідомості займалась викриттям класової або групової природи ідей, які вона (свідомість) використовувала; але, водночас, не був заперечений схоплений А. Дестютом де Трасі внутрішній принцип ідеології як послідовної організації ідейного матеріалу навколо певної цілі (що постулює й особливу методику передачі цих ідей – «науку» про їхнє вираження). Тож якщо ідеологія не тільки етимологічно, а й змістовно ґрунтується на «ідеї», то необхідно з'ясувати той новий сенс, якого набуває цей класичний

загальнофілософський термін [1, с. 19]. Розв'язуючи згадану проблему, ми погоджуємось із твердженням К. Мангейма, що у цьому контексті йдеться не про грецьку платонічну «ідею» в її статичній пластичній повноті, не про прообраз речей, а про певну мету, яка спроектована у нескінченну даль і впливає на нас звідти [4, с. 186].

Тож ідеї як ядро ідеології прагнуть визначати та визначають логіку розгортання історико-політичного процесу, задаючи основні культурно-духовні та соціально-економічні параметри його перебігу. Саме в такому розумінні ідеї, на нашу думку, перетворюються на дійовий, детермінуючий чинник політики, набуваючи статусу незалежної змінної, що дає змогу пояснити комплексні соціально-економічні та політичні трансформації. Тобто, у цьому ракурсі ідеї значать: створюючи ідеалізований образ політичної реальності вони стають історично значущими. Розкриваючи свою суть і самореферентуючи себе саме у такому контексті, ідеї, за висловом Д. Белла, «перетворюються на соціальний важіль» і, як наслідок, стають ідеологією [1, с. 21].

У цьому розумінні ідеї слугують фундаментом для формулювання цілей, які, своєю чергою, будучи результатом інтерпретації ідей, створюють ядро програм політичних партій. Тут, на наш погляд, цікавим є підхід О. Кара-Мурзи, згідно з яким ідеологія – це продукт масовизації та партійного спрощення ідей. За його твердженням, процес перетворення ідей на ідеологію складається з таких субпроцесів: примітивізації, політизації, масовизації, нормативізації та монологізації [2, с. 40].

У такому ракурсі ідеї, будучи знанням про минуле та теперішнє, а також на цій підставі проектуючи майбутнє як наслідок перетворення дійсності, у результаті їхньої інтерпретації та адаптації стають основою програм політичних партій, конструюючи їхні цілі. У такому розумінні ідеї, а отже, й самі ідеології стають предметом дискурсивної конкуренції та суперництва між партіями, кожна з яких під час цієї боротьби прагне встановити та легітимізувати свій ідейно обґрунтований політичний проект (парадигму), який став би фундаментом домінуючої консенсусної політики і створення відповідних суспільно-політичних інститутів.

Причому, як слушно наголошує П.-Ф. Моро, ідеологічна боротьба не будується на суто логічних аргументах, а дуже часто перетворюється на боротьбу за впровадження метафор [6, с. 137]. Це зумовлено, зокрема, тим, що за своєю суттю ідеології є у найвищому ступені гетерогенними і безкомпромісними способами обґрунтування дійсності, які можуть не звертати уваги на внутрішню непослідовність: об'єднуючою логікою тут є логіка не раціональної ідеї, а вольового задуму, який настільки не боїться протиріч, наскільки вони сприяють його реалізації [6, с. 130].

Отже, адекватне з наукового погляду дослідження ідей, які становлять суть тієї чи іншої ідеології та інституційними носіями яких є, зокрема, політичні партії, потребує врахування широкого комплексу чинників, що впливають на цей процес. Враховуючи це, ми погоджуємось із тим, що динаміку політичних ідей, у тім числі й у пострадянському суспільстві, складно зрозуміти без аналізу того середовища, де ці ідеї виробляються, поширюються та конкурують між собою: варто провести комплексне дослідження конфігурації простору політичних ідей у взаємозв'язку з інституційними умовами, що визначають правила гри та стратегії акторів, котрі ці ідеї генерують, а також з політичними комунікаціями, які забезпечують їхній обіг [3, с. 98].

Список літератури

1. Гальцева Р., Роднянская И. Summa ideologiae: Торжество «ложного сознания» в новейшие времена. Критико-аналитическое обозрение западной мысли в свете мировых событий. Москва: Посев, 2012. 128 с.
2. Кара-Мурза А. Как идеи превращаются в идеологии: российский контекст. *Философский журнал*. 2012. № 2 (9). С. 27–44.
3. Малинова О. Идеи как независимые переменные в политических исследованиях: в поисках адекватной методологии. *Полис*. 2010. № 3. С. 90–99.
4. Манхейм К. Идеология и утопия. *Диагноз нашего времени* / пер. с нем. и англ. М. Левиной и др. Москва: Юристъ, 1994. С. 7–276.
5. Мишанова Е. Проблема операционализации идеологического поля в контент-аналитических исследованиях. *Полис*. № 3. 2010. С. 69–79.
6. Мусихин Г. Дискурсивный анализ идеологий: возможности и ограничения. *Полис*. 2011. № 5. С. 128–144.
7. Новічкова О. Критика лівих ідеологій та її деконструкція в праці Реймона Арона «Опіум інтелектуалів» (1955). *Магістеріум. Політичні студії*. 2014. Вип. 58. С. 29–33.
8. Gerring J. Ideology: A Definitional Analysis. *Political Research Quarterly*. 1997. Vol. 50, Issue 4. P. 957–994.
9. Sartori G. Parties and Party Systems: Vol. 1: A Framework for Analysis. New York: Cambridge University Press, 1976. 383 p.

КУКАРЦЕВ О.В.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів

НЕОГРАМШІАНСЬКА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Епістемологія неограмшіанства багато у чому спирається на концепцію зв'язку між теорією та практикою, закладену у концепції органічного інтелектуала А. Грамші. На вчених впливає їхнє соціальне положення у процесі творення історичної структури, і вони сприяють її відтворенню або трансформації шляхом формулювання гегемоністських або контргегемоністських ідей. Вони беруть участь у конструюванні інтерсуб'єктивних структур ідей світового порядку. Р. Кокс засуджує мейнстрімні уявлення про самозображення теорії міжнародних відносин як ціннісно нейтральне. Його рефлексивна позиція щодо теоретичної діяльності викристалізована у відмінності, яку він проводить між *проблемо-розв'язувальною теорією* та *критичною теорією*. У той час, як перша обмежується розв'язанням проблем у даному світовому порядку, друга стосується розуміння історичних витоків світового порядку. Це дає можливість критичним теоретикам надати емансипативні альтернативи світовому порядку, які закріплені у повсякденних практиках опору. Оскільки «теорія завжди для когось та для якоїсь цілі» [2, с. 128], роль критичної теорії та органічних інтелектуалів полягає у висвітленні цих цілей та викритті структур влади, які теорія зміцнює, відтворює та матеріалізує. Ця критика проблемо-розв'язувальної теорії пропонує історичний підхід до трансформації світових порядків й вона спрямована на демістифікацію інститутів, які традиційні підходи приймають як належне.

Велика колекція неограмшіанських творів, незважаючи на помітні відмінності, відзначається спільною прихильністю до соціальних змін. Як стверджував С. Гілл, грамшіанський підхід відрізняється від традиційної теорії тим, що він «наполягає на етичному вимірі для аналізу», різко контрастуючи з проблемами політичного порядку та прагматичною потребою в управлінні системами, що домінують в традиційних підходах [3, с. 24–25]. Слідуючи одинадцятій тезі К. Маркса – «Філософи лише інтерпретували світ по-різному, але справа полягає у тому, щоб змінити його» [4] – неограмшіанці виступали за концепцію історії як діалектичної за своїм характером, прагнучи підкреслити внутрішні протиріччя соціальних відносин. На їхню думку, така концепція може сформувати основу для прогресивних соціальних змін [1].

Сама по собі не підхід або метод соціального дослідження, діалектика частково онтологічна, вона – частина опису того, як усе відбувається. Вона передбачає «принципову відмінність між появою чогось та його причинним статусом як механізму, який пояснює розвиток цілого» [5, с. 307]. Як уточнює Марк Руперт, й К. Маркс, й А. Грамші «займалися критикою, яка мала на меті розкрити та зробити явною соціальну онтологію... яка лежить в основі та робить можливим капіталістичний спосіб виробництва, але який систематично спотворюється та приховується від очей характерними інституційними формами та соціальними практиками капіталізму» [6, с. 67]. Через практику критики, онтологія сама є радикалізованою: «більше не розглядається апріорі, тобто, як така, що передує реальності та визначає її, як така, яку ми можемо знати, вона натомість стає постійним суспільним продуктом, історично конкретним та суперечливим» [6, с. 67]. Таким чином, звернення до історико-діалектичного підходу дає змогу неограмшіанцям оспорювати поширену тенденцію в традиційній теорії міжнародних відносин «використовувати трансісторичні теоризації, основані на наборах апріорних категорій, які, здається, набувають онтологічної автономії». Традиційні підходи можуть бути практично адекватними, тобто «соціально ефективними (у тому сенсі, що вони у будь-який момент сприяють побудові соціального миру та певним політичним ініціативам)», але вони не дають адекватного соціального наукового *пояснення* [3, с. 22].

Неограмшіанська критична теорія, таким чином, здатна критикувати статичність, аісторизм та глибокий консерватизм проблемо-розв'язувальних теорій у рамках мейнстрімної теорії міжнародних відносин [1, с. 9-10; 2; 3, с. 21–26]. Примітно, що вона кидає виклик концепції соціального універсуму, який розуміється у термінах абстрактного індивідуалізму, згідно якого первинні одиниці – чи то індивіди, чи то держави – конкурують за відносну частку ресурсів, які наділяють владою [7, с. 4]. Глибоко проблематична, ця атомістична онтологія натуралізує анархічну міждержавну систему. По суті, неореалізм «водночас підносить суверенну державу та абстрагує її від її соціально-історичного контексту» [7, с. 6]. Із систематичного дослідження виключаються «історично специфічні соціальні відносини та політична боротьба, які лежать в основі держави, процеси, за допомогою яких виробляються та накопичуються багатства та владні ресурси, та переслідування цих, здавалося б, «належних кінцевих цілей» політичної спільноти» [7, с. 7].

Отже, спираючись головним чином на ідеї та концептуальні рамки «В'язничних зошитів» А. Грамші та деяких інших мислителів, неограмшіанство пропонує грамшіанськи-натхнений історизм, який прагне подолати емпірицизм та позитивізм, які лежать в основі домінуючих теоризацій міжнародних відносин. Прагнучи «узгодити» трансформації у

світовому порядку та критичну теоретичну ціль з історицистськими припущеннями щодо знань, неограмшанське вчення прагне забезпечити альтернативний підхід у дисципліні, у якій тривалий час домінували біхевіоралізм, позитивізм та неореалізм.

Список літератури

1. Bieler A., Bonefeld W., Burnham P., Morton A. D. *Global Restructuring, State, Capital and Labour: Contesting Neo-Gramscian Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006. 249 p.
2. Cox R. W. *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory* *Millenium: Journal of International Studies*. 1981. Vol. 10, Issue 2. pp. 126-155.
3. Gill S. *Epistemology, ontology, and the 'Italian School' / Gramsci, Historical Materialism and International Relations ; [Ed. by Stephen Gill]*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. pp. 21-48.
4. Marx K. *Thesen über Feuerbach*. Bibliothek der revolutionären Bewegungen unserer Zeit «Stimmen der proletarischen Revolution». URL: http://www.mlwerke.de/me/me03/me03_005.htm
5. MacLean J. *Marxism and International Relations: A Strange Case of Mutual Neglect*. *Millenium: Journal of International Studies*. 1988. Vol. 17, Issue 2. pp. 295–319.
6. Rupert M. *Alienation, capitalism and the inter-state system: toward a Marxian/Gramscian critique / Gramsci, Historical Materialism and International Relations ; [Ed. by Stephen Gill]*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. pp. 67-92.
7. Rupert M. *Producing Hegemony: The Politics of Mass Production and American Global Power*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. xiv, 261 p.

ЛИЧ О.М.,
*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри авіаційної психології
Національного авіаційного університету,
м. Київ*

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ПОЛІТИКІВ ПОХИЛОГО ВІКУ

Дана тема є актуальною та важливою для політології, соціології та психології, оскільки особистість політичного лідера існує ніби без вікових меж. В той час, як у сучасному світі політичний лідер сприймається як особа, що має не тільки суспільно-важливі переконання та позиції, а й залишається людиною. А це означає, що він має вікові та особистісні характеристики, що впливають на його політичну життєдіяльність та життєдіяльність за межами політики. Аналіз сучасних вітчизняних публікацій та праць показує зацікавленість особою політичного лідера, але з точки зору його сприйняття як ідеальної політичної фігури з певним набором якостей і без врахування вікового цензу. В той час, як у сучасних зарубіжних публікаціях цікавляться саме політиком похилого віку, мотивами його обрання, порівнянням стратегій з молодими політиками, ступенем впливу політика похилого віку на важливі процеси певної держави тощо.

Так, Магні-Бертон Р. та Панель С. [8], зазначають, що політичні системи де-юре та де-факто очолюють люди похилого віку, які значно старші за середньостатистичного виборця. І їхнє утримання при владі не пояснюється лідерськими якостями. Обрання на посади мотивується: по-перше, очікуванням нетривалого перебування на них (при автократії); по-друге, вибором більш досвідчених кандидатів, від яких очікується ефективність у просуванні інтересів виборців певної ділянки (в демократичних державах); по-третє, виборці старшого віку більш схильні обирати політиків похилого віку.

Фоерстль Г. [7] зазначає, що саме тривалість життя людини стає визначальним чинником того, чому так багато політичних лідерів похилого віку різного рангу в різних частинах світу мають таку тривалу політичну кар'єру. Він провів дослідження з урахуванням багатьох статистичних чинників та особливостей соматичного й психічного здоров'я і довів, що тривале перебування у владі може збільшити ризик вікових проблем. У своєму дослідженні він рекомендує параметри, за якими можна визначати функціонуючого політика похилого віку. І серед цих параметрів він опосередковано виходить на феномен життєстійкості.

Потрібно зазначити, що так само й вітчизняні науковці непрямом торкаються феномену життєстійкості при аналізі тих чи інших характеристик політика та умов його праці. Так, Пархаєв А.Д., аналізуючи основні та другорядні чинники, що можуть вплинути на

управлінський стиль лідера, перераховує політичні, соціальні, економічні умови, характер міжособистісних відносин з іншими, залежність політика від них та вплив на них. І приходять до висновку, що сильні «лідери демонструють здатність протистояти внутрішньому і зовнішньому тиску, не дозволяючи перетворити себе на маріонетку...» [4, с. 133], що знов таки непрямо вказує на життєстійкість як важливу інтегральну якість політика. Аналізуючи літературу інших науковців знов знаходимо непрямі посилання на життєстійкість політичного лідера, але у більш вузькому значенні – як «стресостійкість» (Гошовська В. А. та Пашко Л. А), «реакція на стрес» (Симановський С. І.; М. Дж. Херманн), «психологічна надійність» (Б. Балдер). Так, у праці «Політичне лідерство» [2], колектив авторів на чолі з Гошовською В. А. та Пашко Л. А. аналізують зовнішні чинники та індивідуальні характеристики, що впливають на формування політичного лідера і наводять перелік важливих особистісних характеристик. До них віднесли: уявлення політика про себе; здатність до самоконтролю та самооцінки; мотивацію як визначник політичної поведінки; систему політичних переконань; стиль прийняття політичних рішень; комунікативну компетентність; стиль міжособистісних відносин та стресостійкість.

Білоруський науковець Симановський С. І. [6] рекомендує застосовувати методіку створення політичного портрету лідера, що включає такі основні параметри: основні етапи біографії лідера та його перший політичний досвід; спосіб висування на керівну посаду, включаючи мотиви займання посади; основні політичні погляди лідера; характеристику групи прихильників і ставлення до них лідера; ставлення до опозиції; стиль лідерства (тобто сукупність прийомів, методів, засобів, за допомогою яких здійснюється лідерство); контекст лідерства, тобто сукупність соціальних умов, в яких здійснюється лідерство; спосіб прийняття рішень та індивідуальні психологічні якості лідера, до яких науковець відносить індивідуально-типологічні характеристики, емоційність та реакцію на стрес.

Горлач М.І. та Кремень В.Г. розуміють лідера з точки зору динамічних характеристик. «Лідер – це індивід який володіє найяскравіше відображеними корисними, з точки зору внутрішньогрупового інтересу, якостями, завдяки яким його діяльність виявляється найпродуктивнішою: висока швидкість реакції на виникаючі політичні події, ситуації, тямущість, кмітливість, уміння вивертатися і виходити з складних ситуацій тощо» [1, с. 360].

У праці «Лідерство» група науковців (Сергеева Л. М., Кондратьєва В. П., Хромей М. Я.) [5], аналізуючи природу лідерства та його складників, наводять погляди американського вченого Б. Балдера. Вчений запропонував ряд критеріїв оцінки якостей лідера, серед яких вагоме місце займає психологічна надійність. За словами вченого – це здатність підтримувати потрібний рівень «я хочу», «я можу» і «я повинен» у різних, особливо

напружених, ситуаціях життєдіяльності. Ми бачимо, що зарубіжні та вітчизняні науковці торкаються проблем внутрішньої збалансованості, вміння політичного лідера проявити життєву стійкість в будь-яких складних умовах та ситуаціях.

Внутрішню збалансованість у різноманітних ситуаціях називають «стресостійкістю», «емоційною стійкістю», «психологічною надійністю», «психологічною готовністю», «психологічною стійкістю», ці поняття тотожні до поняття «життєстійкість». Сучасний психологічний словник «життєстійкість» тлумачить як здатність нормально функціонувати та розвиватись, незважаючи на явно несприятливі умови [3, с. 193], що постійно супроводжують життя будь-якого політика, але більший психологічний відбиток можуть зазнавати саме політичні лідери похилого віку. На відміну від зазначених вище понять, які відносять до адаптаційних систем людини, життєстійкість виконує головну функцію для особистості – допомагає у складних життєвих обставинах будувати ефективну взаємодію з іншими людьми, знаходити можливість самоздійснення у процесі життя, політичної діяльності та незупинного самовдосконалення.

Отже, феномен життєстійкості саме політика похилого віку є перспективним напрямом теоретичних та емпіричних досліджень.

Список літератури

1. Горлач М.І., Кремень В.Г. Політологія: наука про політику: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 840 с.
2. Гошовська В.А., Пашко Л.А. Політичне лідерство: навч. посіб. Київ: НАДУ, 2013. 300 с.
3. Мещеряков Б.Г., Зинченко В.П. Большой психологический словарь. Москва, С.-Петербург: Прайм-Евроник, 2009. 811 с.
4. Пахарев А.Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні: навч. посіб. Київ: ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса, 2011. 183 с.
5. Сергеева Л.М., Кондратьева В.П., Хромей М.Я. Лідерство: навч. посібн. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2015. 296 с.
6. Симановский С.И. Политическая психология: учебное пособие. Минск.: БГУ, 2002. 104 с.
7. Forstl, H. Aging Heads of State: The Politics of Dementia and Geriatric Cognitive Disorders. DOI: 10.1159/000508660. URL: <https://www.karger.com/DEM>
8. Magni-Berton, R., Panel, S. Gerontocracy in a comparative perspective: Explaining why political leaders are (almost always) older than their constituents. *Sociology Compass*. N.: e12841. DOI: 10.1111/soc4.12841.

ЛОПАТА М.О.,
кандидат політичних наук,
асистент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів,
ГАЛУЩАК М.М.,
кандидат історичних наук,
заступник директора ГО «Центр інноваційних досліджень»
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів

***NATIONAL MINORITIES IN POLAND AND POSSIBILITIES OF THEIR
PARTICIPATION IN POLITICS***

The growing activity of minorities is one of the most visible novelties in the post-1989 processes of social and political transformation. Minority activity is, on the one hand, a response to a change in the general socio-political situation, which makes it possible to reveal previously suppressed aspirations and needs of minorities, and on the other hand, a reaction to the creation of appropriate legal and institutional conditions enabling minorities to undertake public and institutionalized actions. The fact that the issue of national minorities appeared in the field of political activities, and the problems of minorities are mainly solved by regulations at the state level, is the most characteristic of the transformation period after 1989, and at the same time different from the PRL period. The disintegration of the socialist model of moral and political unity and the emergence of new forms of ties with the state are accompanied by the process of transforming national minorities into active entities participating in the debate on the model of the state and the place of minorities in the state. Representatives of national minorities formulated after 1989 [2].

The activity of the most significant minorities is aimed at regulating their own situation through legal and organizational solutions, the source and guarantor of which is to be the state, and which – as we will indicate – concern both the political and civic sphere, as well as the cultural dimension of the functioning of minorities. For this reason, this study will focus on the relationship between minorities and the state. Its aim is to search for an answer to the question – what is the concept of the state and what model of ties between minorities and the state emerges from the analysis of actions and public declarations of representatives of national minorities formulated after 1989.

The nature of the relationship between minorities with a different national identity and a democratic state is an extremely important and topical issue in the contemporary debate on minorities.[2] The main dilemma of this debate can be formulated in post-question questions about

the basic principle regulating the status of national minorities in the state. It is a question about the nature of minority participation in the state and the nature of the state's obligations towards minorities. This dilemma reveals the tension between the foundations of a democratic state based on the principle of equality of human and civil rights, for which individual or group ethnic identity is not based – it is not a primary but a secondary identity and the state in which the ethnic and cultural nature of citizens is recognized, on the one hand, as an important element of the identity of individuals and the basic source of group integration, and on the other – as an important dimension determining the state's policy towards citizens [3].

The most important factors strengthening the power of minorities in this dimension include: Poland's signing of the European Convention on Human Rights entering EU and NATO as most democratic institutions, and Fundamental Freedoms, accession to the Council of Europe, efforts to join the European Community, recognition of the competences of the Strasbourg Court. This opening also concerns establishing contacts by Polish representatives with various international organizations and participation in their work [3].

National minorities also receive external strengthening as a result of geopolitical changes in Europe and changes in Poland's foreign policy. The emergence of sovereign states – Ukraine, Belarus and Lithuania, at the same time changed the situation of these minorities in Poland. On the one hand, it changed the legal situation of minorities as a result of signing bilateral agreements with new neighbors, as well as with reunified Germany and Israel, an important element of which was the regulation and protection of minority rights in Poland. On the other hand, a minority may now receive financial, cultural and educational assistance from their home countries – the exchange of artistic groups, the sending of books, the visits of art instructors and teachers [2].

One of the problems often raised by minorities are the criteria for selecting candidates for positions in the state administration, especially in those regions where national minorities live in dense environments. They often express the belief that citizens of non-Polish nationality are being disregarded from filling these positions as a result of deliberate government policies. There is a clear distinction here: in the case of state administration positions, minorities expect that national origin will not be a significant criterion for their appointment, but in the case of positions that are directly related to minorities, e.g. the representative for minorities in a given area or the representative for education, according to minorities, should come from their communities. In other words, in these situations, minorities recognize that the criterion of national origin should be an important element in selecting candidates for these positions.

When analyzing the rank and significance of individual minorities in the state, it should be emphasized that not all minorities living in Poland are equally engaged political entities and not all

are equally problematic for the state. Among the factors that significantly differentiate the situation of individual national minorities and the nature of their activities, the following can be indicated: the number of minorities and their location in the state, collective experiences resulting from historical and current relations between the majority and minorities, and the existence of a state that represents or supports the interests of minorities in your country of residence. The problem of participation of representatives of minorities in local authorities is also revealed at the level of local government structures. In the initial period, there were demands to create separate national self-government structures in areas inhabited by minorities [1].

First of all, it is necessary to emphasize the important role played by the emergence of national minorities on the public scene. The public existence of national minorities breaks the myth of ethnic homogeneity persisted in the People's Republic of Poland and makes the Polish majority aware that in Poland, alongside citizens of Polish nationality, also Polish citizens of other nationalities. This forces the necessity to reflect and redefine Polish identity, favoring the recognition of the national community in civic categories, exceeding the assigned ethnic characteristics. However, as we have tried to show, the transformation of the patriotism model from a cultural-community model into a civic model may hinder the nature of the activities of the minorities themselves and their acceptance of cultural distinctiveness as the basis for separation in the state, accompanied by appropriate political guarantees and separate rights. It may hinder this process, consolidating the belief that cultural identity is the most important factor in social integration and the basis for the state's creation of separate group rights for the category of citizens with a different ethnic identity.

Bibliography

1. Barwiński, M. Changes in the Social, Political and Legal Situation of National and Ethnic Minorities in Poland after 1990, URL:http://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/3787/Barwi%20ski_Geopolitical%20Studies.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Bojar H. Elementy nowego ładu. Red. H.Domański, A.Rychard. Wydawnictwo IFiS PAN. Warszawa 1997, URL: <http://rcin.org.pl/ifis>
3. Jasiewicz J. Mapping the activism of ethnic and national minorities in Poland European Societies Volume 13, 2011. Issue 5. pp. 735-756

*ЛОСИК О. М.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів*

ЕТИКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПОЛІТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ІНТЕЛЕКТУАЛА

Частина представників розумової праці (серед яких чимало філософів) трактують своє покликання бути «хранителями раціональності» (А. Єрмоленко) у значно ширших від робочого столу чи навчальної аудиторії масштабах. Нарівні з митцями, урядовцями, експертами вони становлять групу т. зв. нефізичних працівників (за Р. Ароном), головна мета діяльності яких полягає в утримуванні, переказі та поширенні базових принципів, які уповноважують спільне життя громадян у державі. Їй досі не вдалося знайти способу, який би відмежовував вченого від повсякденності, зв'язків (усвідомлюваних чи неусвідомлюваних) із певним класом, системою вірувань, соціальним становищем або від звичайної суспільної активності.

Інтелектуальна спільнота кожної культурно, політично й економічно розвинутої країни зацікавлена скеровувати ідейну синергію своїх членів не лише в освітню чи дослідно-наукову, а й у публічну та державотворчу площини [1]. То ж рано чи пізно виникають взаємодії «інтелектуал — влада» та «інтелектуал — суспільство», функціональна дієвість яких покликана уповноважувати статус знання як визначального соціального капіталу.

Публічний простір доби Постмодерну характеризується всебічною емансипацією та рухливістю смислів і цінностей. Це чинить вплив не лише на предмет рефлексій інтелектуалів, а й на них самих, уточнює змісти та засяг їх відповідальності [4]. Вони можуть або дистанціюватися від політичної влади, або ж репрезентувати її (в останньому випадку також продовжувати виконувати свої головні функції, саме: силою здорового глузду та інтелектуального сумління запобігати авторитаризму й тоталітаризму). Водночас і у середовищі інтелектуалів чимало таких, хто, користаючи не в останню чергу з політико-правової нестабільності й світоглядної дезорієнтації, прагне «перетворити власну ідеологію на імператив облаштування публічної сфери» [2, с. 7]. У такому випадку, діяльність інтелектуала перестає нести конструктивне евристичне навантаження і чинить руйнівний вплив на природу самого розуму як підстави цивілізованої життєдіяльності.

Дискусійним залишається питання, чи інтелектуал завжди повинен підтримувати «нонконформістську модель діалогу із носіями політичної влади», перебуваючи в опозиції, чи радше намагатися бути ключовою інстанцією влади (яку уособлює саме народ, а не

держслужбовець), уповноважуючи державні рішення на компетентність і відповідність суспільній життєдіяльності [2, с. 23–24]. Шкідливим «смысловим фантомом» український філософ С. Пролєєв називає стереотип, який «виносить інтелектуалів за межі влади, робить їх щодо неї чимось зовнішнім і необов'язковим» [2, с. 22]. Водночас, беручи участь у управлінні державою, частина інтелектуалів, свідомо або ні, потрапляє у пастки ідеологічних маніпуляцій, які делегітимують і владу, і їх самих. Це свідчить, що для виконання своєї суспільної місії інтелектуалам недостатньо бути лише розумними, їм ще й необхідно керуватися інтелектуальним сумлінням. З цього приводу вартою уваги є думка Є. Головахи, вченого і члена ініціативної групи українських інтелектуалів й громадських діячів «Перше грудня», про те, що така поведінка інтелектуалів – «не антивладна позиція, а провладна, оскільки можливість виявлення помилок влади фактично означає запобігання їм» [2, с. 11].

Отже, схильність філософів до публічності робить можливим їх участь у політичному житті країни та формує певну інтелектуальну політику, яка здатна суттєво впливати на світоглядні переконання своїх репрезентантів та, у наслідку, й ширші кола громадськості. Бажання бути залученим до т. зв. владного дискурсу (за М. Фуко) позначається на етично-ціннісних змістах інтелектуальної відповідальності за виголошені тези та зменшує опірність філософської незаангажованості перед ідеологічними маніпуляціями.

Особливості взаємозв'язків між їх ідеологічною заангажованістю, інтелектуальним сумлінням та суспільними запитами можуть також віддзеркалювати специфіку національної культури філософування [3, с. 212 – 238]. Тому ознайомлення з подібними досвідами різних країн дозволить, на нашу думку, глибше вивчити ідейно-світоглядні мотивації й сучасного українського інтелектуального середовища, яке нарівні з політиками долучається до створення нових концептів соціально-культурної життєдіяльності та прагне знайти відгук у суспільних очікуваннях.

Список літератури

1. Арон Р. Опій інтелектуалів : монографія / Р. Арон; пер. з франц. Київ : Юніверс, 2006. 272 с.
2. Войтович Р., Білий О. Інтелектуали і влада: альтернативи досвіду. *Філософська думка*. Київ, 2018. № 3. С. 6–36.
3. Лосик О. Феномен свободи і французький постмодернізм / О. Лосик. Львів: Дослідно-видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка, 2016. 302 с.
4. Пролєєв С., Єрмоленко А. Публічна філософія: освітні та соціальні можливості. *Круглий стіл “Філософської думки”*. *Філософська думка*. Київ, 2019. № 1. С. 6–39.

МОТРЕН С.М.,
кандидат політичних наук,
асистент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

**ЕДУАРД БЕРНШТЕЙН І КРИТИЧНИЙ ПЕРЕГЛЯД МАРКСИСТСЬКОГО
«ЗОЛОТОГО КАНОНУ»**

Едуард Бернштейн (1850-1932) – один із лідерів німецької соціал-демократії і II Інтернаціоналу (1889-1917), основоположник реформізму. У другій половині ХХ ст., спираючись на власний аналіз тенденцій розвитку суспільства, виступив з критикою багатьох теоретичних положень марксизму як застарілих. З-поміж іншого відкинув наукове обґрунтування соціалізму, вважаючи його радше етичним ідеалом, розвінчав вчення про неминучий занепад капіталізму, необхідність революції і встановлення диктатури пролетаріату. Запропонував програму реформи капіталізму і компромісу з буржуазією. Гасло: *кінцева мета – ніщо, рух – усе.*

Ревізіонізм Е. Бернштейна – вирішальний момент в історії соціалізму, відмічений зіткненням двох напрямів – реформізму і тоталітаризму – всередині робітничого руху. Ревізія тут – критичний перегляд, доповнення, додаткове тлумачення, інакше бачення марксистського золотого канону. Демократію в рамках підходу обґрунтовано *і як засіб, і як ціль.* Визнано можливість *некатастрофічного* розвитку соціалізму.

На одному зі з'їздів II Інтернаціоналу, зокрема з ініціативи Е. Бернштейна, відбулося обговорення проблем мілітаризму, колоніалізму, загального страйку. Соціалістів закликали мобілізуватися, а у випадку загрози війни – протидіяти їй будь-якими засобами. Однак I світова війна, яка була невдовзі розв'язана, засвідчила їхню нездатність піднятися над національними інтересами і згуртувати робітничий клас.

Для марксистів II Інтернаціоналу характерний відхід від гегелівських традицій. Ревізія здійснювалася ними швидше через концептуальний апарат неокантіанства. Акценти поставлено на мирну революцію та соціальну гармонію. Біполяризація – фікція, адже очевидне зростання частки проміжного прошарку (середнього класу). Теорія К. Маркса – значною мірою штучна конструкція, відірвана від реальності. Її занастаила фатальна залежність від гегелівської логіки. Пріоритетом слід вважати поступовий перехід до соціалізму. Розширення виборчих прав (політичних, економічних, соціальних) свідчить про здобуття ним перемоги. Демократія – засіб досягнення соціалізму та форма його здійснення.

Пролетаризація (пауперизм), загострення класових конфліктів, інтенсифікація економічних криз, крах капіталізму – їх загроза виявилася ілюзорною, не підтвердилася.

Е. Бернштейн видав серію статей в газеті «*Die neue Zeit*» із критикою марксистської ортодоксії на захист реформістської політики. Вказав на слабкі позиції марксизму. Не відбулося ускладнення економічної ситуації, кількість власників не зменшилася, а суттєво зросла – заперечувати цю обставину немає сенсу. Привілеї буржуазії у всіх розвинених країнах обмежуються шляхом утвердження демократії. Посилюється соціальна реакція проти експлуаторських зазіхань зі сторони капіталу. Ця тенденція існує і зростає з кожним днем у різних галузях економічного життя.

Марксизм виявився розшматованим зсередини в силу поєднання непоєднуваного – визначального впливу економіки на політичну владу, з одного боку, і віри у майже чудодійну силу влади, з іншого. Так, він позиціонує себе як теорія строгого детермінізму, а на практиці схильний до волюнтаризму яacobinського типу. Тут особливо помітне тяжіння Е. Бернштейна до принципів неокантіанства з огляду переконливе відстоювання етичного аспекту. Етику він протиставляє свавілля холодного розуму, безкомпромісної волі. Тільки наші етичні ідеали здатні дати нам розуміння того, яким має бути суспільство майбутнього. К. Маркс засуджує принцип доданої вартості, трактує прибуток як здирництво, аферу і грабунок саме з позиції морального ідеалу рівності. Мораль – це сила, що активізує творчу функцію. Невмолимі закони історії мали привести до благого «визволення» людства, але професійним революціонерам закортіло із залізною волею запровадити комунізм через диктатуру пролетаріату.

Нехтування моральним ідеалом на користь історичної необхідності – слабе місце діалектики. Ця пастка – найбільш підступний елемент марксизму. Саме поняття диктатури класу провокує уявлення, що перехід від капіталістичного суспільства до соціалістичного неминуче повинен відбутися виключно у формах, яким невідомі законні методи пропаганди. Така ідея – не що інакше, як політичний атавізм (повернення до первісного стану свідомості).

Хибне й марксистське розуміння природи і значення держави як репресивного органу, що діє від імені власників. Тривалий час вона і справді слугувала інструментом грабунку і упокорення, але це не значить, що так буде завжди. Держава – форма співжиття, система управління, яка змінює соціально-політичний характер під впливом перетворення свого соціального вмісту. Її метаморфози у цьому напрямку вже простежуються. Соціал-демократичні партії вибороли загальне виборче право, робітничий рух став силовим

чинником, який держава використовує для стримування приватних інтересів впливових економічних груп.

Так, факти свідчать усупереч філософії марксизму. В його основах очевидні нестача реалізму у розумінні ситуації та відсутність адекватної моральної відповідальності. Пріоритетом, отже, слід розглядати виключно реформістську політику, за якої демократія – *альфа і омега*. Сама по собі вона усуває домінування якогось класу в принципі, навіть якщо поки що не здатна ліквідувати класи як явище. Демократія – школа компромісу. І це у жодному разі не може трактуватися як опортунізм, будь-яка форма пристосуванства чи угодовства, адже класова боротьба і компроміс – зовсім не абсолютні антитези, якщо і можуть бути протиставлені, то хіба як статика і динаміка.

К. Маркс надто згущував фарби. По суті, закликав до фундаменталізму. Ортодоксальний марксист мріє про ідеальне суспільство у вигляді соціалізму – земного раю, кращого із світів. При цьому закликає діяти надто прямолінійно і бездумно, просто йти напролом – *«взяти усе та й поділити...»*. Ревізіоніст, натомість, займається реальним вирішенням проблем, думає за те, як зробити сучасне суспільство (своє, рідне): 1) кращим; 2) справедливішим; 3) культурнішим; 4) вільнішим. Тож, ортодоксальний марксист – тоталітарист, а ревізіоніст – реформіст і демократ. Завдання соціал-демократії – політ. організація робітничого класу, його соціалізація відповідно до цінностей демократії.

Як стверджував Е. Бернштейн, мета, якою б не була, для нього не мала значення, в той час як процес її досягнення – загальний рух суспільства, соціальний прогрес, заохочений, зокрема, шляхом проведення агітації і створення економічно-політичної організації для його реалізації – дорівнювали усьому.

Список літератури

1. Володимир Єрмоленко. *Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX-XX ст.* Київ: Дух і літера, 2018. 480 с.
2. Джованні Реале, Дарио Антисери. *Западна філософія от истоков до наших дней. Том 4. От романтизма до наших дней / Марксизм после Маркса.* Санкт-Петербург, "Пневма", 2003. 880 с.
3. Новый энциклопедический словарь. Москва: Большая Российская энциклопедия: РИПОЛ классик, 2007. 1456 с.

НАКОНЕЧНИЙ А.Р.,
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів*

**РОЗУМІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВОБОДИ У Д. ДОНЦОВА:
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Розвиток української суспільно-політичної, філософської думки першої половини ХХ ст. тісно пов'язаний з творчістю Д. Донцова (1883-1979). Питання негативного впливу російської культури на українське суспільно-політичне життя, українську культуру мислитель розглянув у своїй брошурі «Культура примітивізму», яка засвідчила високий рівень національної свідомості автора. Цю працю він розпочинає зі ствердження того факту, що кілька століть тому українська нація мала власну культуру, релігію, власні політичні форми, і цей період в українській історії називає добою «великої об'єктивації національного духа» [2, с. 7]. На превеликий жаль, з початку ХVІІІ ст. цей процес, як зазначає автор, поступово пригальмовується, а згодом і взагалі перестає існувати, унаслідок чого українці були змушені прийняти «чужі форми життя», «засвоїти накинені переможцем зовнішні форми громадського життя, чужу політичну ідеологію» тощо.

Усе це призвело до трагедії українського народу, який опинився в культурному і духовному полоні російської культури, російського способу мислення. Цю чужу, насильно прищеплену українцям російську культуру Донцов означає як «культуру примітивізму. Мислитель переконаний, що українське суспільство має відкинути цю культуру, як «культуру застою», адже Україна з давніх-давен має міцні політичні й духовні традиції, а в її культурі є елементи, завдяки існуванню яких українська нація мала відпорну силу, а саме: селянство, яке живе на засадах індивідуальної власності на землю, міщанство, зорганізоване на демократичних засадах магдебурзького права, духовенство та шляхта з «виробленими засадами» станового патріотизму. Саме цим елементам української культури, на його думку, загрожує велика небезпека з боку «розкладової культури сходу», тобто російської. Для того, щоб Росія остаточно не знищила ті «зачатки європейськості», які ще збереглися у свідомості українців, потрібно, закликає Донцов, «...всі ті сталості, всі рештки нашої старої культури – плекати, зміцнити, звести їх в міцну будову, нав'язати обірвану нитку історичної традиції. Де сього не зробимо, будемо мати свою культуру, але «перелицьовану» з російської, як маємо вже “перелицьовану” «Енеїду», перелицьованих соціалістів-революціонерів, як маємо перелицьоване православ'є, перелицьовану літературу і історіографію» [2, с. 37].

Донцов висунув тезу, що порятунок для українства в цій ситуації – у поверненні обличчям до Заходу, у черпанні із західноєвропейських культурних джерел, «бо лише організм народу, міцно просякнутий західною цивілізацією, матиме відпорну силу проти всяких політичних експериментів (тут автор має на увазі царат, кадети́зм, більшовизм, як еманацию російської культури. – *А.Н.*) зі сторони Росії... Мусимо знову пірнути з довір'ям в колись так рідні і близькі нам проміння європейського сонця і дбати, аби тінь Росії не впала знову на нас» [2, с. 38–39].

Внутрішня політика має забезпечити «створення не тільки культурної, а й політичної нації», а «головною ціллю нашої політики мусить бути національно-державний, а не національно-культурний ідеал», тому що культурний та інший розвиток нації можливий тільки в незалежній державі, адже «нація «культурна», не маючи власних політичних ідей, мусить жити чужими, звикло переложеними, чужим колективним ідеалом» [4, с. 105].

Розкриваючи свій власний ідеал нації, Д. Донцов вказує на ідейні засади, на яких має базуватися цей ідеал. Таким чином, у своїй національній філософії він підходить до власної концепції – «світогляду чинного (вольового) націоналізму», викладеної в праці «Націоналізм».

Що ж розумів мислитель під поняттям «чинного націоналізму» і на яких засадах побудував він цей світогляд та цілу ідеологію? «В цій книзі («Націоналізм». – *А.Н.*) хочу усталити поняття українського націоналізму, так як я його розумію, – писав він. – А розумію його не як ту чи іншу програму, не як відповідь на завдання нинішнього дня..., лише як світогляд» [3, с. 13]. Основи цього нового світогляду не було накреслено випадково, вони не з'явилися у вигляді якоїсь теорії чи політичної доктрини, а їх продиктувала потреба дати відповідь на «болячку, яка нищила націю».

Ключ до розуміння філософських основ ідеології «чинного націоналізму» дає інтерпретація поняття волі, яка в розумінні мислителя є «волею до життя», тотожною з «волею до влади», стихійною, ірраціональною силою. Коли «воля до життя» об'єктивується в людині, її емоціях, почуттях, інстинктах, вона, за словами ідеолога націоналізму, стає «величезною соціальною силою, динамічним двигуном суспільности», що зумовлює її розвиток. Воля в Донцова також є синонімом бажання – самолюбство, порив, лютість тощо. Така воля діє з «себе самої», їй не потрібна жодна мотивація і вона є «головною самостійною моторною силою в історії».

Визначивши і прийнявши засаду «інтересу нації понад усе», Донцов зробив висновок щодо морального критерію: «Добре є все те, що зміцнює силу нації, зле, що таку силу підриває». З цього погляду національна ідея мусить бути «аморальною», тобто вона не

повинна керуватися мораллю міщанина-буржуа, у якого на першому місці – засада власного щастя і власного «я». Кожне суспільство має свою «власну мораль», «свою чесноту», тому не існує якоїсь універсальної, яка б усіх зобов'язувала, етики чи моралі.

Важливими є думки Донцова про поняття «нація» і ставлення до неї «провідної верстви». На його думку, населення держави творить «окремий організм, націю сильну назовні і всередині, з своїми окремими ідеалами і волею, які стояли над партикулярними інтересами, забаганками і волею частин» [1, с. 254]. Характерними ознаками, що єднають українську націю, крім «спільної, окремої волі в теперішності, втіленої в поняття «отчизна», є, на думку Донцова, також «спогади спільних тріумфів у минулім», «слава предків», адже «великі цілі, що ставляє собі нація, не під силу здійснити одному поколінню, воно мусить продовжувати почате перед ним» [1, с. 261].

Список літератури

1. Донцов Д. Дух нашої давнини. Дрогобич: Відродження, 1991. 341 с.
2. Донцов Д. Культура примітивізму (Головні підстави російської культури). Черкаси: Сіяч, 1918. 39 с.
3. Донцов Д. Націоналізм. Лондон: Українська видавнича спілка, 1966. 363 с.
4. Донцов Д. Підстави нашої політики. Відень: Вид-во Донцових, 1921. 210 с.

НОВИЦЬКИЙ О.О.,
аспірант кафедри політичних наук та права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського»,
м. Одеса

ПОЛІТИЧНИЙ ТРИГЕР: РОЗУМІННЯ, ПІДХОДИ ТА ВИДИ

Поняття «тригер» (дослівно – «спусковий гачок») може мати різні трактування. «Тригер (від англ. *Trigger* – спусковий гачок) – це психологічний термін, що означає автоматичну реакцію людського мозку на подразник будь-якого типу. Таким подразником може виступати ситуація, дія, звук, текст і навіть картинка. Тригери працюють на підсвідомому рівні, вони вводять людину в певний стан, викликають конкретні емоції – від радості до гніву, від страху і подиву до жадібності і нестримного бажання» [1].

В психології тригер – це будь-який предмет, явище, подія або дія, що викликає емоційну відповідь. При цьому причина реакції – не самий стимул, а саме ставлення до нього. Терміни «тригер» і «реакція» припускають безперервну послідовність від стимулу до реакції без будь-якого простору для сумнівів, рефлексії або вибору. Тригерами бувають предмети та події, що мають відношення до минулого життєвого досвіду або пов'язані з сильним емоційним переживанням. Це можуть бути слова та фрази, почуті або сказані в період емоційного потрясіння або мають інше ставлення до особистості. Крім того, до тригерів можна віднести запахи та інші сенсорні подразники, які також викликають спогади.

На думку М. Голдсмита, «ланцюжок виглядає так: Тригер → Імпульс, Усвідомлення, Вибір → Поведінка». Автор виділяє «три миті – спочатку імпульс, потім усвідомлення, потім вибір. Вони заповнюють найважливіше місце між тригером та нашою поведінкою. Ці моменти так швидкоплинні, що ми іноді не можемо відокремити їх від того, що вважаємо «шаблоном поведінки». Але досвід і здоровий глузд говорять нам, що вони реальні. Коли діє пусковий механізм, в нас з'являється імпульс поводитися певним чином. Саме тому деякі пригинають голову, щоб захиститися, коли чують гучний звук позаду. Ми чуємо звук і озираємося, щоб перевірити, чи немає небезпеки. Один і той же тригер, різні реакції – одна рефлекторна та стрімка (імпульсивна, тобто мимовільна), інша – зважена, яка дозволяє взяти паузу, подивитися навколо та відсіяти погані варіанти. Адже ми не примітивні молюски, які смикаються у відповідь на укол голкою. У нас є нервові клітини. Ми можемо думати. Ми можемо змусити будь-який імпульс на мить зупинитися, поки зробимо вибір: підкоритися або ігнорувати його. Ми робимо вибір не тому, що того вимагає наш інстинкт. Наш вибір –

свідчення наявності інтелекту і відповідальності. Іншими словами, ми беремо участь в процесі» [2].

Політичний тригер характеризується наявністю дискурсивності. Він функціонує в мові, але спрямований від мови до політичного контексту. Це означає, що тригер не може існувати поза політичним контекстом. Якщо зв'язок буде іншим, то оцінка не зможе відбутися. Будучи частиною дискурсу, політичний тригер конституюється конкретними акторами в процесі побудови та сприйнятті текстів і конституює певну модель соціальної реальності у свідомості суспільства. Політичний тригер веде читача до елементів в їх постструктуралістському розумінні – тобто до полісемічності знаків. Отже, політичний тригер сприяє редукції значень елементів з метою перетворення їх в знаки-моменти, які характерні для даного дискурсу. Перетворення елементів ведеться за допомогою встановлення оціночних зв'язків між елементом і ціннісно-політичною системою індивіда.

Політичний тригер характеризується ситуативністю, тому що його наявність або відсутність в тексті диктується реальною політичною ситуацією. Однак, природа тригера не дозволяє йому бути тільки ситуативним – практично завжди проявляється актуальний рівень дискурсу. Подальша активація ціннісних зв'язків призводить до того, що індивід апелює й до історико-культурного та гносеологічного рівнів. Тобто, тригер спрямований до функціонування ментальної моделі світу кожного індивіда. Політичний тригер схильний до повторення, він регулярно зустрічається в текстах, що сприяє його фіксації в свідомості індивіда та активації подальшого сценарію. Він повинен бути пізнаваний, інакше активація не відбудеться, і найпростіший спосіб домогтися впізнаваності – повторення його не тільки в рамках одного тексту, а й в сукупності текстів різних тематик, часом не відносяться безпосередньо до самого політичному тригеру або до політики.

Політичний тригер обмежує сприйняття та підштовхує індивіда до інтерпретації політичної події в особливому напрямку. Тут мова йде про маніпулятивний потенціал тригера – його можна використовувати для відволікання уваги від будь-якої проблеми, створюючи момент переривання історичної лінійності. Тригер несе в собі не тільки сам механізм активації певного оціночного сценарію, але і весь сценарій в цілому. Тригер – не тільки сам смисловий вузол, а й те, що йде за ним. Тому політичні тригери активують не тільки політико-оціночні сценарії, а, скажімо, тригери культури – культурно-оціночні.

Можна виділити та типи тригерів в дискурсі влади:

– Тригери-думки – висловлювання представників органів влади. Під думкою слід розуміти судження – форму думки, в якій стверджується або заперечується що-небудь щодо предметів і явищ, їх властивостей, зв'язків і відносин і яка має властивість виражати істину

або брехню. Диференціація тригерів-думок пов'язана з їхньою метою, тобто з тим, на кого тригер націлений: на державу, на окремі категорії людей, сфери діяльності (комерційну, соціальну і т.д.).

– Тригери-пропозиції. Під пропозицією традиційно розуміються умови від ймовірності. Ці пропозиції коментуються ЗМІ, як правило, за допомогою такого мовного жанру, як осуд, або авторська позиція журналіста, яка виражається в іронічній формі.

– Тригери-реакції. Тригер можна розглядати як діалогічний жанр, який має свою жанрову модель. Обов'язковим компонентом цієї моделі є реакція. У тригера інша суб'єктна організація, ніж у побутового або ділового діалогу, але схожість їх полягає в зв'язку між реплікою-стимулом і реплікою-реакцією. Реакцією на тригер є не тільки індивідуальна інтерпретація висловлювання, але й групова думка.

Тригери в дискурсі влади це є висловлювання, які мають адресанта – представника владних структур; конкретного або групового адресата; форму негативно-оцінних суджень; форму пропозицій до органів влади (висновки ймовірності); співвідносяться з певним репертуаром мовних жанрів; викликають гостру індивідуальну або громадську реакцію, а також реакцію владних структур; в якості сфери-мішені держава в цілому, окремі групи людей, окремі сфери-діяльності; аксіологічний модус (трансляція антиціностей).

В свою чергу, побудова типології тригерів можлива й за інтенціональністю та за жанром, а також за ступенем прояву агресії. Як правильно зазначає О. Кузнецова, «.. для протистояння впливу мас-медійних психологічних тригерів важливо здійснювати за допомогою мас-медіа психологічну просвіту, вчити не піддаватися маніпулюванню ворожих мас-медіа, саморегулювати поведінку, вчинки, прийняття рішень кожною людиною» [3].

Таким чином, можна сказати, що увага ЗМІ до тригерів у дискурсі влади є безперечною. Основні мовні дії ЗМІ щодо тригерів – це їх фіксація, коментування в негативно-оцінному, або іронічному аспекті, а іноді й з викриттям адресантів. Перспективами подальших досліджень може бути аналіз репертуару тригерів в різних форматах політичного дискурсу в мас-медіа та вивчення аксіологічного модусу тригерів.

Список літератури

1. AG MARKETING TEAM. (2018) Тригери в маркетингу та продажах: що це таке і як їх використовувати. <https://ag.marketing/>
2. Голдсмит М., Рейтер М. (2016) Триггеры. Москва, 256.
3. Кузнецова О. (2017) Психологічні тригери в ЗМІ: поняття, особливості, види, протистояння їх впливу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 833, 1, 33-38.

ПЕХНИК А.В.,
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних теорій
Національного університету «Одеська юридична академія»,
м. Одеса,*

РІДНА МОВА, ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ

«Нації вмирають не від інфаркту, спочатку їм відбирає мову»

Ліна Костенко

Мова є найважливішим засобом спілкування між людьми. Вона безпосередньо пов'язана з мисленням, виступає засобом збереження та передачі інформації і управління соціальною та політичною поведінкою людини. Мова представлена у вигляді граматичної системи знаків, які існують віртуально в голові людини. Головна роль мови полягає в поєднанні сенсу та відповідного акустичного образу. «У буденній свідомості мова сприймається, насамперед, як засіб комунікації. Ми виражаємо свої думки, ідеї, бажання, потреби тощо за допомогою мови і тим самим робимо їх доступними іншим, ми обмінюємось. Ми вчимо іноземні мови, щоб донести все це представникам інших національностей і самим мати змогу розуміти їх. Можна піти трохи далі і тоді ми скажемо, що мова є також засобом позначення світу, предметів і явищ у ньому. І тут, і там мова є засобом. А засіб – це щось для чогось. Таким чином, ми не звикли надавати мові самостійного значення» [7].

Мова є аспектом формування групової ідентичності, засобом спілкування та впливу на навколишній світ. Вона дає змогу висловлювати переживання, переконувати, взаємодіяти із зовнішнім світом. Мова та мислення, виступаючи соціальним явищем, обумовлюють один одного. Мова – це організована структура символів, що діють за своїми правилами та законами. Слова, які використовуються в мові, будуються за мовними законами та відображають процес мислення людини та суспільства в цілому. Різні способи мислення зумовлюють вибір слів, їх порядок в реченні, обробку та корекцію – все це виступає засобами вираження свідомості людини та може визначатися зовнішнім впливом. Ізраїльський лінгвіст Гай Дойчер стверджує, що «мови впливають навіть на сприйняття географії і кольорів» [3].

«І роль мови в житті людини та спільноти, а отже, і в цьому глобальному співробітництві людей і націй визначається дуже конкретними функціями. По-перше, крім комунікативної, мова виконує ще: гносеологічну, експресивну, творчу, зокрема мислетворчу, номінативну, ідентифікаційну, культуро генеративну та естетичну функції. По-друге, в

названих функціях мови, власне, і втілені найважливіші психоемоційні, когнітивні (пов'язані зі свідомістю) механізми розвитку людини та нації» [2].

Процес перекладу розумової діяльності в знаки та символи мови знаходиться під впливом мислення та сформований практикою соціального суспільства. Вивчення української мови, усвідомлення значень слів, граматичних конструкцій дозволяє увійти в світ української культури та зрозуміти особливості національного мислення. Розглядаючи мову як засіб національного мислення, можна помітити, що слово не є відображенням речей, воно несе в собі здатність представляти річ з різних позицій, що мають свій індивідуальний чуттєвий образ. Дана якість слова робить мову не лише знаковою системою, а й специфічною формою національного мислення, яке притаманне певній нації. Національне мислення знаходить своє відображення в мові, яке можна побачити за допомогою вимови, граматичної будови мови, словникового складу мови, а також через вирази, що позначають явища життя та душевний стан самого народу. Як правильно зазначає О. Тимо «у мові ми позначаємо не об'єктивну дійсність, а наше сприйняття цієї дійсності. Мова у своїй лексиці, граматичних, структурах, морфологічних та синтаксичних особливостях фіксує наше світобачення» [7]. На нашу думку, мова є засобом мислення, яке є різним для людей, які розмовляють різними мовами, тому й національне мислення у людей різних національностей відрізняється завдяки їх наявним відмінностям їх мовної структури.

Цілком погоджуємось з думкою І. Огієнка, який зазначає: «рідна мова – це найважливіша основа, на якій зростає духовно й культурно кожний народ... Без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомості, без такої свідомості нема нації, а без свідомої нації – нема державності, як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення» [4, с. 25]. Дійсно, «...звичка користуватися російською в побуті при вимушеному переході на українську в професійній діяльності породжує явище так званої «дерев'яної мови», мови, якій бракує природності вимови, виразності, гнучкості, достатнього лексичного запасу. Обмежене використання української в усному спілкуванні гальмує та ускладнює справу оздоровлення...особливо, наукового стилю мовлення. Внесення змін у наукову термінологію, необхідність припинення практики калькування російської термінології, завдання адаптації навали англійських запозичень, зумовленої новими політичними умовами, – все це потребує повноцінного функціонування української мови не тільки в писемній, а й в усній практиці наукового спілкування» [6]. Л. Пархонюк зазначає, що «вплив постійного оперування людиною нерідною національною мовою несприятливий у пізнавальному, а найбільше — в морально-етичному плані як на народ, так і на особистість. Така мова не може повністю виконувати експресивну

функцію. Бо національний характер, біоенергетика, темперамент, психоемоційний спектр є унікальними для кожного народу і, знову ж, втілені в його — і тільки його — мові. Будь-яка інша мова, крім ріднонаціональної, навіть найспорідненіша, дисбалансиє зі вказаними сферами людської сутності, що так чи інакше негативно позначається на індивідуальному розвитку людини» [5, с. 16]. Тут слід згадати закон мовної спільноти та рідної мови Й. Лео Вайсгербера: «Рідна мова – це найбільш стійка та найважливіша опора народного самоствердження, яка створює основу для спілкування завдяки формуванню схожого для всіх засобу мислення. Окрім того, впливаючи на світогляд, мова опосередковано впливає на релігію, науку, мистецтво та політику. До того ж мовні картини світу значно старіші від наукових картин світу, а тому потужніші за впливом на свідомість їх носіїв» [1, с. 122].

Мова не лише відображає світогляд, вона його формує, вона впливає на людську поведінку – людина поводиться стосовно цього світу, виходячи з того, яким його подає мова. Рідна мова виступає невід'ємною частиною національного мислення та має тісний взаємозв'язок з свідомістю людини в цілому. Особливості національного мислення закріплені в мовних знаках і відображаються в мові за допомогою мови. Саме розуміння мови відбувається в процесі навчання та виховання, в подальшому – в процесі розвитку особистості в цілому. Мова пов'язана не тільки з мисленням, в ній також відображені психологія людини, її життя та суспільна свідомість, історія народу та його звичаї, національна специфіка сприйняття світу, форма вираження культури та мистецтва народу. Вивчення мови сприяє розвитку національного мислення, оскільки це не лише процес пізнання граматики та лексики мови, скоріше це процес розуміння особливостей передачі національного бачення світу, оточуючих предметів і явищ.

Список літератури

1. Вайсгербер Л. (2004) Родной язык и формирование духа. Москва, 232.
2. Гонський В. (2007) Мова як чинник формування людини і нації. Українська правда, 7 травня.
3. Мова впливає на те, як ми бачимо світ – лінгвіст (2013) радіо свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24960925.html>
4. Огієнко І. (1995) Наука про рідномовні обов'язки. Львів, 59.
5. Пархонюк Л. (1999) До проблеми сутності мови: деякі міркування і роздуми. Дивослово, 11, 15–17.
6. Роль мови у формуванні і самовираженні особистості. (2018) Освіта та самосвіта. <http://referatss.com.ua>
7. Тимо О. (2015) Мислення людини залежить від мови якою вона розмовляє. URL: anguaage-policy.info/2015/02/myslennya-lyudyny-zalezhyt-vid-movy-yakoyu-vona-rozmovlyaje/

ПРОНОЗА І.І.,
*кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського»,
м. Одеса,
ГЛАДКА В.С.,
студентка спеціальності «Політологія»
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського»,
м. Одеса*

ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Формування правової, соціальної, демократичної держави та суспільства в Україні на сьогодні здійснюється не досить якісно та швидко. Не в останню чергу це зумовлено рівнем політичної культури, котра є одним із головних компонентів культурного й соціального образу суспільства певної країни на світовому рівні та характерною складовою політичної системи будь-якої держави. Тому зараз дуже важливо з'ясувати феномен політичної культури.

Зародження поняття «політична культура» бере свій початок з часів Античності. Судження про цінності, настрої, що впливають на політику, дії влади, зустрічаються у Конфуція, Сократа, Платона, Сенеки, Арістотеля [2, с. 45]. Ці мислителі ототожнювали політичну культуру з нормами поведінки. Римські філософи, а саме Полібій «переробив і допрацював принципи правової та політичної філософії Арістотеля відповідно до реалій Давнього Риму...» [1, с. 10]. На сьогодні політична культура Давнього Риму, у котрому діяли закони, які гарантували свободу громадян та приватності є прообразом сучасної політичної культури Заходу.

У період Нового часу почалося встановлення конституційної форми правління у країнах Європи, що послугувало появі нового типу політичної культури. Філософ того часу Т. Гоббс, вважав, що найважливішою рисою людини є прагнення до влади. Він стверджував, що «суверенна влада держави позбавляє суспільство від хаосу і насилля ...» та запобігає «війні всіх проти всіх» [3]. Науковець Д. Локк стверджував, що усі легітимні уряди базуються на згоді суспільства через мету захисту приватної власності та власної свободи передоручити владі держави особисті природні права. М. Монтень та Н. Макіавеллі, мислителі Відродження, намагалися «усвідомити залежність між реальною політикою та уявленнями про цінності, традиції, норми моралі суб'єктів – особистостей, соціальних груп і

спільнот...» [3]. Вони користувалися термінами «почуття» та «цінності» за для пояснення змін та самої упорядкованості у процесах політики.

Саме ж поняття «політична культура» було вперше введено у науковий обіг німецьким мислителем Йоганном Готфрідом Гердером. У політичній думці України «проблема сутності політичної культури вперше чітко сформульована фундатором консервативної школи у вітчизняній політичній науці В. Липинським у праці «Листи до братів-хліборобів» [6]. Це відбулося набагато раніше, чим поява власної версії феномену політичної культури Г. Алмонда, яка з часом, на жаль, стала класичною: «Кожна політична система включена в конкретну модель орієнтацій на політичні дії. Я вирішив це явище назвати політичною культурою» [9, с. 396]. Визначення політологів С. Верби та Г. Алмонда вважається класичним: «політична культура є сукупністю індивідуальних позицій і орієнтацій учасників даної системи, суб'єктивною сферою, що лежить в основі політичних дій і надає їм певного значення...» [6].

Взагалі, саме визначення поняття «політична культура» можна розподілити на чотири групи. Перша група – це психологічне визначення, де політична культура розглядається як комплекс орієнтацій на об'єкти політики. Друга як соціальні визначення, де політична культура є індикатором рівня характерних юридичних, функціональних рис політичної системи, політичного розвитку, віддзеркаленням особливостей способу будування політичних комунікацій та суспільного індивідуального досвіду. Третя група, когнітивні визначення: політична культура розглядається як сукупність опорних уявлень про соціум та концентрується на дослідженні її соціальних інтегративних механізмів. А завершальна, четверта як евристичні визначення, де політична культура виступає у ролі гіпотетичного конструкту, створеного з аналітичного завдання.

Також у їх праці «Громадянська культура» було описано підхід до розуміння політичної культури як збірки орієнтацій індивідів на політичні системи. Вони виявлялися у трьох рівнях, а саме: пізнавальні, емоційні та оцінні орієнтації. Пізніше Г. Алмонд увів термін «установка», через призму якого політична культура отримала забарвлення суб'єктивної установки чи орієнтації у політиці. Політолог Р. Такер казав: «Культура – це значний спосіб життя суспільства, що включає як прийняті способи мислення, а також переконання, так і прийняті зразки поведінки. Політична культура – це не ті елементи культури, які мають відношення до управління і політики...» [10, с. 190-191].

Політична культура не є ізольованим явищем, вона виступає одним «з елементів загальної культури суспільства, що пов'язується з іншими підсистемами — економічною, правовою, управлінською, організаційною, моральною, релігійною...» [4, с. 12]. Вона

обумовлена не тільки історичними аспектами, але й психосоціальними чинниками. Розглядаючи поняття «політична культура», потрібно використати поняття «національний характер» як найпоширеніший тип особистості або поведінки. Національний характер – це комплекс типових видів поведінки, що формується на основі традицій та імпульсів, котрі керують поведінку нації. За визначенням М. Бердяєва «в кожній народній душі є сильні і слабкі сторони, свої переваги і недоліки. Тому вивчення національного характеру і традицій є суттєвою передумовою для розуміння політичної культури будь-якого народу» [4, с. 12-13]. Політична культура не обмежується тільки комплексом певних цінностей, досвіду, знань, традицій, адже це – спосіб відтворення політичних інтересів груп, що визначає засоби, мету та має певні результати. У свою чергу «результатом політичної культури виступає відповідна їй політична людина, людська субстанція політики, якість політичного життя суспільства загалом...» [4, с. 13].

За допомогою усієї пройдені роботи над цією проблемою С. Вербі та Г. Алмонду вдалося виокремити три «чисті» типи політичної культури.

1. Підданський тип, у ньому на першому місці через низьку індивідуальну активність громадян, стоять політичні інститути. Державна влада зображується як «спускання зверху норм, яких необхідно дотримуватися, регламенту, якому потрібно підкорятися...» [6]. Головним важелем для людей є страх перед покаранням або ж очікування благ.

2. Прихідський тип, або як ще його називають патріархальний. Для нього характерним є відсутність зацікавленості соціуму в політичному житті. Громадяни не очікують змін з власної ініціативи з боку політичної системи держави.

3. Активістський тип, або ж «політична культура участі» для нього характерним є зацікавленість та активність громадян у політичному житті країни та найголовніше показники на практиці.

До того ж, автори цієї типології додають, що на практиці ці три типи створюють взаємодіючі між собою змішану форму: патріархально-підданську, піддансько-партриціпаторну та патріархально-партриціпаторну.

Континентальна європейська культура, за їхньою типологією «не є однорідно цілісним, а являє собою не зовсім органічне фрагментарне об'єднання різних субкультур та культурних компонентів. Громадяни цього типу культури орієнтуються скоріше на цінності віри, ніж на раціональні чинники чи цінності доцільної діяльності...» [6, с.155].

Передіндустріальна культура функціонує як комплекс субкультур та складових модерних культур. Насамперед країни цього типу мають інституції, на основі норм демократичної системи, проте реальна влада в руках традиційних корпорацій або ж племен.

Тоталітарна політична культура характеризується відсутності «у влади волі до консенсусу, повна апатія народних мас, панування олігархів, які монополізують контроль над усіма засобами масової інформації і комунікації...» [6, с.156].

Щодо вітчизняних вчених, Б. Цимбалістий вважає політичну культуру системою, історично зумовлених настанов та переконань моделей поведінки соціальних груп, індивідів, а до того ж моделлю функціонування політичних інститутів. На сьогодні під терміном «політична культура» розуміється політичний вимір певного культурного середовища, описання поведінки та свідомості соціальних груп, індивідів. Політична культура є динамічним явищем, вона змінюється разом з суспільством, це спричинено поєднанням в культурі динамічних та консервативних компонентів, нового та старого.

Спираючись на це, можна трактувати поняття «політична культура» як «частину загальної культури й успадкування, що включає історично сформовану сукупність політичних знань, цілісних орієнтацій, зразків поведінки соціального суб'єкта і їх реалізації в певній системі політичних відносин і політичної діяльності» [3]. Таке розуміння політичної культури дозволяє виокремити в ній, як стверджує Н. Семке, три основні складові:

1. Нормативний елемент (накопичений політичний досвід);
2. Ціннісний елемент (політична свідомість);
3. Поведінковий елемент (моделі політичної поведінки) [5, с. 55].

Фундаментом для еволюції політичної культури є політичний досвід, котрий «накопичується протягом історичного розвитку суспільства і відображається в моральних і релігійних нормах, в існуючих політичних звичаях, традиціях, в історичних, наукових та літературних пам'ятках. Стереотипи, міфи і символи також являються носіями політичного досвіду. Цей досвід в більшій або меншій мірі засвоюється людьми в процесі їх політичної соціалізації. На основі історичного досвіду багатьох поколінь формується політична свідомість людей» [5]. Політична свідомість – це комплекс настроїв, знань, почуттів і оцінок, за допомогою яких відбувається процес усвідомлення та прийняття політичної сфери групами, націями чи індивідами. Вона є частиною суспільної свідомості, котра «відображає суб'єктивний збірний образ політичної системи, існуючого режиму, усвідомлення політичних інтересів, прагнень, цінностей. Політична свідомість у широкому розумінні є сукупністю ідей, знань, переживань і прагнень...» [8]. Якщо ж говорити про політичну поведінку, що є незамінним компонентом політичної культури, то вона є сукупністю реакцій

різних суб'єктів соціуму. Вчений О. Шестопал стверджує, що «загалом в політичній науці в поняття «політична поведінка» включають і дії окремих учасників, і масові акції, активність організованих суб'єктів влади, і стихійні дії натовпу, акції на підтримку системи, і проти неї. Більше того, голосування «проти» або неявка на вибори також трактується як форми політичної поведінки» [7].

Тому можна твердо стверджувати, що політична культура є дуже багатограним поняттям. У свої часи кожен вчений намагався виокремити власне трактування та типологія цього терміну. Політична культура є дуже важливим елементом у державі та суспільстві загалом. Вона надає людям керівні принципи політичної поведінки, а соціуму – структуру цінностей, ідеалів, норм, раціональних доказів. Також забезпечує інтегрованість, цілісність усього суспільства у політичній сфері. Політична культура характеризує якість, ступінь політичної участі та свідомості людей у суспільних та державних справах, світоглядний ідеологічний аспект духовного існування націй в певний період розвитку.

Список літератури

1. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура: политические установки и демократия в пяти странах / пер. с англ. Е. Генделя. Москва: Мысль, 2014. 500 с.
2. Аристотель. Политика. Афинская полития/предисл. Е. И. Темнова. Москва: Мысль, 1997. 458 с.
3. Клімова Г. П. Феномен політичної культури: теоретико-методологічний дискурс. Вісник НЮА ім. Ярослава Мудрого. 2020. №2 (45). 240 с.
4. Остапенко М. А. Політична культура суспільства. Навчальний посібник. Київ, 2008. 94 с.
5. Семкс Н. М. Особливості політичної культури сучасної України. Вісник НТУ «ХПІ». 2016. № 40 (1212). С. 54-57
6. Требін М. П. Феномен політичної культури в політико-правовому житті суспільства. Вісник НЮА ім. Ярослава Мудрого. 2012. №2 (12). 270 с.
7. Шестопал Е. Б. Политическая психология. Москва: ИНФАН, 2002. 448 с.
8. Ярош Б. О., Ярош О. Б. Загальна теорія політики. Навчальний посібник. РВВ «Вежа»: Луцьк, 2005. С. 240.
9. Almond G. A. Comparative Political System. *Journal of Politics*. 1956. Vol. 16. № 18. P. 391-409.
10. Tucker, R. C. Sovietology and Russian History. *Post-Soviet Affairs*. 1992. 8(3). P.175-196.

РОСТЕЦЬКА С. І.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського»,
м. Одеса,
ПЕТРУК Ю. В.,
студентка спеціальності «Політологія»
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського»,
м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТЕСТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПОЛІТИЦІ

Політична поведінка широких верств населення, можливості її прогнозування, та особливо, протестних її форм, завжди перебували у фокусі досліджень політологів, соціологів, соціальних психологів, та особливо актуальними стають її дослідження у період криз і змін. Протестна поведінка є однією з різновидів політичної поведінки. Традиційно політичний протест характеризується:

- а) спрямованістю (як правило, проти конкретних політичних, в тому числі елітарних, груп, політичного режиму або політичної системи в цілому);
- б) відносно чітко вираженим змістом;
- в) вимогами політичних перетворень [2, с. 216].

Протестна поведінка може бути виражена написанням петицій, участю в демонстраціях, бойкотами, захопленням будівель, несплатою податків, блокадами, неофіційними страйками та іншим.

І ці методи дуже впливові. Наприклад, в країнах Західної Європи та США демонстрації частіше за все використовуються для захисту цивільних і соціальних прав населення. Сюди відносять порушення органами влади якихось домовленостей. Тобто немає гострих виступів, які закликають до реформації політичної системи в цілому, а лише корегування певних аспектів. Це ж, до речі, допомагає позбутися прогалин в законодавстві (юридичних колізій). І такі методи в демократизованих країнах являються показниками зрілості громадянського суспільства.

Часто як в вітчизняній, так і в зарубіжній літературі протестну поведінку ототожнюють з неконвенціональною участю, що являє собою незаконну або таку, що суперечить загальноприйнятим політичним нормам поведінку [5, с. 8]. Але також слід звернути увагу на те, що прихильники цієї участі не завжди про себе заявляють через таку

публічну активність. Це також може виражатися через електоральний абсентеїзм та певні форми голосування, що несуть протестний характер.

Перша форма – електоральний абсентеїзм. Це форма абсентеїзму, яка являє собою протестну мотивацію не брати участь у виборах. Спричинена ця мотивація недовірою або незадоволеністю «правилами гри», невірою в те, що людина може вплинути на процеси прийняття політичних рішень, недовірою основним політичним силам тощо. Час від часу проводять соціологічні опитування, і за їх результатами можна стверджувати, що та частина населення, котра не голосує на виборах, робить це тому, що: впевненість, що результати будуть підроблені, немає тих партій, які б відповідали інтересам населення, впевненість, що вибори не приносять користь.

Друга форма – голосування за визначену опозицію, або голосування «проти всіх». Частіше за все така поведінка спричинена недовірою не лише до існуючого політичного курсу або його інститутів, а й до всього політичного режиму. Після виборів в соціальні мережі завантажують безліч фото зіпсованих бюлетенів, які мають подібний посил «голосую проти всіх, бо все одно до влади прийдуть корупційні й некомпетентні».

Але така мотивація до змін політичних процесів не завжди має такий відкритий протестний характер.

Не можна стверджувати, начебто така протестна поведінка характерна для всіх суб'єктів політичного процесу. Велика частина громадян, яка бере участь в політиці, не виражає ніякого протесту. Так само не всі ті, хто невдоволений правилами гри, пануючими нормами, політичним курсом беруть участь у протестних акціях.

І саме тому, аби розуміти ступінь невдоволення та готовність взяти участь в протестних акціях громадян, в науковий обіг ввели такі два поняття як протестна активність та протестний потенціал. Вони відрізняються тим, що протестний потенціал – рівень схильності громадян до участі в цих протестних акціях. А протестна активність – рівень залученості громадськості до різних форм протестної активності. Ось наприклад, частіше за все саме робітничий клас виступає з протестами аби захистити свої певні права. Але коли людина розмірковує так: «якщо мої товариші вийдуть на мітинг, то можливо я і прийму в цьому участь». Таке міркування не означає, що людина справді реалізує свої наміри вже в дійсності.

Для ефективного розвитку суспільних відносин потрібно чітко розуміти, що впливає на формування цього протестного потенціалу та політичної активності.

Найпоширенішим чинником прийнято вважати теорію відносної деривації. Тобто деривація (суб'єктивне почуття незадоволення по відношенню до свого справжнього) є

основою формування протестного потенціалу [7, с. 381]. Причиною цієї деривації у більшості випадків є те, що у суб'єкта відсутній певний об'єкт, який він дуже хоче отримати і вважає таку можливість цілком реальною. Наприклад, людина оцінює своє становище і формує свої запити. Потім вона порівнює це з навколишніми. І якщо в інших ці запити будуть меншими, то і цієї людини знизиться деривація. А якщо навпаки, то почне формуватися почуття несправедливості. На прикладі України, то громадськість формує свої запити і дивиться на рівень життя в Західних Європейських країнах, в деяких аспектах це викликає відчуття несправедливості і закликає до протестів проти існуючих політичних процесів.

Але все це може бути викликано не лише матеріальними потребами. Вирізняють відносну деривацію. Вона в більшій мірі пов'язана з потребою у свободі, самовираженні.

Окрім деривації на протестний потенціал впливають такі фактори як: незадоволеність діяльністю органів державної влади; наявність в суб'єкта соціальних якостей, які дозволяють йому бути компетентним в політичних справах. Тобто частіше за все, владою невдоволені літні люди, бо вони вже не мають такої активності, незалежності і особливо важливою є рівень політичної культури.

Також важливе значення в цьому питанні має здатність системи державної влади систематизувати соціальні інтереси та невдоволення. Тобто протестна активність підвищується там, де органи влади нездатні інтегрувати певні соціальні, етнічні, релігійні групи. Сюди ж відносять ситуації, коли влада не може ефективно виконувати свої функції. В таких випадках громадськість вдається до публічних протестів, бо це дає змогу привернути увагу влади і іншої частини громадськості.

Але не завжди теорія збігається з практикою. Наприклад, посткомуністичні країни демонструють нижчий рівень соціального самопочуття, ніж громадяни демократизованих європейських країн. Однак, саме громадськість європейських країн більше схильна до участі в акціях протесту. Це є саме стосується і бойкотів, демонстрацій, страйків, мітингів.

Тож яка роль протестної поведінки в політичному житті суспільства?

По-перше, в протестній поведінці знаходять своє вираження нагальні політичні потреби і інтереси різних соціальних груп і прошарків суспільства; воно служить наймогутнішим стимулом до активних політичних дій громадян. Позитивний момент тут полягає в тому, що цей стимул сприяє подоланню політичної пасивності, апатії багатьох людей, викликаній укоріненим в суспільній свідомості почуттям про своє політичне безсилля [2, с. 216].

По-друге, протестна політична поведінка впливає на внутрішню політику демократичної держави, розвиток участі населення не тільки в політичній, а й в інших сферах суспільного життя.

По-третє, політичний протест об'єктивно сприяє зміцненню соціальної бази публічної влади, її легітимності: соціологічні дослідження показують, що підвищення політичної активності мас змушує чинну владу пильніше аналізувати власні помилки, що ведуть до падіння довіри громадян до держави, поглиблення розриву між нагальними інтересами більшості населення і політикою пануючої еліти.

Тобто можна зробити висновок, що рівень та інтенсивність протестної політичної поведінки – це своєрідний орієнтир для коригування та зміцнення соціальної бази політики владних структур і поглиблення процесів політичної модернізації в країні.

Список літератури

1. Білоусов О. С. Особливості прояву протестної активності громадян в сучасній Україні. Одеса. Фенікс. №55, 2013. С.132-138
2. Васильченко В. В. Феномен политического протеста: сущность, традиции и инновации. Вестник МГОУ. Серия: История и политические науки №2, 2015. С. 212-219
3. Гаращук Є. В. Поняття і сутність культури політичного протесту. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. випуск 15, 2014. С. 90–95
4. Костюшев В. В. Социальный протест в поле политики: потенциал, репертуар, дискурс (опыт теоретической интерпретации и эмпирической верификации). Полис № 4, 2011. С. 144-157
5. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови), та ін. К.: Парламентське видавництво, 2012. 808 с.
6. Травлос Т. Політичний протест як форма громадської участі. ПЕРСПЕКТИВИ 4(66), 2015. С.121-137
7. Елесев С.М. Политическая социология: учебник и практикум для академического бакалавриата. Издательство Юрайт, 2016. 412с.

САВОЙСЬКА С.В.,
кандидат історичних наук,
докторант кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ МЕРЕЖИ ЯК ЯВИЩА, КОНЦЕПТУ ТА СКЛАДОВОЇ МОДЕЛІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

Політичні мережі, на думку О. Куця і В. Заблоцького, почали формуватися як явище і концепт ще у добу Просвітництва та Французької революції [3, с. 110]. «Концепт» [лат. *conceptus* – думка, поняття] – це значення знака, загальна думка та її формулювання; зміст поняття та його смислова наповненість; поєднання смислів та породження нових, які займають важливе місце у дослідницькій стратегії; результат творіння, який тісно пов'язаний з методологією дослідження моделі мовної політики. На думку Н. Вінникової «хоч політичні мережі тривалий час перебувають у центрі уваги науковців, однак визначення цієї категорії у науковій літературі залишається дискусійним» [1, с. 39].

Утім, на слушну думку А. Постол, концепти, категорії, поняття та методології існують не заради того, щоб знати зміст їх визначень, а задля того, щоб визначати напрямки розумно-вольових дій людини, бути їх методологічною та світоглядною основою [7, с. 165]. У цьому сенсі французький соціолог і психолог С. Московічі зазначає: люди думають, що усі рішення приймають самостійно, а насправді вони не усвідомлюють, що стали об'єктом впливу або навіювання, коли суб'єкт політичної мережі створює власну платформу для перемоги, застосовуючи як відкриті, так і приховані важелі.

Концепт «політична мережа» виник у 1978 р. в статті Х. Хекло «Проблема мереж і виконавча влада», яку було опубліковано у книзі «Нова американська політична система» [4, с. 62, 64]. У цьому сенсі політична мережа – це складна і динамічна одиниця секторальної структури моделі мовної політики, інституції якої не лише регулюють мовну політику, а й здійснюють [5, с. 79].

У нашому розумінні, політична мережа – це сукупність державних, політичних, законодавчих, судових та ін. формальних і неформальних інститутів, суб'єкти політики яких конструктивно чи деструктивно взаємодіють на мережевому та міжмережевому рівнях, визначають суть моделі на мовно-культурному рівні, регулюють мовну політику, спрямовують її діяльність, розв'язують мовно-політичні проблеми і конфлікти та попереджають виникнення сепаратизму.

Політичні мережи активно досліджують, як зазначає А. Ткаченко, західні науковці, тоді як в країнах СНД політичними мережами окремі науковці лише починають цікавитися [9, с. 91].

Вагомий внесок у розвиток теорії політичних мереж зробили британські політологи, зокрема Дж. Річардсон, Р. Родес, Г. Джордан та Т. Бьорзел. Останній з них виклав свою теорію у низці праць: «Що такого особливого в політичних мережах?» (1997), «Організаційний Вавилон – на різних концепціях політичних мереж» (1998) та ін., де політичні мережи є сукупністю державних і громадських організацій, політичних співтовариств, професійних, проблемних та міжуправлінських мереж, мереж виробництв, міжуправлінських структур програмного менеджменту, публічних агенств, приватних фірм, які взаємодіють між собою та обмінюються ресурсами на основі різного роду формальних і неформальних правил [6, с. 73].

На початку 1990-х рр. (перший етап осмислення концепту) політичні мережи розглядалися як форми відношень між комуністами, які прагнули нічого не змінювати у мовній політиці незалежної Української держави та залишити усе так як було в СРСР, і національно-демократичними політичними силами, котрі намагалися відродити українську мову та поширити її у статусі єдиної державної в усіх сферах і галузях суспільно-політичного життя. У першому випадку інституційною основою політичної мережи є російська мова, у другому, – українська як єдина державна. Тобто, у мережевих теоріях на поч. 1990-х рр. політичні мережи розглядаються як форми відношень між державою та групами інтересів, які сформувалися на базі відкритих та добровільних взаємодій рівноправних акторів [5, с. 70]. На цьому етапі Є. Саворська концепт «політична мережа» розуміє як: групу суб'єктів, що мають спільні інтереси і цінності; взаємодію акторів, які виробляють суспільно-політичні рішення та беруть участь у їх виконанні; відносини між владою та групами інтересів [8, с. 10, 13].

На другому етапі (1990-ті рр.) відбувається, як зазначає І. Мірошниченко, концептуалізація терміну «політична мережа» як форми взаємодії держави і груп інтересів. У цей час формується уявлення про мережу як про структурну базу політологічного аналізу [5, с. 79]. У цьому сенсі мережева структура моделі мовної політики є комплексом взаємопов'язаних між собою мовно-політичних рухів, інститутів мовної політики, які є складовою політичних мереж і теорій, які є будівельним матеріалом для формування моделі мовної політики. За твердженням І. Мірошниченко, цей термін став широко використовуватися у політологічних дослідженнях у період 1990-2000-х рр.

Третій етап (2000-ті рр.), на її думку, пов'язаний з впливом громадян на ухвалення політичних рішень [5, с. 80]. На цьому етапі на побудову моделі мовної політики впливають: міжнародна політика, колишні метрополії, політичні режими, влада та політичні відносини; політичні партії, їх взаємодія з іншими політичними силами та рухами; громадські організації, їх конструктивний чи деструктивний вплив на формування політичної самосвідомості, культури та поведінки суб'єктів політики. Складовою мережевої структури, як зазначає К. Іванченко, є сплетіння інститутів і рухів, які виникли унаслідок виникнення демократії та формування інформаційного суспільства, коли по-інакшому стали розуміти роль держави і політики в ухваленні політичних рішень [2, с. 9], зокрема, і мовно-політичних.

На четвертому етапі формується теорія політики, яка розглядає політичну мережу як таку, яка здатна змінюватися [5, с. 80]. Наприклад, політична мережа моделі мовної політики Росії в Україні (одна політична мережа моделі), Угорщини (інша політична мережа), Румунії, яка також є окремою політичною мережею цього конструкту. Усі ці політичні мережи та їх інститути раціонально чи ірраціонально впливають на здійснення мовної політики в Україні, а також на формування та побудову її моделі.

Наприклад, швейцарська модель мовної політики складається з чотирьох політичних мереж, канадська – з двох, бельгійська – з трьох, а французька, латвійська, литовська, естонська, українська, російська – з однієї. Тут неважливо, скільки націй, національних меншин та корінних народів мешкає у державі, а важливим є те, скільки мов у якості державних представляють країну на міжнародному рівні.

Отже, політичні мережи формуються на базі офіційних (законодавчий, виконавчий та судовий інститути) та неофіційних (політичні партії, громадські організації, товариства, об'єднання, установи) інституцій, які здійснюють мовну політику на формальному (державному) і неформальному (недержавному) рівнях, які об'єднані у єдину структуру – модель мовної політики.

Кожний етап осмислення концепту «політична мережа» пов'язаний з боротьбою, яка спрямована на збереження національної за суттю основи моделі мовної політики. Тому члени проукраїнськи налаштованої політичної мережи виховують в українського народу патріотичні почуття, незалежну культуру, контролюють поведінку антиукраїнськи налаштованих політиків та спрямовують їх діяльність у національне річище. У цьому сенсі цілі і мета у проукраїнськи та проросійськи налаштованих політиків, які об'єднані на основі різних політичних мереж, кардинально відрізнялися. Це визначило тактичні дії суб'єктів

політики, стратегічну мету, вербальну і політичну поведінки, які конструктивно чи деструктивно впливають на формування самосвідомості українців.

Список літератури

1. Вінникова Н. Вплив політичних мереж на прийняття політико-управлінських рішень. *Стратегічні пріоритети*. 2013. №1 (26). С. 38-41.
2. Іванченко К. Концептуалізація поняття політична мережа: основні підходи. *Політикус*. 2018. № 3. С. 9-14.
3. Куць О., Заблоцький В. Мовна політика в Україні: аналіз та впровадження: Монографія. Х: ХНУ ім. В. Каразіна, 2007. 300 с.
4. Малишенко Л., Голка В. Громадсько-політичні мережи як нові принципи відносин у сучасних суспільствах. *Політичне життя*. №2. 2018. С. 61-66.
5. Мирошниченко И. Сетевой подход в политических исследованиях: содержание и направления развития. *Человек. Сообщество. Управление*. 2013. №3. С. 68-86.
6. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. К.: Світогляд, 2005. 273 с.
7. Постол А. Філософія як методологія аналізу політичної ідеології / Анатолій Постол. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: [збірник наукових праць] / Національний університет «Львівська політехніка» [та інші]*. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. Випуск 18. С. 165-169.
8. Саворская Е. Политические сети в процессах надгосударственного регулирования: европейский и мировой опыт. М.: ИМЭМО РАН, 2018 с.
9. Ткаченко А. Сутність та види політичних мереж у контексті політичної взаємодії. *Наукові праці. Політологія*. Випуск 166. Том 178. 2012. С. 91– 94.

ТИШКУН Ю. Я.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів

***ПРОБЛЕМА ОКРЕСЛЕННЯ СУТНОСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КРИЗЬ ПРИЗМУ
ІДЕЇ ПРОСТОРУ ДЖОНА АГНЮ***

Явище глобальної політики є складним і комплексним, однак досі не має конвенціонального визначення. Наявні ж її часткові визначення залежать від методології аналізу, на яку спираються дослідники цього феномену. Так, російський політолог Н. Косолапов відштовхується при окресленні глобальної політики «від протилежного», спирається на її основні риси, які відрізняють її від пов'язаних явищ. Тоді як американський географ Дж. Агню бере за основу при її описі простір, в якому вона існує. Н. Косолапов підкреслює, що «критеріями розмежування локальної, міжнародної, світової і глобальної політик мають виступати не територія і простір здійснення відповідної політики, але зміст, масштаб і значимість вирішуваних [нею] проблем, а також тих наслідків, до яких приводять прийняті [на цих рівнях політики] рішення» [1, с. 108]. Хоча цей дослідник і згадує «фізико-географічний і політико-адміністративний сенс» аналізованих понять, але застосовує їх не до опису глобальності (планетарного феномену) і їх похідних (та ієрархічних складових) – суспільства та політики Землі, а лише до опису їх складової, вужчої за глобальну політику – світової політики [1, с. 102, 108].

Ми згодні зі згаданим автором у тлумаченні глобальності і світу як нетотожних категорій, і, зокрема, у баченні глобальної політики та світової як відмінних між собою понять, а не синонімів, які в рамках «ієрархії політик» співвідносяться як ширше – глобальна і вужче – світова політики [1, с. 107, 108]. Також ми згодні з тим, що критеріями виділення глобальної політики є її зміст, планетарні масштаб, значення і наслідки проблем, які існують на цьому рівні політики. Натомість ми не згодні з твердженням Н. Косолапова про те, що для розмежування цих феноменів і термінів, які їх описують, не варто застосувати категорію простору. Адже, як відзначає Дж. Агню, без місця і простору, поза ними, існують тільки абстрактні категорії, генералізації (узагальнення) і універсалії, які завжди мали проблеми і з місцем, і з простором [2, с. 4]. Тому, згідно з цією логікою, «глобальну політику», як і подібні терміни, можна розглядати поза місцем і простором виключно як абстрактні категорії, генералізації і універсалії. В такому випадку глобальна політика втрачає значення як термін, операціональний для прикладної політології, і може розглядатись як сутності в собі, поняття, якими оперують виключно дисципліни на грані науки і філософії, такі як політична

філософія і філософія політики. Ми ж вважаємо, що використання категорії «простір», принаймні в тлумаченні Дж. Агню, збільшить описовий і пізнавальний потенціал поняття «глобальна політика». Він зазначає, що «простір» – фундаментальний концепт географії, який походить від «топосу» Арістотеля і вказує на: певний «вимір», в якому щось описуване та/чи досліджуване «розташоване» чи «міститься»; те, «де?» розташовані певні речі та/чи мають місце їх взаємодії і те, «де?», «як?» і «чому?» щось трапляється [2, с. 1]. Дж. Агню розглядає і «простір» у загальній теорії науки, і його використання в географічному дискурсі зокрема. Він відзначає, що в ньютонівській традиції простір визначається абсолютним виміром будь-чого, який «діє» через притаманні йому активні фізичні сили. Тоді як згідно з поглядами прихильників Лейбніца простір визначається як залежний від чогось (реляційний) вимір, пасивний, який не породжує в собі ніяких сил, але навпаки, взаємодія об'єктів і подій в ньому породжує певні сили і відносини, незалежні від нього, але залежні одні від одних [2, с. 8-9]. Тоді як географічний дискурс отожднює простір із глобальністю («простір репрезентує глобальне») на противагу до локальності (місця). В рамках простору (глобальності) соціальні відносини втрачають своє «місце», закоріненість в певному ландшафті, набувають мережевого характеру («ніде», «безмісцеві» – щодо яких у людей немає «відчуття» місця) [2, с. 6, 7, 22]. Ця глобальність простору породжується сучасними технологіями (контейнер, інтернет, мобільний телефон), і пов'язаною з ними інфраструктурою (аеропорти, супермаркети і інтернет), які руйнують простір, роблять його мережевим (віртуальним), а реальні його ландшафти – «безмісцевими», одноманітними [2, с. 7, 22], створеними з однакових автострад, аеропортів, супермаркетів тощо. У ньому глобальні явища характеризують як: модерні, а не традиційні, спрямовані в майбутнє, а не минуле, прогресивні, а не реакційні, одноманітні, гомогенні, а не різноманітні.

Використовуючи наведені визначення простору можемо окреслити такі тлумачення розуміння простору, в якому існує глобальна політика. Так, глобальний політичний простір в ньютонівському розумінні постає як абсолютний фізичний простір планети з його конкретними показниками (довготи, широти та ін.), які характеризують Землю в цілому на відміну від конкретних ландшафтів, місцевостей окремих частин світу (у вузькому розумінні) і, водночас, відрізняють її простір від інших планет Сонячної системи (у широкому розумінні), як об'єктів потенційної колонізації, в тому числі політичної, людства. Цей абсолютний простір у розумінні Ньютона породжує природні процеси глобального масштабу, втілені в глобальних проблемах, викликах для людства, які істотно впливають на соціальні, в тому числі політичні процеси в межах людства. Тоді як тлумачення глобального простору в підході Лейбніца підкреслює той факт, що сама по собі поверхня планети, навіть

представлена біосферою, активна завдяки геологічним і кліматичним процесам, але безлюдна, як наприклад, Антарктида чи дно океанів, є в цій якості абсолютно соціально нейтральною, асоціальною. Тому глобальну реальність із простору Землі створює лише людство і його демографічна і соціальна експансія, взаємодія в його рамках технологічних і економічних сил, продуктом якої і є планетарна політика, як регулятор глобального соціуму, його економічної, культурної та інших сфер. Глобальний простір через призму географічного дискурсу постає як мережний, а отже дискретний, тотально уніфікований всередині тенет, але не прив'язаний до конкретних місць, і, отже, позбавлений коріння; модерний, спрямований у майбутнє як через відсутність вкорінених на місцях традицій, так і завдяки технологіям, які породжують цей глобальний простір і підтримують його. Глобальна політика постає продуктом технологій, які породжують глобальний простір, існує завдяки останнім, які підтримують її акторів, їх боротьбу за контроль і над глобальним простором, і над технологіям, які його породжують. Глобальна політика, що має справу з простором планетарного масштабу, не закорінена в будь-якому її місці, є уніфікаторською, модернізаторською, антитрадиціоналістською, а її суб'єкти бачать противниками глобальної влади (гегемонії) будь-які локальні, партикуляристські політичні сили, тенденції, культури, прагнуть уніфікувати їх, застосовуючи свій владний потенціал. Звідси глобальна політична система створена і функціонує для підтримки глобальних технологій та інфраструктури і створених на їх основі мереж, підтримує тотальні, уніфікаторські, футуристичні, модернізаційні культурні, технологічні та інші тенденції. Своїм існуванням глобальна політика завдячує сучасним технологіям, які зробили її можливою, а її існування підтримується відповідною інфраструктурою, яка руйнує (скорочує, зменшує) простір.

Отже, відсутність конвенційного визначення глобальної політики дозволяє синтезувати різні її тлумачення, зокрема політологічне Н. Косолапова і географічне Дж.Агню. Перший підкреслює глобальні масштаб, зміст і значення проблем, які вирішуються в рамках глобальної політики, а другий – її просторовий масштаб і соціальні сили, які діють в цьому просторі. За Дж. Агню глобальна політика є продуктом технологій, які створюють глобальний простір і підтримується інфраструктурою, яка створює останню.

Список літератури

1. Косолапов Н. Мировая политика как явление и предмет науки (К дискуссии на страницах «Полиса» и «Международных процессов»). *Полис*. 2005. №6. С. 92-109.
2. Agnew J. Space and Place /Handbook of Geographical Knowledge. J. Agnew and D. Livingstone (eds.). London: Sage, 2011. 34 p. URL: <https://geog.ucla.edu/sites/default/files/users/jagnew/416.pdf>

ШУРКО О.Б.,
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів*

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК СПОСІБ ІРРАЦІОНАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ІНДИВІДА

Наукова розробка проблеми свідомості тривала близько чотирьох століть, але і до початку ХХІ ст. поняття свідомості залишається широким та відображає складний системний феномен, який є сукупністю дуже різнорідних ідеальних процесів – розумових, емоційних, вольових, а також включає уяву, спогади та інтуїцію.

У найбільш загальному сенсі політична свідомість – це сукупність всіх існуючих у дану епоху теоретичних і стихійних політичних уявлень та установок, що виникають у людей. З точки зору суб'єкта можемо розглядати масову, групову і індивідуальну свідомість. Індивідуальна свідомість залежить від цілого ряду чинників, серед яких суб'єктивно-психологічні характеристики особливості, особливості процесу соціалізації, способи оволодіння політичними ідеями, концепціями, теоріями, які формують систему знань про сутність явищ, процесів та наслідки тих чи інших дій. Динаміка, здатність швидко реагувати на зміну політичних ситуацій залежить також і від настроїв, почуттів, емоційних станів, які переживає особистість у конкретний період, а це, в свою чергу, пов'язано і реалізується через психологічні елементи. Таким чином політична свідомість у своєму структурному вимірі, складається як із ідеології, так і з психології.

У сучасному світі раціональність суттєво знижується, вплив ірраціональності оповив сучасний політичний світ. Нерозуміння, неприйняття і протидія ірраціональності за рахунок раціональних засобів – неабияк безглуздо. На перший погляд у раціональному світі роль емоційної складової лише зростає, і постає питання про ефективне використати цієї ірраціональності. Чудовим способом це зробити стає міф за допомогою якого з легкістю можна впливати на людей. Використовуючи весь ірраціональний потенціал, що закладений у міфах, з'являється можливість вирішувати завдання, які вирішити раціонально майже неможливо. Міф може впливати на людей, на їхню думку, задавати їм вектор і темпи розвитку, контролювати культурну складову індивідів, направляючи їх на заздалегідь продуманий стратегічний курс. Тому не дивно, що і сьогодні політики все частіше вдаються до міфів, які стають прекрасним інструментом політичної маніпуляції.

У традиційному розумінні міф – це давній народний переказ про легендарних героїв, богів, походження явищ природи. Це вимисел, який пояснює світоустрій, розповідає про те, як реальність завдяки подвигам надприродних істот досягла свого втілення, тобто стала такою, якою вона є. Персонажі міфу – надприродні істоти, що загальновідомі, існують і діють у легендарні часи. Зазвичай первісний міф поєднує в собі два аспекти: діахронічний (розповідь про минуле) і синхронічний (пояснення сучасного, а іноді і майбутнього). Зміст міфу осягається первісною свідомістю як реальність.

Е. Кассіерер підкреслює, що міф як могутня сила діє у будь-якому суспільстві та систематично використовується у політичних цілях. Він зазначає, що так зване міфологічне мислення відродилося в сучасну епоху після довгого історичного періоду, коли воно знаходилося на периферії: «Напевно, найбільш важливою і найбільш тривожною рисою сучасного політичного мислення є його нова риса – міфологічність». «Міф завжди визначали як результат несвідомої діяльності, як продукт вільного уявлення. Але в нашому випадку міф створюється згідно плану. Нові політичні міфи не виникають самі по собі. Вони – артефакти, виготовлені майстерними й хитрими ремісниками. Тепер міф виробляється в тому ж сенсі і з використанням тих же методів, що й для виробництва будь-якої іншої сучасної зброї» [1, с. 118]. Такий технологічний процес вироблення політичних міфів особливо яскраво себе проявляє у будь якій виборчій кампанії.

Існує велика кількість визначень політичного міфу. На думку Ю. Шайгородського політичний міф «це цілісне, спрощене, переважно ірраціональне відображення в індивідуальній і масовій свідомості політичної реальності та основних суспільних цінностей, своєрідний символічний засіб їх інтерпретації, моделювання світу і соціального життя» [4, с.86]. Російський дослідник А. Цуладзе вважає, що «політичний міф – це міф, який використовується для реалізації політичних цілей: боротьби за владу, легітимізації влади, здійснення політичного панування» [3, с. 56].

Українська дослідниця Н. Лютко визначає політичний міф як “механізм духовно-морального виміру політики, що викликає емоційні переживання, які мотивують політичну поведінку та, спираючись на раціонально затверджений смисловий стрижень, пристосовують міф до політичних технологій” [2; с.105-108]. Тут мова власне йде про те, що політичний міф може досягти свого максимального ірраціонального впливу за рахунок ефективного підкріплення з допомогою раціональності. Політичний міф виступає саме з чисто ірраціональної сторони політики, яка, взаємодіючи з раціональністю, утворює повноцінний політичний вимір, у якому зберігається можливість ефективного функціонування всіх інститутів.

Отже, можемо визначити політичний міф як особливий спектр ірраціональних інструментів, який детально вивчаючи ірраціональну природу індивідів (почуття, емоції, слабкості) використовується певними політичними акторами задля здійснення власної політики, або і загалом власних політичних цілей, методом створення необхідних образів. Політичні процеси та міфотворчість – це дві сфери, які впродовж тривалого часу тісно взаємопов'язані. Особливістю міфів як специфічного механізму, що оперує не політичною дійсністю чи реальністю загалом, є використання і вплив перш за все на психологічну складову індивідів. Міф не має на меті спотворити реальність собі на користь, мова йде взагалі про спотворення, або видозмінення сприйняття індивідом цієї дійсності чи реальності. Іноді сама реальність несе у собі значно менше значення, аніж її бачення або сприйняття індивідом, те чого він від цієї реальності хоче чи очікує. Політичний міф, впливаючи на найглибші шари людської психіки, знижує до критичного рівня раціональне сприйняття світу, вивищуючи емоційно-чуттєві компоненти. Через те вплив міфу є величезним, і якщо він буде правильно поданий і прийнятний для населення, відповідатиме актуальним потребам того чи іншого суспільства, пропонуючи їх вирішення, тоді він буде здатним докорінно змінити політичну ситуацію, відіграти роль у розподілі і перерозподілі владних портфелів та легітимізувати політичні сили, які прийшли до влади, та новий політичний порядок. Тому у кожному суспільстві існують свої політичні міфи, які пов'язані з окремою особистістю чи подією, що підтримуються та розповсюджуються певною політичною силою задля власної вигоди.

Список літератури

1. Кассирер Э. Технологии современных политических мифов (Из книги “Миф о государстве”). *Политико-философский ежегодник*. Вып. 4. Москва: ИФРАН, 2011. С.112-134.
2. Лютко Н. В. Міфологізація політичної реклами *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: *Політологія*. 2014. Т. 228. № 216. С. 105-108.
3. Цуладзе А. Политическая мифология. Москва: Эксмо, 2004. 384 с.
4. Шайгородський Ю. Політика: взаємодія реальності і міфу. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2009. 400 с.

ЩЕРБЕНКО Е.В.,
кандидат філософських наук,
науковий співробітник відділу
теоретичних та прикладних проблем політології
Інституту політичних та етнопонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України,
м. Київ

**КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МОДЕРНОЇ ПОЛІТІЇ:
ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ЗРІЗ**

Звертаючись до проблеми ідентичності, ми потрапляємо в «гарячий цех» політичної науки: геополітичні зрушення останніх десятиліть перетинаються тут з таким помітним явищем, як криза програми мультикультуралізму (оцінку її як «провалу» висловлювали останніми роками, зокрема, президенти Франції та Німеччини). Водночас, посилення «європейського вектору» на вітчизняних теренах в умовах гібридної війни на фоні кризи цінностей, про яку говорять у Європейському Співтоваристві, створює парадоксальну ситуацію, коли сам феномен кризи доводиться розглядати не лише у поточній динаміці плюсів і мінусів, тактичних/втрат і переваг, а радше «довгих трендів», вимір яких можна описати через введення опозиції «відритого/закритого» суспільства.

При цьому, в перебігу лонгітюдного дослідження нам слід рахуватися з відкритим горизонтом сучасної доби зростаючої турбулентності, і накладанням у ній кількох викликів глобального масштабу (в т.ч. переходу світ-системи до нового поділу праці і поточної пандемії), що можуть призводити і до зникнення самих об'єктів аналізу (або появи нових).

Якщо в світлі сказаного виділити три парадигмальні зсуви в історії політичної науки:

а) античний, від постановня феномена полісу, відрефлектованого Аристотелем, до творення *Rex Romana*;

б) класичний, від введеного Макіавеллі уявлення про *stato* до запропонованої Монтеск'є диференціації форм правління згідно з основним мотивом, що лежить у їх підмурівку, відповідно, для республіки добродесність, монархії – честь, деспотії – страх;

с) модерний, від позначеного Американською і Французькою революціями початку сучасного конституціоналізму, яким задано розуміння держави як призначеної гарантувати фундаментальні права людини і громадянина,

– ми виявимо як їхній спільник виникнення щоразу нової *інклюзивної* перспективи, коли певні елементи у нових *power games* постають недоторканими, що реалізується як у сталому правопорядку, так і у фундаментальній реформі освітньої сфери.

В цьому сенсі, ми маємо весь час зберігати в фокусі уваги динамічний зв'язок між інституційним дизайном і певними компетенціями громадян, «звичками серця», що

напрацьовуються протягом генерацій, які виступають умовою його тривання (хрестоматійним прикладом наслідків розриву тут служить «веймарський» сюжет), дотримуючись своєрідного глокалізму. Сказане відразу накладає певні обмеження на можливості нашого раціонального висловлювання: сценарій еволюційного вироблення згаданої інклюзивної «логістики» виступає лише шансом, у випадку втрати якого суспільство розплачується сценаріями failed state і «втраченої генерації».

Подібним обмеженням виступає зокрема необхідність для розгортання у повному обсязі нової культурної парадигми (через яку визначається й нова культурна генерація) певного історичного часу, який В. Мартинов оцінює в 150-200 років: «всі великі культурні феномени... живуть активним творчим і смислоутворюючим життям не більше ста п'ятдесяти – двохсот років або не більше ніж протягом трьох–чотирьох генерацій. Так, коли ми візьмемо давньогрецьку трагедію, то відтинок часу, за який були створені найбільш фундаментальні та смислоутворюючі трагедійні тексти, простягається не більше, ніж на сто двадцять років» [1, с. 5–6]. (Інші подібні приклади, які наводить дослідник, це мистецтво середньовічних соборів, активний період якого охоплює період з 1140 по 1270 рік та західноєвропейський симфонізм, що вкладається між першими симфоніями Гайдна і виконанням останнього твору Малера та його смертю у 1911 р.). В цьому плані відкриті суспільства пішли шляхом емпіричного намацування допусків для того, щоб нова форма могла «перебродити»; звідси ж пролягає і шлях до сучасних сквотів як живильного середовища творення ідентичностей глобального міста. Складність утвердження нового способу *соматографії*, завдяки якому суспільство опановує нові рефлексивні комплекси, через які дає собі звіт про «нову казку» (історичну їх неповторність відтінено влучною формулою М. Маклюєна *media is message*) пояснюється, між іншим, необхідністю задіяння сміхового начала для «розставання з минулим». Парадоксальне поєднання патетичного й комічного зберігається в умовах модерної світ-системи так само, як в античну добу, що добре видно на прикладі маски Чарлі, створеної вже засобами «десятої музи».

Нарешті, про що слід нагадати, неготовність суспільства працювати з «проклятими питаннями», заново експериментально відкриваючи недоторканність гідності (бо лише особистість здатна вмістити їх), зрештою дає виплеск *ресентименту*. Й нігілістичного нищення складних форм культури, які не встигають перебродити.

Список літератури

1. Мартынов В. Пестрые прутья Иакова. Частный взгляд на картину всеобщего праздника жизни. Москва: Издательский дом «Классика – XXI», 2010.

ЩУРКО О.М.,
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів*

**МІФОЛОГІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У
НЕДЕМОКРАТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ**

Сучасні суспільства перебувають у стані перманентних криз, які обумовлені множиною як об'єктивних, так і суб'єктивних політичних, економічних та соціальних чинників. Глобалізація, гіперрозвиток технологій та Інтернет уможливили практично неконтрольований потік величезних масивів інформації, що, на нашу думку, не лише володіє позитивним потенціалом для комунікації усіх рівнів, пошуку інформації та знань, а й становить загрозу суспільній свідомості на локальному, регіональному чи загальноцивілізаційному рівнях через поширення шкідливого контенту, дезінформації (фейків). Це середовище у XXI столітті стає практично унікальною універсальною «галактикою» для трансляції меседжів, що здатні спровокувати конфлікти, війни та реальні загрози людській «цифровій цивілізації». Людина (соціум) відчуває «футурошок» (інфошок) від неможливості відрізнити віртуальність від дійсності, які перетинаються, накладаються та здатні підмінити один одного, тому все частіше звертається до «псевдо сенсів існування», підсвідомих глибинних пластів свідомості, що витворюються на основі ірраціональних патернів та міфологічного мислення. Ці тенденції посилюються цифровим, економічним та розривом знань (DD, ED, KD), а також «віртуалізацією життя» через безпрецедентну ситуацію із COVID-19 у світі, спонукаючи шукати «сенси буття» у реальності витвореній комп'ютером. В епоху трансмодерну, міфи як феномен, що міститься у підсвідомості, здатні давати суспільствам підстави (не зважаючи на розвиток науки та спрощення доступу до знань та інформації) для пояснення «невідомого та незбагненого», трактувати оточуючу реальність, природні та фізичні явища, і, навіть формувати світогляд.

Зважаючи на такі особливості сучасності, Інтернет-середовище активно використовують держави у внутрішній політиці для підтримки легітимності влади, та на міжнародному рівні, що зумовлює їх перетворення з реальних політичних акторів, які взаємодіють у політичній площині, на «віртуалізованих суб'єктів» з чітко визначеною ідентичністю («Я-образ»), що через меседжі транслуються в міжнародному інформаційному просторі для забезпечення їх впізнаваності. Демократичні політичні режими здійснюють активні взаємодії на усіх рівнях суспільно-політичної комунікації, а проєктивні країни (авторитарно-тоталітарного типу) проводять агресивну інформаційну політику,

використовуючи сугестивний потенціал міфів, його емоційно-психологічні аспекти, для «імплантації» «потрібної інформації». Наповнювати суспільну свідомість гаслами та псевдознаннями про «націонал-шовінізм, істеричний «патріотизм», «ворог», «наші» – «не наші», «світова змова», квазірелігійними та паранауковими вченнями – тактика тоталітарних режимів, які «конструюють реальність» через підкорення «політичній демагогії»[1] аж до втрати суспільством інтелектуальної рефлексії та створення «колективного розуму».

Як провокативно стверджує В. Сурков в Росії «війна – подія в яку еліта «втягує» «глибинний народ», а він (народ) володіє такою силою культурної гравітації, що «пригинає еліту до рідної землі», тому «довговічність держави Путіна» ґрунтується на комунікації «правильного правителя» з народом без посередництва демократичних інститутів [3]. Варто зауважити, що ці твердження є важливими в контексті розуміння агресивної інформаційної політики РФ, виправдовуючи яку, поширюються проімперські міфи та наративи про «русский мир», «народ-богоносец», «великую миссию» тощо всередині цієї держави і на міжнародному рівні. Ця риторика покликана створити ілюзію народного вибору, волі людей, хоча свідчить про «слабкість та невідповідність самих політиків» [5], що намагаються забезпечити собі легітимність. Світоглядні орієнтири суспільства штучно конструюються міфами та наративами, формуючи «імперську модель свідомості... – матрешку». У ній нівелюються особистісні індивідуальні характеристики людей, вони в критичних ситуаціях здатні відмовлятися від автономності у приватному житті чи суспільних справах «покинути зовнішній інформаційний простір, розірвати зв'язки з світом, скластися всередину «Великого тіла» (яке уособлюється державою, державною політикою, інтересами політичного лідера), беззастережно жертвуючи можливістю бачити реальність» [2], а головне, усвідомлювати її. Ця свідомість контролюється та відтворюється репресивними методами і маніпулятивними технологіями з боку держави, її суть виявляється через психологічне клонування правильної однаковості та «колективній суб'єктності» поза якою не існує нічого. Превалює концепція влади, де владарювання та панування – самоціль, при цьому важливим аспектом цього процесу є втрата Арістотелівського трактування владних відносин – служіння заради блага суспільного. У такій державі викривляється розуміння політичної системи як мережі комунікацій і інформаційних потоків між суспільством і владою, адже інформація стає не джерелом для прийняття політичних рішень як відповіді на запити соціуму, а інструментом маніпуляції, чинником посилення владно-авторитарних тенденцій. Політичні системи держав з «імперською свідомістю» орієнтовані або на кланово-олігархічні структури, або виконують роль «вихователя», як вияв патерналізму, підданської чи традиціоналістської політичної культури суспільств, що прагнуть «вождя», «батька», який опікується та має

беззастережне право на покарання. Вождів таких суспільств поділяють на кілька типів: «апостоли певних вірувань, фанатики однієї ідеї, природжені вороги, тирани чи диктатори» [4], які маніпулятивними методами, політичною демагогією та застосуванням прямого насильства задовольняють своє ірраціональне прагнення до влади. Завдяки новітнім технологія та швидкості передачі інформації маніпулятивні прийоми, що застосовуються в процесах трансформації (перекодування) «картини світу» об'єкта впливу, стають практично «ідеально результативними». При відносно невеликих фінансових затратах, держави, що проводять агресивні інформаційні дії формують мережу агентів (фахові державні структури (відділи чи спецслужби), ботоферми (класичні боти, програми боти-одноденки, боти-ЛОМи) або експерти (фахівці у певній галузі, відомі особи), які через реальні чи фейкові акаунти поширюють певні меседжі у стилі «mockumentary» за допомогою коментарів, залучення до дискусії і поширення інформації у вигляді репосту і лайків. Зазвичай найбільш ефективними є сплановані інформаційні інтервенції, які є тривалими в часі, апелюють до емоцій, підкріплюються фейковими «документами», ґрунтуються на вже існуючих у суспільстві стереотипах, діють методами переконання й навіювання як «м'яка сила».

Отже, міфотворчість у авторитарних і тоталітарних режимах виконує пропагандистську функцію, що спрямована не лише на підтримку владних рішень, а й служить інструментом конструювання «уявних» образів, «псевдоподій та ситуацій», формування когнітивних установок та патернів, для маніпулювання масовою свідомістю, її «кодування» за допомогою знаків, слоганів та символів, що дає змогу використовувати їх для створення постійного відчуття нестабільності, та недостовірності, що дозволяє управляти і контролювати.

Список літератури

1. Барт, Р. (2008). Мифологии. [пер. с фр., вступ. ст. и коммент. С. Зенкина]. Москва : Академический Проект. 351с.
2. Кадирова, Е. Страна матрешек. Или матрешка как матрица российской реальности. URL : <https://snob.ru/profile/25338/blog/115265>.
3. Сурков, В. Долгое государство Путина (О том, что здесь вообще происходит). URL: http://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html.
4. Чукавіна, Т. (2011). Маса та масова свідомість. Людина в масі. // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. № 3. С. 132-136.
5. Political rhetoric. When politicians invoke «the people». URL: <https://www.economist.com/leaders/2019/10/05/when-politicians-invoke-the-people?fbclid=IwAR3FT-Y000ZeaZ7ziZkcnufqA6sayv2cQmtGABwynhPmrx2ktF9u6NZ8ob0>

*ДМИТРЕНКО О.А.,
аспірантка
Інституту політичних та етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України,
м. Київ*

МЕЖІ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ НЕУРЯДОВОГО СЕКТОРУ

Досліджуючи питання становлення та розвитку неурядового сектора в Україні, ми виявили проблему неусталеності даного поняття. Поняття «неурядовий сектор» використовується доволі часто, цікавість до нього цьогооріч особливо зросла через прийняття нової стратегії розвитку громадянського суспільства України на 2021-2025 рр. Цей процес винесений на обговорення в усіх регіонах України та широко прокомунікований в медіа, що зумовило підвищення уваги як науковців та лідерів громадської думки (далі ЛГД) так і політичних діячів до інститутів (далі ІГС) та організацій громадянського суспільства (далі ОГС). Ми відмітили, що розуміння кожного із означених термінів відрізняється для законотворців, науковців та самих ОГС. На практиці ця неузгодженість впливає не тільки на теоретичне осмислення процесів всередині суспільства, але також і на нормативне закріплення питань, пов'язаних із розвитком ОГС.

Мета дослідження – розділити поняття «організація громадянського суспільства», «інститут громадянського суспільства» та «неурядовий сектор», визначивши їхні межі.

Результати дослідження. Популярним стає визначення організації будь-якої форми власності, яка працює на засадах вільного об'єднання громадян за для досягнення окремих цілей і задоволення своїх суспільних потреб загальною категорією – інститути громадянського суспільства та організації громадянського суспільства. Натомість таке ототожнення, на нашу думку, недоцільне, оскільки, ці категорії використовуються для позначення різних організаційно-правових форм існування акторів такого суспільно-політичного інституту як громадянське суспільство. М. Кармазіна в одному із своїх матеріалів наводячи розмежування понять «інститут» та «інституція», акцентує увагу на тому, що логічним є розуміння терміну «інституція» як заведеного порядку, традиції, тоді як «інститут» виступає їх зовнішньою формою вираження та закріплення, законодавчого унормування [3, с. 16].

Розглянемо даний теоретичний аспект на практиці. Благодійна організація, створена відповідно до законодавства (має зовнішнє офіційне вираження) сама по собі є організацією, установою, яка об'єднує групу людей, що опікуються її місією. Розпочинаючи діяти – надавати благодійну допомогу, встановлювати зв'язки із іншими благодійними

організаціями, опікуватись своїми бенефіціарами, організація стає частиною благодійної спільноти, набуває ознак інституції. Нарощення потенціалу таких організацій і зав'язків перетворюється в інституцію і знаходить своє відображення в інституті благодійництва, оскільки отримує своє зовнішнє формальне вираження у вигляді Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [2].

Комплексне визначення поняття ОГС надають у своєму дослідженні і фахівці ТЦК. Вони визначають ОГС як: «одиницю, яка є автономною (має власне врядування), неприбутковою (не розподіляє прибутки між засновниками та/або членами/менеджерами), існує інституційно окремо від влади, а членство в ній чи необхідність надавати кошти на утримання не є імперативною вимогою законодавства, або передумовою набуття громадянства» [1, с. 14]. Показово, що Національна Стратегія розвитку громадянського суспільства в Україні [5] спирається саме на поняття «організація громадянського суспільства» як одиниці, яка потребує розвитку, залучення, наділяється правами та обов'язками. Проте жодна із таких організацій не існує розрізнено, всі вони є складовими громадянського суспільства та існують у постійній взаємодії між собою та на зовні – із державою і своїми бенефіціарами – населенням. На цьому перетині категорій ОГС, ІГС та громадянське суспільство ми встановимо поняття «неурядового» або «третього» сектору.

Саме поняття «третій сектор» або «неурядовий сектор» є достатньо зрозумілими але позбавленими конкретики в аспекті визначення. Складність витлумачення цього поняття, на нашу думку, знаходиться в тому, що сам термін є запозиченим. В перекладі на українську мову поняття часто трансліюється самими організаціями як «недержавна організація». Таким чином основний акцент під час самоідентифікації організації робиться на її відокремленості від держави як інституту, в той час як «неурядова організація» підкреслює віддільність від уряду як змінного органу влади.

У одній із своїх політик Світовий Банк наводить наступне визначення неурядових організацій: «НУО – це «ціннісно-орієнтовані організації, які повністю або частково утримуються за рахунок благодійних пожертв та волонтерства. Хоча в останні десятиріччя сектор НУО професіоналізується, принципи альтруїзму та волонтаризму залишаються для них ключовими визначальними характеристиками» [6, с. 13].

В даному визначенні ми бачимо один із ключових посилів, який є ледь помітною відмінністю між нашим «організація громадянського суспільства» (як сукупність) та міжнародним «non governmental organizations». Це аспект професіоналізації, який набув свого відображення у проекті нової Національної стратегії розвитку громадянського суспільства у вигляді намірів визнати діяльність ОГС одним із видів зайнятості. [4].

Звертаючись до українських реалій ми сформували власне визначення неурядового сектору – *сукупність інтересів, мотивів, способів діяльності та взаємозв'язків організацій громадянського суспільства, що на засадах саморегуляції утворюють окрему систему соціальної організації арбітражу між органами державної влади та суспільством, що є полем їх професійної діяльності.*

Підводячи підсумок розмежування понять «інститут» та «організація» громадянського суспільства, зафіксуємо, що обидва терміни є релевантними для опису різних феноменів. Так, для ІГС адекватним буде аналіз інституційної спроможності, як процесу унормування і оформлення структур для задоволення суспільно-політичних потреб громадян і їх груп. Для другої ж категорії доцільніше використати термін «організаційна спроможність», тобто можливість кожної окремо взятої організації існувати і досягати мети, заради якої її було створено. У системі координат дослідника ми розмістимо неурядовий сектор між населенням та державою у складі громадянського суспільства на перетині форм існування інститутів громадянського суспільства.

Список літератури

1. Громадянське суспільство в Україні: звіт за результатами дослідження / Л. Паливода, О. Вінніков, В. Купрій [та ін.]; упоряд.: Л. Паливода. Київ: БФ «Творчий центр ТЦК. 2016. 74 с.
2. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» №5073-VI в ред. від 27.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
3. Кармазіна М., Шурбована О. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент: Укр. центр політ. Менеджменту*. Київ, 2006. № 4 . С. 10 – 18.
4. Проект стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zaproshuyemo-do-obgovorennya-proektu-novoyi-nacionalnoyi-strategiyi-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini>
5. Указ президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» № 68/2016 від 26.02.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#Text>
6. Malena C. A Practical Guide to Operational Collaboration between The World Bank and Non-governmental Organizations». World Bank, 1995. 136 p.

КОВАЛЬЧУК М.В.,
аспірант,
асистент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

БІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ В КОНЦЕПЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ Ф.ФУКУЯМИ

Біологічні засади політики були обґрунтовані Ф. Фукуямою у його праці «Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції» (“The origins of political order. From Prehuman Times to the French Revolution”), яку було видано у Лондоні 2014 р. Усі політичні детермінанти людської комунікації та інших інтерсуб’єктивних трансакцій, які так чи інакше впливають на конструювання політичної реальності та політичних інституцій, згідно з поглядами дослідника, лежать у природі людини, її біологічних інстинктах та схильностях. Зокрема, дана точка зору повністю суперечить та спростовує Просвітницькі та Рационалістичні концепції про походження політичного порядку та взаємодії, критиці було піддано концепції «вічного миру» Ж.-Ж. Руссо та «природного стану» Т. Гоббса і Дж. Локка.

Критика існування людини у пресоціальному стані ґрунтується на біологічній схильності людини до соціалізації та конструюванні соціальної реальності. Аргументуючи попередню тезу природньою здатністю людини до мовлення та інших складних семіотичних операцій, які могли бути розвинуті лише в процесі тривалого перебування у соціальній групі, що також проявляється у принципах природного добору та взаємного альтруїзму.

Здатність людини до побудови складних семіотичних конструкцій, які дають можливість абстрагування, побудови картини світу та комунікації, породжена біологічною схильністю людини до створення норм і правил. Попередньо сказане аргументується власне наявністю в людині здатності до впорядкування соціальної групи, що забезпечує її життєздатність, та побудови складних символічних систем обміну інформацією, які з одного боку є детермінованими біологічно, а з іншої – впорядковані низкою комплексів правил та детермінантів, які забезпечують власне саме функціонування системи, чи то соціальної, чи то семіотичної.

Біологічна схильність людини до насильства також вважається Френсісом Фукуямою однією із біологічних засад політики, адже насильство є одним із найбільш дієвих інструментів провадження політики в сучасному політичному дискурсі та знаходить своє походження не в соціальній, а в біологічній площині, що доводить інстинктивну здатність людини вдаватися до насильства.

Слід зауважити, що Френсіс Фукуяма не абсолютизував біологічного чинника творення політичного порядку та не виводив з нього усю повноту проявів та нормативів сучасного політичного буття у всій його складності, а лише розглядав його як одну із частин побудови надскладного комплексу різноманітних факторів. Але також не можна не оминати того, що біологічний чинник є одним із найфундаментальніших, в контексті його беззаперечного впливу із самого початку формування політики та політичного, а також його субстанційність в порівнянні з іншими факторами даного надскладного комплексу.

Список літератури

1. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції. Київ: Наш формат, 2019. 576 с. (2).

РОЗІК М.В.,
аспірантка кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

**ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРЧИХ
КАМΠΑНІЙ 1998–2019 РР.**

Вибори у законодавчі та представницькі органи влади відіграють надзвичайно важливу роль у політиці. Вони є не лише головним інститутом, а й «лакмусовим папірцем» демократії. Від того, як організовано електоральний процес, ступеня його демократичності, активності виборців тощо, залежить якість провідної верстви країни, яку ми обираємо й, відповідно, доля країни. Однією з складових виборчого процесу є донесення від суб'єктів виборчого процесу програми та ідей до електорату. На практиці це реалізується через застосування арсеналу технологічних прийомів – від традиційної агітації (особисті зустрічі, робота через агітаторів, поширення інформації через ЗМІ) до використання соціальних мереж. Для здійснення будь яких видів такої агітації необхідний фінансовий ресурс, від якого залежить рівень виборчої кампанії та кількість охопленого електорату.

Щоб вибори не перетворилися із «ринку ідей» в «ринок фінансів», а принцип рівного пасивного виборчого права було дотримано, держава встановлює правила фінансування виборчих кампаній. Відповідно до ч. 4 ст. 51 Виборчого кодексу України передвиборна агітація здійснюється за рахунок коштів виборчих фондів кандидатів, партій (організацій партій) – суб'єктів виборчого процесу [1]. Державне фінансування спрямовано на інформаційне забезпечення виборів – виготовлення інформаційних плакатів та буклетів. Проведення агітації суб'єктами електорального процесу здійснюється виключно через відкриття та використання виборчих фондів.

Протягом 1998 – 2019 рр. визначальним чинником обрання у Верховну Раду була саме фінансова складова. Лише в поодиноких випадках, без значних фінансових витрат мандат отримували кандидати-мажоритарники (це працювало на виборах 1998 р., або ж у 2014 р., коли олігархам протистояли суспільновизнані особистості: волонтери, військові, тощо). І фактично не існувало партій, які б могли подолати виборчий бар'єр з обмеженим виборчим фондам. Великий розмір такого фонду в сукупності з вміло застосованими виборчими технологіями збільшує ймовірність потрапляння в Парламент. Попри граничні обмеження на витрати, сукупна вартість виборчої кампанії на парламентських виборах постійно зростає: у 2002 р. склала 32,2 млн. грн., (зросли у 17 разів проти виборів 1998 р.), у 2006 р. – 552,1 млн. грн., у 2007 р. – 579,2 млн. грн. (+5 % від попередньої компанії), у

2012 р. – 601,3 млн. грн (+4 %), у 2014 р. – 674,5 млн. грн. (+12 %), 2019 р. – 910,1 млн. грн (+35 %) [4; 6].

У розрізі результатів виборів, серед партій, що подолали 5% бар'єр у 2012 р., голос виборця найдорожче обійшовся Партії Регіонів – 36 грн., а найдешевше ВО «Свобода» – 11 грн. [4]. У 2014 році найдорожче голос одного виборця коштував ВО «Батьківщина» – 122 грн. Найменше витратила «Самопоміч» – 16 грн. [3]. У 2019 р. найдорожче вартував голос виборця партії «Голос» – 129 грн., найдешевше – «Слузі народу», лише 19 грн. Варто зауважити, що у 2019 р. 79% витрат усіх політичних партій стосувались використання ЗМІ для проведення передвиборної агітації [6]. Цей показник засвідчує визначальну роль політичної реклами в ЗМК під час виборчих кампаній.

Частково проблему фінансування партій могло б вирішити введення державної підтримки політсил та виборчих кампаній. Його метою є мінімізація впливу великого капіталу на політичні партії і, відповідно, на ухвалення політичних рішень. До того ж, ця норма в законі сприяє створенню нових політсил, чесної та прозорої міжпартійної конкуренції, активнішому залученню громадян до суспільно-політичного життя через інститут партій, розширення вибору під час місцевих та загальнодержавних виборів. У теорії, державне фінансування політичних партій – шанс отримати сталі політичні партії у майбутньому. Проте, громадяни України не проявляють активності ні в особистому фінансуванні політичних сил (через низький рівень життя, недовіру до політичного інституту), ні в підтримці механізмів державного фінансування. Згідно опитувань, основну відповідальність за фінансування партій українці покладають на їхніх лідерів і членів. Лише 15 % населення підтримує фінансування партій із державного бюджету [2].

Запровадження державного фінансування політичних партій було однією з умов безвізового режиму між Україною та ЄС. Відповідні зміни набули чинності 1 липня 2016 р. та були складовою антикорупційного пакету законопроектів і вводилися в дію Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» [5]. Норма про державну підтримку партій стосується сил, які потрапили до парламенту (набрали більше 5 % голосів), та партій, які подолали встановлений законом бар'єр у 2 % голосів виборців. Згідно результатів дострокових парламентських виборів 2019 р. таке фінансування отримали 11 політсил.

Отже, рівень та якість активності політичних партій значною мірою залежить від їх фінансової спроможності. Із зростання витрат на передвиборну агітацію фінансовий ресурс служить не лише можливістю та засобом поширення ідей, а й може мати значний політичний вплив та ставити під загрозу політичну рівність. Відтак, неврегульовані грошові потоки в

політиці означають відсутність рівності у політичному полі. За відсутності державного фінансування, електоральна конкурентоспроможність політичних партій залежить від приватних внесків, тому часто на практиці партії відстоюють не інтереси громадян, а інтереси спонсорів, мінімізуючи електоральний потенціал.

Список літератури

1. Виборчий кодекс України № 396-IX від 19 грудня 2019 р. Закон України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n4128> (дата звернення: 18.03.2020).
2. Державна служба статистики України. *Офіційний веб-сайт*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.10.2019).
3. Звіт. Фінансування передвиборчої агітації на позачергових парламентських виборах 2014 року: виборчі фонди політичних партій. *Громадянська мережа ОПОРА*. URL: <https://www.oporaua.org/report/vybory/parlamentski-vybory/pozachergovi-vybory-do-verkhovnoyi-radi-2014-roku/7523-finansuvannja-peredvyborchoji-agitaciji-na-pozachergovyh-parlamentskyh-vyborah-2014-roku-vyborchi-fondy-politychnyh-partij> (дата звернення: 25.10.2020).
4. Підсумковий звіт за результатами загальнонаціонального спостереження за парламентськими виборами-2012. *Громадянська мережа ОПОРА*. URL: <https://oporaua.org/report/vybory/parlamentski-vybory/parlamentski-vybory-2012/3573-pidsumkovyj-zvit-za-rezultatamy-zagalnonacionalnogo-sposterezhennja-za-parlamentskymu-vyboramy-2012> (дата звернення: 27.01.2020).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції від 8 жов. 2015 р.: Закон України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19> (дата звернення: 16.11.2019).
6. Україна. Дostroкові Парламентські вибори, 21 червня 2019 р. Місія зі спостереження за виборами ОБСЄ/БДПЛ. *Проміжний звіт*. Варшава: Бюро демократичних інститутів і прав людини, 2019. 16 с.

РОМАНЧУК В.О.,
*відповідальний секретар журналу «Універсум»,
аспірантка кафедри української преси факультету журналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів*

***ІСТОРИЧНА ПУБЛІЦИСТИКА ЯК ПУБЛІЧНА ІСТОРІЯ НА СТОРІНКАХ
ЖУРНАЛУ «УНІВЕРСУМ» (1993–2018)***

Концепт публічної історії як тлумачення або показ історичних знань популярними методами й засобами (по суті творення історії для найширшого загалу) виник у США в 1970-х роках минулого століття. Згодом як наукова дисципліна публічна історія здобула визнання в усьому світі. «The Public Historian» – один із найавторитетніших наукових часописів нового напрямку досліджень. Створена у 1979 році Національна рада США з публічної історії проголосила, що головною метою публічних істориків має бути поглиблена і розширена можливість зв'язку громадськості з минулим.

В Україні, як і в Східній Європі, поняття публічної історії передусім знайшло своє відображення в історичній публіцистиці, що було пов'язано з розвалом СРСР і демонтажем так званого «соціалістичного табору». Відповіді на багато питань, які суспільство прагнуло отримати, дуже часто зберігались у засекречених архівах і спецхранах. Ця обставина вимагала від недавніх дисидентів, визнаних інтелектуалів й авторитетних публіцистів розпочати складну роботу з переосмислення та інтерпретації минулого, творення об'єктивної історії нації й держави.

За десятки років соціальної інженерії тоталітарному режимові вдалося сформувати нову спільноту людей, значна частина яких досі вкрай неохоче розлучається із силоміць насадженими ідеологемами. Донині не відбулося остаточного історичного розрахунку зі сфальшованим минулим. Тому потребують остаточної деконструкції залишки й наслідки ідеологічного та культурного панування большевицького режиму.

Досліджено витоки українського державотворення на підставі аналізу численних матеріалів на історичну тематику, оприлюднених на сторінках журналу «Універсум» впродовж його чвертьстолітньої історії, окреслення часового кола публікацій, пріоритетних тем, виявлення та з'ясування їхнього впливу на політичні реалії сьогодення.

Серед публікацій журналу на сучасні суспільно-політичні теми помітне місце відведене об'єктивному висвітленню історичних подій, належним чином не досліджених і не потрактованих.

Історична публіцистика на сторінках «Універсуму» порушує питання національної єдності та ідентичності. Автори текстів усвідомлюють, що без самоідентифікації народу,

творення провідної верстви, еліти як одного з елементів процесу самоорганізування суспільства існування незалежної держави неможливе.

Для історії своєрідною одиницею аналізу є факт, подія. Автори журналу відшуковують, аналізують і систематизують маловідомі факти вітчизняної історії. Публіцистичним статтям на історичну тематику притаманна ґрунтовна насиченість фактологічним матеріалом, аналітична глибина, для них характерні яскравість і доступність стилю – вони водночас наукові та популярні.

Історична публіцистика «Універсуму» підтверджує, що призначення історії як науки – це вироблення системи цінностей для успішного будівництва демократичної держави. Таким чином, спроба синтезувати окремі історико-публіцистичні виступи на сторінках журналу «Універсум» увиразнює картину ідейних та ціннісних змагань на полі історіографії в першу добу української державності.

Наукова новизна полягає у включенні в дослідницький тезаурус української історіографії результатів історико-публіцистичного дослідження процесу реабілітації істини та формуванні інструментів публічної комунікації на шпальтах журналу «Універсум» в рамках такого інтелектуального феномену, як публічна історія. Отримані результати допоможуть зрозуміти, чого хочемо, до чого прагнемо, що таке нормальний суспільний дискурс.

Історична публіцистика докорінно змінює усталений спосіб розповіді про минуле, роблячи його більш демократичним – уже нині видається чимало науково-популярної літератури на історичну тематику, різноманітних додатків до часописів, гарно оформлених коміксів для дітей, на телеканалах створюються цікаві історичні програми, знімаються документальні фільми тощо. Як ніколи раніше, історія розповідається так повно і водночас популярно. Відбуваються радикальні зміни у сфері соціальних комунікацій, які стали можливими завдяки інтернету, коли оцифрування масивів документів за допомогою нових, інноваційних інструментів фундаментально змінює принципи доступу до першоджерел. Ймовірно, що найперспективнішими напрямками публічної історії (історичної публіцистики) стане поява спеціалізованих медіаресурсів на основі новітніх цифрових технологій. Класична традиційна історична наука втрачає монополію на збереження колективної пам'яті суспільства. Сьогодні не лише вона вирішує, що саме з надбань минулого передусім треба рятувати від небуття, аби максимально повно зберегти нашу історію. Українські громадяни мають добре орієнтуватись в історичних подіях і вміти правильно їх інтерпретувати в інтересах української політичної нації.

В умовах складних трансформаційних процесів у суспільстві, які почалися в Україні з початком 1990-х рр., журнал «Універсум» своїми публікаціями в царині історичної публіцистики регулярно знайомив читачів із маловідомими сторінками вітчизняної історії, тим самим зміцнюючи підґрунтя для утвердження української ідентичності, становлення політичної нації. Журнал постійно демонстрував системний підхід до формування національної політики в багатьох сферах державного будівництва, зокрема у сфері історичній. Простежено, як історична публіцистика спроможна поєднувати наукову інтерпретацію окремих подій та явищ із пропагандою важливих результати досліджень. Її моральні, ідейні, інтелектуальні впливи стають вирішальними чинниками у процесі формування громадянської свідомості в суспільстві.

Нині, в умовах гібридної війни, треба всіляко популяризувати українську публічну історію в іноземних наукових журналах, вмонтовувати у східноєвропейський контекст проблематику вітчизняної історичної публіцистики, вести мову про її досягнення та перспективи.

СИЧОВА Я.А.,
аспірантка кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

**МІШЕЛЬ ФУКО: ПОЛІТИКА ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ДИСКУРСИВНА
ДИСЦИПЛІНАРНА ПРАКТИКА**

У першому томі «Історії сексуальності» М. Фуко окреслює владу як мистецтво насилля. Попри те, що автор здебільшого фокусується на аналізі ролі сексуальних практик (навколо яких влада вибудовує дискурс «таємниці»), цілком логічним є проведення паралелі з іншими сферами життєдіяльності індивіда, оскільки політичне характеризується всепроникністю. За М. Фуко, конструювання національної ідентичності обов'язково передбачає дисциплінарні практики з метою регулювання та контролю індивідів як умови інтеграції спільноти. Такий тип влади дослідник називає біовладою, підкреслюючи здатність біополітичного розуміння національної ідентичності спровокувати «гігієнічний дискурс про расову, етнічну або культурну чистку» [3, с. 4].

Згідно з М. Фуко, механізмом конструювання ідентичності є норми включення й виключення – тобто розрізнення на рівні «Ми – Вони», «друг – ворог» (К. Шмітт). Цікавим є зауваження філософа, відповідно до якого біополітичний дискурс переважно звертається або до «очевидних» цінностей людського життя (наприклад, захист традиційної сім'ї), або до «очевидних» потреб безпеки (до прикладу, наратив про культурну, економічну, соціальну etc загрозу, яку для національної держави становлять мігранти) [3, с. 5].

У циклі лекцій «Треба захищати суспільство» (1975-1976) М. Фуко звертається до поняття історико-політичного дискурсу як дискурсу про війну, що є основою будь-яких владних відносин. Із точки зору дослідника, «фронт війни постійно пронизує все суспільство, і саме він визначає нашу належність до певного табору» [2, с.14]. За М. Фуко, структура будь-якого суспільства є бінарною, оскільки загроза від «ворогів» – це перманентне явище.

Ключовим маркером, який визначає суб'єкта історико-політичного дискурсу, є те, що він «оповідає історію, до нього повертається пам'ять; він бореться, він має противників» [2, с. 14]. Те, за що бореться суб'єкт такого типу дискурсу, – це, насамперед, «наші права» (права сім'ї, раси, переможця, завойовника тощо). З точки зору політики ідентичності це означає, що влада вибудовує дискурс розрізнення з метою демонстрації всіх переваг Нас (здебільшого в гіперболізованій формі) і вказати на вади Їх – тобто «чужих», «ворогів». З огляду на це, владні дискурси часто постають як «суміш насилля, пристрастей, ненависті,

гніву» [2, с. 15]. Значною мірою ці дискурси спрямовані в минуле. У випадку поразок і втрат у минулому влада нерідко закликає до реваншу. Такі наративи часто просякнуті ностальгією за «славним минулим» – добою королів, походів, підкорень, визначних битв. Політика ідентичності, особливо в державах із консервативними урядами, спрямована на відродження величі минулого у свідомості нації.

Із цією метою владні дискурси спираються на міфологічні образи та форми. М. Фуко зазначає, що в таких міфах «присутня тема славної битви, яка [...] змінить, нарешті, співвідношення сил, і переможені, залежність яких тривала століттями, стануть переможцями, які не щадять нікого» [2, с. 15]. Уявлення про іншу групу також мають дискурсивну природу. Саме тому представлений цикл лекцій має назву «Треба захищати суспільство». Ідеться про перманентну наявність зовнішньої та внутрішньої загрози, від якої «Ми» маємо бути захищені. У цьому сенсі політика ідентичності перетворюється на своєрідний інструмент протидії чужорідним елементам.

Одним із найбільш дієвих засобів інтенсифікації влади стає історичний дискурс. Своєю чергою, М. Фуко виділяє два типи такого дискурсу: римський і біблійний. Римський тип дискурсу пов'язаний із наративом про перемогу, могутність, минувшу славу. У цьому випадку влада акцентує на подвигах та здобутках, древності нації. Аналізуючи римський тип дискурсу, М. Фуко звертається до риторичного питання Ф. Петрарки: «Чи є що-небудь в історії, що не служило би на хвалу Риму?» [2, с. 19] Натомість, біблійний наратив пов'язаний із рабством, занепадом, стражданням, самопожертвою, ідеєю месіанізму. Це той тип дискурсу, який наближений до релігії – у М. Фуко він набуває форми «великого пророцтва та обіцянки». У цьому сенсі неабиякого значення набуває наратив «нашої поразки», яка позиціонується як справжня трагедія. Якщо римський дискурс – геройський, легендарний, то біблійний дискурс – це той, який «вимагає від Риму втрачені права Єрусалима» [2, с. 19].

Таким чином, теорія М. Фуко ілюструє позицію конструктивістської парадигми, де політика ідентичності вибудовується дискурсивно, причому боротьба між «расами» є боротьбою символів. Біополітичне розуміння національної ідентичності здатне призвести до «расизму», метою якого є «умертвіння» ворожого елемента. Очевидно, що під терміном «умертвіння» М. Фуко має на увазі не фізіологічну смерть, а «все те, що може вбити опосередковано» (вигнання, неприйняття як члена спільноти тощо) [2, с. 57]. У сучасних умовах Е. Балібар акцентує на переході від біологічного расизму до неорасизму, сутність якого полягає в акцентуванні на етнічній належності індивіда з подальшим його клеймуванням, що переслідує мету виключення таких індивідів (груп) із суспільства [1, с.108].

Список літератури

1. Келли М. Расизм, национализм и биополитика в курсе лекций М. Фуко «Нужно защищать общество. URL: https://www.academia.edu/1402049/Расизм_национализм_и_биополитика_в_курсе_лекции_М._Фуко_Нужно_защищать_общество_?fbclid=IwAR0WfNgaZAuwBhNAV7oHNU5gA92dUwfMAhSzGHdjwgWCMUgoll8Zddai3UM.
2. Фуко М. Нужно защищать общество. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=92246>.
3. Makarychev A., Yatsyk A. Biopolitics and national identities: between liberalism and totalization. Routledge Taylor & Francis Group. 2017. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00905992.2016.1225705?needAccess=true>

СТЕМКОВСЬКА О.І.,
аспірантка кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ 1985 РОКУ В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЇЇ ПОЛОЖЕНЬ У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Волею історичних обставин на початку 90-х років ХХ століття Україна отримала нагоду скористатися повною мірою європейським доробком у сфері місцевої демократії, який у концентрованому вигляді міститься у Європейській хартії місцевого самоврядування. Ця Хартія є найважливішим європейським документом для будівництва в Україні демократичної, правової держави із ефективною соціально-економічною системою.

Проаналізуємо положення Європейської хартії місцевого самоврядування, що носять характер міжнародних стандартів, які мають як загальне значення для становлення, розвитку і функціонування системи місцевого самоврядування, так і профільне – у контексті їх реалізації у законодавстві України.

Системний аналіз положень Європейської хартії місцевого самоврядування в цілому дозволяє дійти висновку, що за своєю правовою природою Хартія є основним міжнародно-правовим документом для країн – членів Ради Європи (якою з 1995 р. є й Україна), який визначає стандарти щодо організації управління на місцях на засадах місцевого самоврядування, що є обов'язковими для держав – членів Ради Європи [1, с. 324-327].

Впровадження європейських правових стандартів місцевого самоврядування, закріплених у Європейській хартії місцевого самоврядування та похідних від неї документах, має доволі гнучкий характер, адже немає жодних нав'язувань державам конкретних норм, інститутів, моделей місцевого самоврядування; таким чином залишається чималий простір для збереження самотності національних систем місцевого самоврядування у країнах Європи.

Важливо зазначити, що нині чинне національне законодавство України про місцеве самоврядування у переважній більшості сприйняло положення Європейської хартії про місцеве самоврядування 1985 року, яка виступає своєрідним концептом локальної демократії на Європейському правовому просторі. Водночас, імплементація міжнародно-правових (європейських) стандартів місцевого самоврядування у національне законодавство України натикається на чималі труднощі. Стримуючим фактором цього процесу є «політичні, правові та психологічні стереотипи командно-адміністративного управління», які створюють перешкоди для процесу гармонізації національного законодавства з європейськими

міжнародно-правовими стандартами у сфері місцевого самоврядування, а також імплементації найбільш значущих принципів у національне законодавство [1, с. 324-327].

Існуюча в Україні модель місцевого самоврядування унеможлиблює реалізацію багатьох принципів місцевого самоврядування, вироблених практикою західноєвропейських держав, зокрема таких, як субсидіарність, самостійність у вирішенні питань, віднесених до відання місцевого самоврядування; свобода ініціативи в межах закону, фінансова спроможність громад і ряд інших [6, с. 51-54].

Тривалий час учені висловлюють пропозицію щодо необхідності удосконалення законодавства України з місцевого самоврядування відповідно до сутності принципу субсидіарності, оскільки, основні повноваження в системі місцевого самоврядування повинні бути закріплені і реалізовані на рівні, максимально наближеному до жителів територіальної громади, а тому суб'єкт виконання цих повноважень повинен бути наділений необхідними і достатніми ресурсами для їхнього ефективного виконання. Закріплення принципу субсидіарності в Конституції України стане підґрунтям для прийняття ряду законів, які чітко визначатимуть завдання і компетенцію органів місцевого самоврядування, починаючи з рівня територіальної громади, та розподіл фінансових потоків між державою і самоврядуванням, яке ґрунтується на розподілі повноважень, функцій і відповідальності [9, с.22-38].

Сьогодні, в буремний час боротьби з сепаратизмом, тероризмом і зовнішньою російською інтервенцією на Донбасі, одним із позитивних кроків направлених на реформування системи організації влади в Україні у напрямку впровадження європейських стандартів місцевого самоврядування, визначених Європейською хартією місцевого самоврядування, є розробка законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо організації державної влади і місцевого самоврядування в країні і розробка нової редакції Закону України про місцеве самоврядування. Основна їх ідея – децентралізація влади в країні та істотне розширення повноважень територіальних громад. Можливість місцевих громад самим визначати, які повноваження залишати за собою та повною мірою розпоряджатися ресурсами, які знаходяться на території – все це повинно стати одним із ключових принципів конституційних змін, який відповідає Хартії. Передбачається також комплексна зміна системи державного управління і місцевого самоврядування на обласному та районному рівнях [6, с. 51-54].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що чинне законодавство про місцеве самоврядування, на жаль, ще не повністю відповідає принципам Європейської Хартії місцевого самоврядування у питаннях організаційної, правової та фінансово-економічної

самостійності територіальних громад. Невиконання ж положень Хартії, у свою чергу, є істотною перешкодою на шляху реалізації курсу та перешкоджає інтеграції до європейського співтовариства.

Безумовно, подальша реалізація політики децентралізації в Україні має розглядатися саме в контексті європейського вибору України. Досвід децентралізації та регіоналізації у Франції, Німеччині та Польщі пропонує цілу низку відповідних прикладів для вивчення і пристосування їх до потреб українського сьогодення. Ключовим моментом, який виділяють багато експертів, є те, що територіальна реформа та децентралізація мають здійснюватись у демократичному руслі, спираючись на принципи Європейської хартії місцевого самоврядування та проекту Хартії про регіональне самоврядування.

Для подолання перешкод впровадження принципів Хартії у процес розвитку місцевого самоврядування, на нашу думку, необхідно здійснювати реалізацію місцевого самоврядування в Україні у контексті європейського вибору, сприяти активізації зусиль на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції. Для подолання проблем втілення конституційних принципів місцевого самоврядування в Україні принципове значення має належне забезпечення матеріально-фінансової автономії територіальних громад, яка можлива при реалізації конституційного принципу самостійності місцевих бюджетів. Вказане можливе при визначенні на довгостроковій основі джерел власних доходів місцевих бюджетів. І звісно, ключову роль відіграє забезпечення законодавчого гарантування основоположних принципів функціонування місцевого самоврядування – правової, фінансової, матеріальної та організаційної самостійності громад, дотримуючись принципу субсидіарності. На нашу думку, активна та якісна реалізація політики децентралізації нерозривно пов'язана з економічним зростанням держави в цілому, а отже добробуту її громадян.

Список літератури

1. Баймуратов М. О. Європейська Хартія місцевого самоврядування. *Муніципальне право України*: підручник / М. О. Баймуратов, Н. К. Ісаєва, М. І. Корнієнко та ін.; за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. К. : Юрінком Інтер, 2001. С. 324–337.
2. Баймуратов М. О. Міжнародні зв'язки і стандарти в системі місцевого самоврядування України. *Муніципальне право України*: підручник / М. О. Баймуратов, Н. К. Ісаєва, М. І. Корнієнко та ін.; за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. К.: Юрінком Інтер, 2001. С. 315–348.
3. Баймуратов М. Правова природа міжнародних (європейських) стандартів локальної демократії та їх роль у становленні місцевого самоврядування в Україні: питання

сприйняття та імплементації. *Європейське право та порівняльне правознавство*: зб. ст. / за ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Гриценка, О. В. Кресіна; упор. О. В. Кресін, О. Д. Рожко. Київ-Шамборі : Логос, 2010. С. 324–339.

4. Батанов О. В. Сучасні міжнародні стандарти у галузі місцевого самоврядування та права людини. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2016. № 3–4. С. 60–63. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3_4-2016-60-63_Batanov.pdf
5. Батанов О. В. Сучасні міжнародні стандарти у галузі місцевого самоврядування та права людини. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2016. № 3–4. С. 60–63. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3_4-2016-60-63_Batanov.pdf
6. Кравченко В. Питання дотримання принципів європейської хартії місцевого самоврядування в процесі проведення муніципальної реформи в Україні. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 1. С. 51–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_1_11.
7. Софінська І. Д. Принцип субсидарності у місцевому самоврядуванні країн Європейського Союзу та України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2013. 20 с.
8. Софінська І. Д. Принцип субсидарності крізь призму Європейської хартії місцевого самоврядування. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку*: зб. ст. / за ред. Ю. С. Шемшученка, Л. В. Губерського, І. С. Гриценка; упор. О. В. Кресін. К.: Логос, 2009. С. 333–335.
9. Софінська І. Принцип субсидарності у місцевому самоврядуванні України та країн Європейського Союзу. Львів: Каменяр, 2014. 187 с.
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: укладена 27.06.2014 р. Дата оновлення: 30.11.2015. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Т.1 2125. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 25.01.2020).
11. Чернеженко О. М. Конституційні основи місцевого самоврядування в державах – учасниках Європейського Союзу і в Україні: автореф. дис. ... д-ра філософії та д-ра наук. К., 2019. 40 с.
12. Чернеженко О. М. Конституційні основи місцевого самоврядування в державах – учасниках Європейського Союзу і в Україні: дис. ... д-ра філософії та д-ра наук. К., 2019. 505 с.

13. Чернеженко О. М. Основи європейської конституційної моделі місцевого самоврядування в Європейській хартії місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2019. № 3, ч. 2. С. 109–116. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/3_2019/part_2/21.pdf.
14. Чумакова О. В. Шляхи розвитку місцевого самоврядування України в контексті досвіду держав Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.
15. Шахматова Т. Застосування принципів субсидіарності та пропорційності у процесі реформування місцевих органів влади в Україні. *Право України*. 2009. № 10. С. 125–132.

СТРЕЛКОВ В.В.,
аспірант кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ДЕЛЕГІТИМАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ВЛАДИ В ЕЛЕКТОРАЛЬНОМУ ТА ПОЗАЕЛЕКТОРАЛЬНОМУ ПЕРІОДІ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Актуальним трендом в політичній науці сьогодення є виокремлення та всебічне дослідження електорального (виборчого) політичного процесу.

І. Поліщук визначає виборчий процес, як послідовність подій, сукупність різних форм взаємодії та послідовних дій з висунення, рекламування та голосування за суб'єктів політичної влади, персональний та структурний склад яких формується вираженням волі тієї частини населення, яка за законодавством вважається достатньою для визнання результатів виборів легітимними [2, с. 143].

В. Бортніков вважає електоральний процес різновидом політичного процесу, який визначає часові межі електоральної легітимності. Він наголошує на необхідності дослідження проблем електоральної легітимності як мінімум у трьох аспектах: визначення структурних елементів (фаз) електорального процесу, а, відповідно, і його меж; вивчення інституційного середовища, що забезпечує електоральну легітимність влади, оскільки в умовах демократичної трансформації ця інституційна структура постійно збагачується; узгодження практики проведення виборів на національному рівні з міжнародними стандартами демократичних виборів із одночасним збагаченням останніх позитивним досвідом країн, які стають на шлях демократії [1, с. 57–63].

На думку Н. Ротар, електоральний процес – це впорядкована послідовність дій та взаємодій політичних акторів, що відбуваються у логічній динамічній черговості та пов'язані з реалізацією владних інтересів, створенням та відтворенням політичних інститутів, здійсненням публічної політики. Вона виділяє наступні етапи електорального процесу: передвиборчий – етап цілеспрямованої підготовки до виборів, під час якого основні актори електорального процесу визначають стратегію і тактику передвиборчої боротьби, працюють з електоратом, а останній використовує специфічні форми політичної участі, що передують електоральному вибору; етап виборів – етап активних дій основних суб'єктів виборчого процесу, які вступають у відносини електорального змагання за голоси виборців. Водночас виборці отримують можливість вжити низку специфічних форм, пов'язаних з передвиборчою активністю, які підкреслюють їх політичну суб'єктність; поствиборчий етап – час відкритого загальнонаціонального політичного дискурсу, що розуміється

істеблiшментом як пасивна пiдготовка до виборiв, тому громадяни визначаються ним переважно як ресурс у досягненнi тих чи iнших полiтичних цiлей. Загалом загальнонацiональний дискурс мiжвиборчого перiоду, характер його ведення, масштаби, механiзми залучення громадян до нього залежать вiд перебiгу передвиборчого та виборчого етапiв електорального циклу [4, с. 10].

У цiлому ми погоджуємось iз таким пiдходом, в контекстi необхідностi виокремлення електорального процесу як одного з базових субпроцесiв у полiтичному процесi. Електоральний процес часто вiдiграє вирiшальну роль у розвитку та еволюцiї полiтичних iнститутiв, легiтимацiї нових полiтичних лiдерiв та делегiтимацiї попереднiх. Рамки електорального процесу визначаються виборчими циклами. Сьогодні створюється велика кiлькiсть виборчих полiтичних технологiй, якi сприяють легiтимацiї одних полiтичних лiдерiв та делегiтимацiї iнших. Електоральному процесу притаманнi специфiчнi форми полiтичної активностi населення та вiдповiднi форми полiтичної участi широких верств населення. Все це дозволяє виокремлювати електоральний полiтичний субпроцес, як самостiйний об'єкт дослiдження. Разом з цим, ми вважаємо контрпродуктивним встановлювати надто широкi часово-просторовi межi електорального процесу, як от, наприклад, «передвиборчий, виборчий та поствиборчий електоральний процес». Такий пiдхiд пiдштовхує до думки про перебування українського полiтичної системи у перманентному виборчому процесi. I хоч такий пiдхiд може бути близьким до iстини, в контекстi оцiнки дiяльностi певних полiтичних сил, однак вiн викривляє загальну картину сприйняття полiтичної дiяльностi. Така дiяльнiсть полiтичних лiдерiв та елiт, пiсля їх обрання на державнi посади та у представницькi органи публiчної влади, має бути спрямована на компетентне управлiння полiтичним процесом та ефективну розбудову держави. Тому ми пропонуємо виокремлювати в межах полiтичного процесу два перiоди, для яких притаманнi специфiчнi полiтичнi мiкропроцеси: електоральний та позаелекторальний.

Легiтимнiсть президентської влади має мiнливий характер – полiтична елiта не надiляється легiтимнiстю назавжди. Питання визнання президентської влади населенням може бути актуалiзоване в будь-який час, протягом всього перiоду його правлiння. Вагомi фактори ефективiзацiї делегiтимацiйних технологiй наявнi в особливостях позаелекторального перiоду українського полiтичного процесу. Адже вiдсутнiсть виборiв в Україні – це час пiдготовки до наступних, а значить вiдбувається перманентна апробацiя та цiльове впровадження полiтичних технологiй [3, с. 407–408]. Тому ми вважаємо за необхідне дослiджувати процес делегiтимацiї президентської влади не тiльки в електоральному, а й у позаелекторальному перiодi полiтичного процесу. Ми приходимо до висновку, що процес

делегітимації президентської влади може відбуватись як в часових межах електорального, так і позаелекторального періоду політичного процесу. І для кожного з цих періодів характерним є застосування відповідних йому делегітимаційних технологій.

Список літератури

1. Бортніков В., Чубаєвський В. Електоральна легітимація влади в умовах демократичної трансформації. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2015. Вип. 5. С. 55–64.
2. Поліщук І. Виборчий процес як детермінанта сучасної політики. *Політ менеджмент*. 2005. № 3. С. 137–146.
3. Рибак І. Інформаційно-маніпулятивні технології політичної делегітимації в Україні: позаелекторальний контекст. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2014. Спец. вип. С. 406–412.
4. Ротар Н. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду : монографія. Чернівці : Рута, 2007. 472 с.

ТОКАРЄВА Л.В.,
асистентка кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ У ПОСТМОДЕРНІЗМІ

Постмодернізм та структуралізм називають одними із найбільш неоднозначних та впливових ідей минулого століття, впливових у багатьох областях наукових досліджень, однак особливо яскраво це проявлялось у філософії та гуманітарних науках (в т. ч. дослідженнях політичної науки). Прихильники та противники протягом довгого часу продовжували вести гарячі суперечки щодо позиції постмодернізму, особливо у питанні раціональності.

Критики постмодернізму розглядали його як своєрідну атаку на раціональність, яка має бути відкинута як спроба спотворення розуму. У той же час прихильники постмодерну сприймали його як потужну критику західної наукової традиції, особливо ті аспекти політичної раціональності, які виражають приховані владні стосунки, які самі не можуть бути засновані на жодних раціональних засадах.

Сьогодні постмодернізм розглядають як новий вектор у політичній теорії, що намагається пояснити явища та процеси, у політичній площині площині та формують так звану «постсучасну» реальність у вигляді постіндустріального, постмодерного суспільства, а також виявити стратегії, цілі та завдання розвитку людства в історичній перспективі, оскільки філософський ідеал Модерну показав себе як непридатний у даній ситуації.

Для того, аби трактувати поняття політичної раціональності з урахуванням її глобальних та локальних особливостей необхідно враховувати ряд важливих факторів.

- в основі парадигми раціонального лежить сукупний досвід.
- раціональне, в т.ч. політичне, необхідно розглядати у динаміці: зміна діяльності закономірно змінює сенс раціонального, відтак раціональне в одних ситуаціях може втрачати цю характеристику в інших ситуаціях.
- раціональність поєднує ефективність, оптимальність, методичність певної діяльності. Лише за дотримання наведених вище характеристик ми можемо передбачати досягнення поставленої мети із мінімальною кількістю втрат.
- Характеристики раціонального виявляється шляхом оцінки діяльності та її відповідності фундаментальним законам суспільного та політичного розвитку. У разі встановлення неадекватної мети та відповідних засобів – ми отримуємо деформовану раціональність.

У локальному вимірі політична раціональність трактується як діяльність, спрямована на досягнення реальних (адекватних) цілей. Таким чином локальне трактування політичної раціональності відбувається у разі врахування ситуативних характеристик мети та пов'язаної із нею діяльності.

У глобальних інтерпретаціях політичної раціональності вона трактується як діяльність, що спирається на практичні засади та принципи, які не суперечать загальносуспільним цілям. Глобальні інтерпретації політичної раціональності враховують відносно універсальні соціально-політичні константи.

Постмодернізм говорить нам про різноманітність типів раціоналізму. Їх насправді є багато, однак це не означає, що вони сегреговані, ізольовані один від одного, знаходяться у протистоянні, не пов'язані між собою жодними закономірностями та зв'язками. Усі типи раціональності пов'язані, у певній мірі навіть наслідують одне одного, однак переходи між ними представлені якісно різними типами зв'язків і відношень.

Таким чином, різноманіття типів та форм раціональності не відкидає раціональність як загальну здатність людської думки освоювати якісно різноманітні структурні зв'язки і відносини буття. Для відображення кожного типу структурної організації свідомості суб'єкта, необхідно сформулювати певний тип раціональності. Саме тому структура політичного виступає як нашарування історичних типів раціональності, відтак важливо пам'ятати, що ці історичні нашарування ніколи не зникають повністю.

Нижчі структури, що представлені більш ранніми історичними формами свідомості та відповідні до них типи раціональності не відмирають, а стають підпорядкованими структурами вищих форм свідомості та раціональності, змінюючи свої основні функції та підпорядковуючись потребам вищої системи. Відкидаючи спадковість типів раціональності, постмодернізм створює перешкоду для розуміння того, що структура все ж існує.

У ХХ–ХХІ ст. раціональне осмислення політичного виходить за межі філософсько-теоретичних дискурсів та стає реальним приводом екзистенційних занепокоєнь, все частіше лунають тези про те, що ідеали раціональності неспівмірні з гарантіями майбутнього цивілізації. Раціоналізм став усвідомлюватися як частина тих кризових обставин, які можуть сприяти масштабним політичним кризам, аж до військових конфліктів та революцій. На чолі такого антираціоналістичного руху знаходиться постмодернізм, який претендує на роль теорії філософського сумніву в міцності ідеалів політики, її абсолютів. Постмодерна критика раціоналізму походить з критики методології та онтології структуралізму (перш за все французького), центральним поняттям якого було поняття структури.

Раціональність – це феномен свідомості, неможливий, з одного боку, без інтуїції та уяви; а з іншого – без аналітичності, дискурсивності, впорядкованості, нормативності та системності. Таким чином будь-яке раціональне відкриття завжди руйнує усталені канони та створює нові, які також обов'язково будуть зруйновані у ході історичного розвитку суспільства.

Сучасна влада часто використовує відсутність раціонального управління, у власних цілях, дозволяючи політичним реакторам самим приймати рішення, грати за власними правилами і, як наслідок, винуватити самих себе у збоях політичної системи та нести за це власну відповідальність, якщо результат не виправдовує очікування. Чим більше залучені у політичний процес люди відчують себе некомфортно, піддаються страхові (часто анти- чи ірраціональному), тим впливовішою у даній ситуації почуває себе держава, отримуючи змогу маніпулювати ними. У таких умовах людина не втрачає здатність мислити категоріями минулого та майбутнього, на перший план виходить лише поняття «тут і зараз», яке обертається навколо власного «я» людини, не даючи їй змогу абстрагуватись, подивитись на процес чи ситуацію зі сторони та проаналізувати події.

Список літератури

1. Алексеева Е.А. Рациональность и сознание: историко-теоретический очерк проблем основания рациональности. Минск: Наука и техника, 1991. 93 с.
2. Гуревич П.С. Поиск новой рациональности (по материалам трех всемирных конгрессов) / Рациональность как предмет философского исследования. Москва: ИФРАН, 1995. С. 209 – 224.
3. Жеребкина И.А. Многомерность «я» как феномен неклассического типа рациональности: Автореф. дисс. .канд. филос. наук / Харьковский гос. ун-т им. А.М. Горького. Харьков, 1989. 16 с.
4. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. М.: Интрада, 1998. 255 с.
5. Касавин И.Т. Традиции познания и познание традиций (о некоторых социальных механизмах познавательной деятельности). *Вопросы философии*. 1985. №11. С. 51 – 60.
6. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. М.: Институт экспериментальной социологии, 1998. 160 с.
7. Мудрагей Н.С. Проблема рационального и иррационального: античность, средневековье. *Вопросы философии*. 1982. № 2. С. 107 – 116.
8. Порус В.Н. Системный смысл понятия «научная реальность» / Рациональность как предмет философского исследования. Москва: ИФРАН, 1995. С. 91 – 120.

ЗАЛУЦЬКА М.,
студентка історичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів,

ГЕОПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЯПОНІЇ В ХХІ СТОЛІТТІ

Протягом декількох десятиліть після Другої світової війни зовнішня політика Японії існувала в рамках доктрини Йошіда, основою якої були співробітництво і зміцнення військово-політичного союзу з США з міркувань забезпечення безпеки, акцент на зовнішньоекономічних зв'язках з метою відновлення своєї економіки. Про територіальні суперечки не йшлося.

Документально територія сучасної Японії була закріплена в Потсдамській декларації і Сан-Франциському мирному договорі. Межі Японії були визначені таким чином, що спричинили різночитання. Це викликало появу територіальних питань між державою і її сусідами [1, с. 25].

Територіальні суперечки, в яких бере участь Японія, – результат зміни покоління японських політиків. Раніше державою керувала еліта, яка пройшла через поразку у Другій світовій війні і її наслідки. На зміну прийшло повоєнне покоління, що не відчуло подібного [4, с.112].

Принципова відмінність полягає в тому, що представники нинішнього уряду вибудовують зовнішню політику з доробком на відродження сильної Японії, з перспективою зламу післявоєнної системи і відстоювання інтересів держави. Одним із завдань на шляху до досягнення цієї мети є вирішення територіальних суперечок на користь Токіо. Реакція сусідів Японії по регіону є настороженою.

Однією з причин зростання уваги японського уряду до територіальних питань можна назвати хвилю націоналізму, яка піднялася після стагнації в економіці в 1990 рр. Під націоналістичними поглядами тут розуміється система цінностей, в якій пріоритет віддається національним інтересам, акцент робиться на традиційній культурі, примат держави визнається над особистими правами людини, підкреслюється відповідальність індивіда перед суспільством [4].

Політики сучасного періоду Японії займають позицію жорсткішу, ніж та, яка була в післявоєнні роки. Багато в чому це вмотивовано прагненням зберегти місце в політичному апараті: обіцянки щодо спірних територій виступає універсальним інструментом в боротьбі

за підтримку від електорату. Подібні заяви мали місце в маніфестах Демократичної партії 2012 р., і побічно зустрічаються в маніфесті Ліберально-демократичної партії 2013 р.

Політика японського керівництва по територіальних суперечках досить жорстка і слабо орієнтована на компроміс. Однак, подібний зовнішньополітичний курс в разі переростання відстоювання національних інтересів в прояви агресії здатне перерости в причину занепокоєння держав регіону і світу про відродження мілітаристських настроїв в Японії.

Стаття № 9 чинної Конституції Японії обмежує використання військової сили [2]. Можна припустити, що мала вірогідність розв'язування Токіо збройного конфлікту в відсутності цієї статті. Економічні відносини Японії з КНР і Республікою Корея, а також комплекс зв'язків з Росією мають для держави значення занадто серйозне, щоб піднімати військову силу для протистояння з питання територій, незважаючи на всю принциповість проблеми. Уряд Японії виступає за вирішення питання на основі міжнародного права, що, однак, також має свої труднощі. В іншому випадку, кожна з територіальних суперечок в Східній Азії була б вже ефективно вирішена [5, с.120].

Також важливим фактором є піднесення Китаю. Кінець 1990–початок 2000 рр. ознаменувалися поступовим висуванням Китаю на позицію лідера регіоні Східної Азії. Паралельно з цим Пекін висловив прагнення до формування «пояса добросусідства» з метою нормалізації відносин з сусідніми країнами. На даний момент в регіоні також міцно поширений вплив Китаю. Політичні зв'язки держави з країнами регіону підкріплені в першу чергу зв'язками економічними. Формати об'єднань з країнами АСЕАН, регулярне проведення Східно-азіатського саміту, підтримка країн Південно-Східної Азії в період фінансової кризи 1997 р. – втягуючи сусідні держави в свою орбіту шляхом нарощування економічних зв'язків, Китай заробляє політичні очки дружнього розташування до себе сусідніх держав [35, с. 119]. Пекін прагне до формування обережної політики, оскільки в занадто тісних економічних відносинах малі держави регіону бачать загрозу власній незалежності. Проте, політика Китаю в регіоні формує його сферу впливу, створюючи основу для більш впевненого становища в Східній Азії, і така ситуація конфліктує з інтересами Сполучених Штатів Америки [3].

Важливим фактором у зовнішній політиці Японії є і ядерна програма КНДР. Прагнення США до обмеження ядерного потенціалу КНДР пояснюється тим, що Пхеньян має дружні стосунки з Китаєм, і мати поруч в регіоні державу, яка володіє ядерним потенціалом і при цьому підтримує державу-конкурента США, не входить в інтереси Вашингтона. Японія і Республіка Корея, будучи союзниками США, виступають на підтримку

їх позиції. Токіо і Сеул не зацікавлені в присутності в безпосередній близькості до своїх кордонів сильного держави, що володіє ядерним потенціалом [2, с. 31]. Питання власної безпеки тут превалює над прагненням підтримати союзника.

Список літератури

1. Афонин Б. Политика Японии В АТР: Основные тенденции и направления. *Вестник Владивостокского государственного университета экономики и сервиса*. 2014. № 4 (27). С. 23- 33.
2. Конституція Японії. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/japan.pdf>
3. Кистанов В. Ракетно-ядерная проблема Северной Кореи и Япония. Москва: ИДВ РАН. *Актуальные проблемы современной Японии*, 2017. С. 81-90.
4. Стрельцов Д. Внешнеполитические приоритеты Японии в Азиатско-Тихоокеанском регионе. Москва: Наука–Восточная литература. 2015. 279 с.
5. Уразаева Ф. Внешняя политика Японии на современном этапе. *Теории и проблемы политических исследований*. 2018. Том 7. № 4. С. 117-129.

УГРИН Л.Я.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка,
м. Львів

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Демократія історично сформувалась як представницька система, що відображає інтереси та очікування більшості громадян. Важливим принципом демократії є визнання плюралізму інтересів, ідей та переконань. Тому представницькі інститути та політичні лідери завжди поставали і сьогодні постають перед проблемою формування суспільної згоди, нівелювання ірраціональних (антисистемних) прагнень громадян. Без цього складно приймати ефективні рішення та стратегії розвитку в демократичних системах. Ще в 30-х рр. минулого сторіччя Е. Бернейс стверджував, що в «деяких випадках демократичні лідери повинні за допомогою інженерії згоди схилити громадськість до прийняття конструктивних цілей і цінностей» [1, с. 124]. Іншими словами, йдеться про свідомий вплив, управління громадською думкою, конструювання масових установок, які б відповідали управлінським стратегіям політичної еліти та більшості.

Інструменти управління громадською думкою, актуальні з часів античності, пов'язані з розвитком комунікаційних технологій і коливалися між пропагандою та інформуванням (PR). Однак, стрімке поширення цифрових технологій у XXI ст. суттєво трансформувало контекст застосування інформаційних методів впливу на громадську думку і практично знівелювало межу між процесами формування спільних цілей, згоди й маніпулятивними технологіями, які найчастіше слугують реалізації корпоративних інтересів. Нові технології дозволяють через нав'язування ідей, популістських наративів і використання демократичних процедур забезпечити прихід до влади або авторитарних еліт, або неефективних менеджерів, що дискредитує саму ідею демократії, її цінності, делегітимізує демократичні режими. Неефективність демократичних систем також сприяє формуванню запиту на авторитарні методи управління, які об'єктивно посилюються новими загрозами, пов'язаними зі зростанням непевності життя сучасної людини, її нездатністю контролювати нові технології, глобальним поширенням інфекційних захворювань. Дилема між свободою і безпекою неминуче приводить до обмеження демократичних свобод, яке завжди знайде дискурсивне обґрунтування.

Широке використання цифрових технологій, посилення ролі соціальних медіа, їхня невідконтрольність національному законодавству стали серйозними викликами для ліберальних демократій. З одного боку, вони забезпечили громадянам необмежений доступ до інформації, процесів прийняття рішень, розширили можливості політичної участі і впливу на політичний процес. Але з іншого боку, комунікаційні технології, нові медіа, онлайн платформи створили потужний, але ніким нерегульований, цифровий простір, який може використовуватися різними акторами для вірусного поширення фейків, відвертої брехні, підбурювання до насильства та інших стратегій дезінформації. Інформаційна перенасиченість, необмежений доступ до інформації та знань і одночасно некритичність її сприйняття відображені у феномені постправди, який нівелює вплив на формування громадської думки об'єктивних фактів, натомість перевагу надає зверненням до емоцій та особистих переконань громадян [7]. Встановити «фактичну істину» (Х. Арндт) в епоху постправди надзвичайно складно, оскільки в публічному дискурсі відбувається підміна фактів інтерпретаціями та емоціями, які не лише спотворюють реальність, але й конструюють нові реальності. Штучно сконструйовані реальності слугують основою для дій, прийняття рішень, але найголовніше – формування картини (образу) світу свідомості людей – потенційних виборців. В цьому контексті розширення політичної участі негативно впливає на функціонування ліберальної демократії, бо дозволяє легітимізувати популістські, антисистемні і т.п. стратегії дестабілізації, хаосу, обмеження суверенітету.

Отже, громадяни, які голосують (приймають рішення) на основі сконструйованих або емоційно інтерпретованих подій, фактів, нав'язаних популістських наративів, при відсутності необхідних політичних знань стали суттєвим викликом для сучасних демократій. Забезпечене цифровими технологіями перенасичення інформацією сформувало індивіда схильного до сприйняття маніпулятивних технік, нездатного до селекції та неупередженого аналізу великої кількості інформації. Парадоксально, але інформаційне суспільство, суспільство знань породили некомпетентного виборця.

Описані тенденції на основі аналізу виборчих процесів у США підтверджує Дж. Бреннан та розвінчує міф про «раціонального виборця». У книзі «Проти демократії» він доводить, що сучасні виборці «незнаючі та нераціональні щодо політики», а політичну інформацію більшість засвоює глибоко упереджено та нераціонально» [2, с. 49, 50]. Відтак, «якщо більшість виборців діють з дурного розуму, вони шкодять не тільки собі. Вони завдають шкоди поінформанішим та більш раціональним виборцям, виборцям меншості, тим громадянам, котрі утримались від голосування, майбутнім поколінням, дітям, іммігрантам та іноземцям, які не мають права голосувати, але залежать від цих демократичних рішень, або

зазнають шкоди від них. Прийняття політичних рішень не є вибором для себе, це вибори для всіх. Якщо більшість приймає примхливе рішення, інші змушені зазнавати ризиків» [2, с. 31]. Додамо, що ризиків зазнає і сама демократія.

Які можуть бути відповіді ліберальної демократії на виклики цифрової епохи, пов'язані зі зниженням політичних знань у виборців, їхньої упередженості чи байдужості? Перша можлива відповідь – «покращення за допомогою меншої участі» [2, с. 29], іншими словами обмеження загального виборчого права, надання його компетентним, знаючим виборцям. Дж. Бреннан назвав епістократичною формою врядування, де «за законом більш компетентні і знаючі громадяни так чи так мають дещо більшу політичну владу, ніж менш компетентні та незнаючі» [2, с. 13].

Ідея Дж. Бреннана не нова, її витoki в «правління філософів» Платона, позиції Дж. Ст. Міла про те, що «загальна освіта має передувати загальному виборчому праву» [3, с. 242] та ін. Підкреслимо, що ідея демократії зародилась та реалізовувалась в історичні періоди, коли виборчі права громадян суттєво обмежувались цензами. На сучасному етапі епістократична ідея проблематизується кризовими явищами у функціонуванні демократичних систем, їхньою неспроможністю справитися з глобальними та цифровими викликами.

Проте попри раціональність епістократичної альтернативи, її реалізація в найближчий час є маловірогідною, оскільки вона ставить під сумнів фундаментальні принципи ліберальної демократії – політичні права та політичні свободи громадян, закріплені не тільки в національних правових системах, але й в міжнародному праві. Тому, стверджував Р. Даль, «в новостворених демократичних державах, або таких, що демократизуються, і де люди лише починають опановувати мистецтво самоврядування, питання громадянської компетентності набуває особливої ваги» [3]. Вчений задається питання про критерії громадянської компетентності і відповідає так: «хороший громадянин виявляє гарячий інтерес до суспільного і політичного життя; він добре поінформований про програмних документах, кандидатів та партії; спільно зі своїми співгромадянами він бере активну участь у вирішенні суспільних питань; він чинить активний вплив на політику уряду через голосування, висловлює свою точку зору, відвідує політичні мітинги і т.д. У всіх цих діях мотивацією служить лише прагнення до загального добробуту» [3].

Німецький дослідник Г. Мюнклер, розвиваючи поняття «громадянської компетентності», розрізняє, з одного боку, статус громадянина, який пов'язаний з юридичними формулами визначення громадянства, а з іншого – «певні якості і кваліфікаційні характеристики власників цього статусу, їхня партисипаційна здатність і готовність, їхній інтерес до примноження не лише особистого, приватного, але й суспільного

добробуту, тобто їхню орієнтацію на суспільне благо чи почуття солідарності, що свідчать про готовність до вчинків, дій, зусиль, за які або взагалі не передбачається ніяка матеріальна компенсація, або така, що є лише незначною» [6, с. 155]. Загалом громадянська компетентність, з погляду Г. Мюнклера, є передумовою і для реалізації прав і для виконання нею обов'язків, обумовлених статусом громадянства. Він вирізняє три елементи у структурі громадянської компетентності:

1) когнітивний - певний рівень знань, а також рівень готовності та спроможності опанувати ці знання, необхідні для забезпечення політичної участі. До них він відносить знання про інституційну будову політичної системи, функціональні зв'язки всередині цієї системи, а також взаємодії зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних процесів. В цьому контексті важливими є знання про функції державних та політичних інститутів, обсяг та розподіл повноважень і компетенцій, оскільки це дає змогу раціонально визначати об'єкти впливу для реалізації індивідуальних та суспільних інтересів;

2) процедурний елемент складається зі знань і здібностей, необхідних для реального втілення потенційним політичним актором можливостей впливу та політичної участі, визначених у межах чинного інституціонального порядку. До них учений відносить здатність до тактичної і стратегічної взаємодії;

3) габітуальний елемент передбачає наявність навичків, внутрішніх установок, необхідних для того, щоб знання про структуру політичної системи і можливості вирішення суспільних проблем доповнювались практичною активністю. Габітуальна компетентність дозволяє знанням трансформуватись у прагнення конкретних дій. Вона, наголошує Г. Мюнклер, має важливе значення для продукування колективних благ, тобто ресурсів якими користується кожен, незалежно від власного внеску у їхнє збільшення [6, с. 153-154].

Українська вчена О. Пометун вирізняє подібні елементи громадянської компетентності: 1) знання, на основі яких формуються уявлення про способи реалізації потреб й інтересів особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному просторі демократичної держави; 2) вміння й досвід участі в політичному житті суспільства і практичного застосування знань; 3) чесноти, притаманні громадянину демократичного суспільства [5, с. 18].

Отже, громадянська компетентність виявляється передовсім через риси інтелектуального та морального характеру, що унеможлиблює її юридичну формалізацію подібно як статус громадянства. Вона є інтегративною характеристикою особистості, спроможністю індивіда активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права і обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. В ідеалі компетентний

громадянин – результат сукупної дії чинників та механізмів, які використовуються політичною системою та іншими агентами соціалізації для включення індивіда у суспільно-політичні зв'язки й відносини, його комунікації з оточенням, унаслідок якої він засвоює зразки поведінки, соціальні норми та цінності, необхідні для його успішної життєдіяльності у цьому суспільстві та одночасно важливі для функціонування політичної системи, легітимізації її інститутів.

Сучасний розвиток позначений лавиноподібним збільшенням обсягів інформації та знань і одночасно – труднощами сприймати та об'єктивувати їх, акцентує увагу на політичній цінності знань як базового і необхідного ресурсу для розвитку та формування якостей компетентного громадянина. Здатність користуватися цим ресурсом і визначають конкурентоспроможність окремих індивідів, і життєздатність та ефективність демократії як політичної системи.

Список літератури

1. Бернейс Э. Инженерия согласия / Э. Бернейс ; пер. с англ. А. Б. Белоусова // Полис: Политические исследования. – 2013. - № 4. – С. 122–131.
2. Бреннан Дж. Проти демократії / Дж. Бреннан; пер. з англ. М. Є. Бистрицького. – К. : Дух і літера, 2020. – 464 с
3. Даль Р. А. Проблемы гражданской компетентности [Электронный ресурс] // Р.А. Даль // Век XX и мир. – 1994. – № 7-8. – Режим доступа: <http://old.russ.ru/antolog/predely/1/dem2-3.htm>
4. Міл Дж. Ст. Про свободу: есе // Дж. Міль ; пер. з англ. – К: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 463 с.
5. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18–20.
6. Munkler H. Der kompetente Burger / H. Munkler // Politische Beteiligung und Burgerengagement in Deutschland. Moglichkeiten und Grenzen; Ansgar Klein, Rainer Schmalz-Bruns (Hrsg.). – Bonn: Bundeszentrale fur politische Bildung, 1997. – S.153–172.
7. Word of the Year 2016 is... // English Oxford Living Dictionaries [electronic resource] // Access mode: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ТЕЗИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«VII МЕТОДОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ – СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА НАУКА:
НОВІ ВИКЛИКИ ТА КОНТЕКСТИ
(ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ВАЛЕРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА ДЕНИСЕНКА)»**

м. Львів, 11 грудня 2020 р.

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000